

НАШ ЈЕЗИК

ЛП св. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти

др Марта Бјелетић, др Ана Голубовић, др Рајна Драгићевић, др Александра Марковић, др Александар Милановић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић, др Марина Спасојевић, др Срето Танасић, др Данко Шипка

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Birograf comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : Birograf comp). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ЛП

Св. 1 (2021)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Реконструкција самогласника у критичком издању Његошевог спјева
Шћейан Мали (хетеровокалски дифтонзи)
(РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ) 1–31
- Узвик или ономатопеја: карактеристике и функције
(ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 33–43
- Симетрија антонимске везе придева српског језика у тесту контроли-
саних асоцијација (МИЛЕНА М. ЈАКИЋ ШИМШИЋ) 45–61
- Емоционално-експресивни глаголи у српском језику (лексичко-
семантичка анализа) (АНА В. МИЛЕНКОВИЋ) 63–80

П р и л о г

- Лексема *йогода* у српском језику (ДРАГАНА М. РАТКОВИЋ) 81–91

Б и б л и о г р а ф и ј а

- Наш језик: bibliografia personalis* (I–VIII стара серија; I–LI нова серија)
(ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ) 93–101

П р и к а з и

- Зборник радова *Нови ѓрилози српском ѓравојису*
(СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ) 103–107
- Милош Окука, *На ѓуѓевима сѓандардизације српског језика*
и усвајања Вуковог језика и ѓравојиса (АНА З. МАЦАНОВИЋ) 108–112
- Срето З. Танасић, *Прилози синѓакси српског језика*
(ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 113–119
- Никола Рамић, *Дијалекатѓска ријеч* (ТАЊА Ј. ТАНАСКОВИЋ) 120–128
- Зборник *Маѓице српске за филологију и лингвистѓику LXIII*
(НАТАША М. МИЛАНОВ) 129–132

**Одлука Одбора за стандардизацију српског
језика**

Закон о родној равноправности је закон против српског језика 133–136

In memoriam

Милорад Радовановић (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 137–141

Радмила Жугић (ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ) 143–146

Уређивачка политика 147–156

Упутство за припрему рукописа за штампу 157–164

Ч л а н ц и

УДК 821.163.41.08 Петровић Његош П.
811.163.41'342.42

Оригинални научни рад
Примљено 23. августа 2020. г.
Прихваћено 10. јуна 2021. г.

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ*
(Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику)**

РЕКОНСТРУКЦИЈА САМОГЛАСНИКА У КРИТИЧКОМ ИЗДАЊУ ЊЕГОШЕВОГ СПЈЕВА Ш Ћ Е П А Н М А Л И (ХЕТЕРОВОКАЛСКИ ДИФТОНЗИ)

У овом раду се разматрају хетеровокалски дифтонзи: а) у истој ријечи, б) на граници ријечи и њене енклитике, в) на граници ријечи и њене проклитике, г) на граници фонетских ријечи, тј. у сандхију, све на грађи Његошевог спјева *Шћейан Мали* у поређењу с другим Његошевим дјелима (прије свега са спјевовима *Горски вијенац* и *Луча микрокозма*).

Кључне ријечи: Петар II Петровић Његош, спјев *Шћейан Мали*, спјев *Горски вијенац*, спјев *Луча микрокозма*, текстологија, ортографија, ортоепија, хетеровокалски дифтонзи.

0. ПРИСТУП

0.1. Други круг питања која се тичу фонетске реконструкције текста *Шћейана Малог* односи се на с а м о г л а с н и к е. У неким облицима ријечи и у неким синтагматским везама поједини слогови имају дифтоншку вриједност, што је последица контракције вокала у одређеним фонетским условима. И управо такве случајеве систематизујемо у овом раду ограничивши се на хетеровокалске дифтонге. (Први круг фонетске реконструкције тиче се сугласника, а трећи – рефлексâ јата).

* radmilo@mail.ru

** Из пројекта „Пјесничка дјела Петра II Петровића Његоша у оригиналу и руским преводима“ Института за славистику и филологију Паневропског универзитета „Апеирон“ у Бањој Луци.

С овим радом комплементаран је рад „Фонетска реконструкција тауовокалских дифтонга као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог спјева *Шћейан Мали*)“ (Маројевић 2020б). У истом бањолучком часопису *Филолог* претходно је објављен и чланак аналогног наслова на грађи првог Вуковог зборника српских народних пјесама (Маројевић 2015), с којим се у том комплементарном раду врше експлицитна или имплицитна поређења.

Проблеми фонетско-фонолошке реконструкције самогласника као важан сегмент текстологије и припреме критичких издања Његошевих дјела разматрали смо претходно на примјеру *Горског вијенца*, најприје у часопису *Наш језик* (Маројевић 2004), а затим у критичком издању спјева (Маројевић 2005: 745–795). Иста проблематика је разматрана, а методологија провјеравана и допуњавана у наредним критичким издањима – на грађи *Луче микрокозма* (Маројевић 2016а: 454–486) те медитација у прози и пјесама из *Биљежнице* (Маројевић 2017: 509–520).

0.2. У овом раду, базираном на критичком издању *Шћейана Малог* (а то издање садржи монографско истраживање „Текстологија Шћепана Малог“), описују се фонетски дифтонзи који се образују у контакту два различита вокала под одређеним условима. У центру пажње биће случајеви у којима дифтоншки степен контракције не прелази у вокалски (дифтонзи се не трансформишу у дуге вокале), тј. у другом плану ће бити случајеви у којима дифтоншки степен контракције може прећи у вокалски. Два различита вокала могу се сажети у дифтонг у саставу исте ријечи (види т. 1), у енклизи (види т. 2), у проклизи (види т. 3) и у сандхију (види т. 4), па се поставља питање како се ти дифтонзи остварују у Његошевом спјеву *Шћейан Мали*.

У „Исходима“ као завршном дијелу рада (види т. 5) издвојена су два питања која су тијесно повезана с питањем о формирању хетеровокалских дифтонга. Једно се питање тиче поријекла сажетог облика именице (ген.) *чѡ^ѡка* – да ли је он формиран на прозодијској бази с акцентом на првом слогу (ген.) *чѡ^ѡјека* или на прозодијској бази с акцентом на другом слогу (ген.) *чѡ^ѡјека* (односно *чѡ^ѡјека*)? Друго се питање тиче хомографског пара *зѡ^ѡсијѡти*^I гл. сврш.в. ‘посијати, прекрити простор сјеменом’ : **зѡ^ѡсијѡти*^{II} гл. сврш.в. ‘почети свијетљети’ (и питања сажимања вокала у другом од њих).

1. ЛЕКСЕМЕ

1.0. Хетеровокалске дифтонге у саставу исте ријечи разврстали смо на оне који се у критичком издању обиљежавају диграмима **ој** и **ај** с тауосилабичким (једносложним) изговором (види т.

1.1), на оне који се у критичком издању обиљежавају диграммима **еј** и **ај** с хетеросилабичким (двосложним) изговором (види т. 1.2), на оне у којима се и у критичком издању неслоговно *и* испред неког другог вокала обиљежава апострофом (види т. 1.3) и на оне у којима се и у критичком издању неслоговно *а* испред вокала *о* обиљежава апострофом, тј. гдје секвенца 'о указује на изговор дифтонга [ʰo] (види т. 1.4).

1.1. У критичком издању *Шћејана Малог* (Маројевић 2020а: 227–490) користи се графема **ј** у комбинацији с вокалима *о* и *а* за ознаку хетеровакалских дифтонга у саставу исте ријечи. Дифтонг [oʰ], настао од двосложног слиједа *оје* послије губљења *ј* у интервокалском положају и дифтоншког степена сажимања вокала *о* и *е*, обиљежавамо диграмом **ој**, и то у презимену патронимског поријекла *Мркојевић* и (у *Горском вијенцу*) у династичком имену а не правом презимену *Црнојевић* (1), у неким облицима именице *чо(в)јек* (2), у облицима адјективизираних трпних придјева, *неизбројени*, посвједоченог у *Шћејану Малом*, у *Лучи микрокозма* и у медитативној прози (3), и *небројени*, посвједоченог у *Лучи микрокозма* и у препјеву *Химне ноћи* (4). Дифтонг [aʰ], настао од двосложног слиједа *аје* послије губљења *ј* у интервокалском положају и дифтоншког степена сажимања вокала *а* и *е*, обиљежавамо диграмом **ај**, и то у глаголу (1. л. мн. презента) *јознајемо* (5). На исти начин обиљежавамо контракцију вокала *а* и *и* у придјеву (ж.р.) *шаина* и прилогу *нашаино* (6), али ту није било сонанта *ј* да би долазило до његовог губљења у интервокалском положају (њихову творбену базу, именицу **тајна**, Његош је преузео из руског с вокалском интерпретацијом графеме **й** [тајна] или [таʰна]).

(1) Умјесто графема **ој** критичког издања:

Мркојвић је [м̀р̀коʰвић̀је] један човјек врли: [ШМ 1963]

у основном издању (Маројевић 2018: 289–447) користимо секвенцу **ој'** у именици која у несажетом облику гласи *Мркојевић*: М̀р̀кој'вић је један човјек врли: [ШМ 1963]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *е*: М̀р̀коʰвић (а не *М̀р̀ковић и не *М̀р̀ковић); сонант *ј* се не изговара, али остаје у фонемској структури ријечи, па га у акценатском издању (Маројевић 2020а: 1011–1155) наводимо у угластој загради: М̀р̀ко<ј>ʰвић. *Мркојевић* је патроним који је прерастао у презиме (уколико *Мркоје* није био Теодосијин отац него дјед или даљи предак).

Контракцију вокала *о* и *е* послије губљења интервокалског *ј* налазимо у именици *Црнојевић* → *Црнојевић* → *Црнојевић* у *Горском вијенцу*:

Црноївиће [цр̀но^евиће] Ива и Уроша, [ГВ 2659]. Двосложно *оје*, без губљења *ј* и без контракције вокала, посвједочено је у династичком имену на *-евих*: дивне славе Црнојевић-кнеза. [ГВ 600] и његовој творбеној бази, посесиву на *-ев*: на јуначко племе Црнојево, [ГВ 700]. *Цр̀нојевић* је патроним по поријеклу који није прерастао у право презиме него у династичко име.

Ми, дакле, ортографски контракцију вокала обиљежавамо диграмом **ој**, а ортоепски као дифтонг [о^е], с неслоговном другом компонентом. С нашом реконструкцијом именице добијају исти прозодијски лик у контрахованом [м̀р̀ко^евић], [ц̀р̀но^евић] и неконтрахованом облику [м̀р̀којевић], [ц̀р̀нојевић]. У *Речнику Његошева језика сажети облици* су добили неаутентичне акценатске ликове, прва један: **М̀р̀ковић** (Стевановић и др. 1983 II: 599), а друга два: **Ц̀р̀новић** и **Ц̀р̀новић** (Стевановић и др. 1983 II: 654).

Који се аргументи могу навести у прилог првог, дифтоншког степена сажимања вокала?

Први је аргумент ф о н о л о ш к и. Реконструишући једносложни о^е-изговор не мијења се фонолошка структура облика у истом значењу у тексту *Шћејана Малог* и *Горског вијенца* – разлика остаје само фонетска: у овом другом случају фонолошке секвенце «мр̀којевић», «ц̀р̀нојевиће» реализују се са потпуном редукцијом фонеме «ј» и с губљењем слоговности фонеме «е», дакле: [м̀р̀ко^евић], [ц̀р̀но^евиће].

Други је аргумент т и п о л о ш к и. Други, вокалски степен контракције остварује се у случају губљења везе, историјске или семантичке, с неконтрахованим обликом. Губљење историјске везе између неконтрахованог и контрахованог облика имамо у етнотопониму *Пашићројевићи* → *Пашићроевићи* → *Пашићро^евићи* → *Пашићровићи*: неконтраховани облик припада једном, а контраховани другом синхронном пресеку, што значи да се контракција вокала фонологизовала. Губљење семантичке везе између неконтрахованог и контрахованог облика може се илустровати трансформацијом вокатива *чојече* у узвик *чоче* (види Маројевић 2005: 783–784).

Трећи је аргумент ф и л о л о ш к и. Дифтонг [о^е] – у облику **роене** – означен је у рукопису пјесме *Ноћ скуйља вијека* (Маројевић 2017: 516–518), што значи да је Његош поменути дифтонг имао у свом пјесничком репертоару у моносилабичкој вриједности. Реконструкција [о^е] у облику **Ц̀р̀новиће** (с. 109) најприје је образложена у раду *Ноћ скуйља вијека* и „*тамна мјесѝа*“ у *Горском вијенцу* (Маројевић 2002: 190–191).

(2) Умјесто графема **ој** критичког издања у основном издању користимо секвенцу **òј’** у зависним падежима именице *чо(в)јек*: Нèј’мā

чѡј`ка колико планинѣ, [ШМ 1450]; човјек чѡј`ку а народ народу – [ШМ 2164]; човјек чѡј`ку а народ народу [ШМ 3755]. У поговору „Ортографија и ортоепија основног издања Шћепана Малог“ ближе се објашњава да се на мјесту графеме **ј`** с постпозитивним апострофом изговара неслоговно *e*: чѡ^εка, чѡ^εку (а не *чѡјка, *чѡјку).

Интервокалско *j* се не изговара, али остаје у фонолошкој структури ријечи као нулти алофон фонеме ⟨j⟩, па га у акценатском издању наводимо у угластој загради: чѡ⟨j⟩^εка, чѡ⟨j⟩^εку, с тим што неслоговност обиљежавамо одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту. Сажети облик пјесник користи кад му је двосложна ријеч била потребна да би остварио изосилабизам (десет слогова у десетерцу), иначе користи несажети облик и у зависним падежима (у номинативу редовно), на примјер: све на̀личѣ човјек на чѡвјека, [ШМ 1448].

У критичком издању ортографски користимо графеме **ој**, ову другу као знак неслоговности вокала *e*, а у квадратној загради реконструираемо фонетску ријеч (овога пута без редукованог сонанта *j*):

Нейма [нѣ^εма̄] чойка [чѡ^εка] колико планине, [ШМ 1450];

човјек чойку [чѡ^εку] а народ народу [ШМ 3755 (исто с повлаком на крају у ст. 2164)].

Фонетски дифтонг |ѡ^ε| који се реализује у зависним падежима именице *чо(ј)ек* у Његошевом језику доказан је (и подробније показан) у нашим критичким издањима *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 783–789) и *Луче микрокозма* (Маројевић 2016а: 470–473).

Према облицима [чѡ^εка], [чѡ^εку] реконструираемо се неконтраховани облици [чѡвјека], [чѡвјеку] у Његошевом пјесничком језику (и идиолекту аутора *Шћейана Малог*) (види поглавље „Исходи“, т. 5.1).

(3) Хетеровакалски дифтонг |ѡ^ε| реконструираемо у придјеву (адјективизираном партиципу) *неизбројени*, и то 1^о у *Шћейану Малом*, 2^о у медитативној прози, којима сад додајемо 3^о и два примјера из *Луче микрокозма*.

1^о Хетеровакалски дифтонг |ѡ^ε| реконструираемо у придјеву *неизбројени*. Ову реконструкцију први пут дајемо у критичком (и акценатском) издању, и у том смислу коригујемо претходно, основно издање спјева. Умјесто графема **ој** критичког издања у основном издању користимо секвенцу **ој`** у 1075. стиху *Шћейана Малог*:

дао си им јаде неїзброј'нѣ
и угнао воду у ушима.

[ШМ 1075–1076].

Интервокалско *j* се не изговара, али остаје у фонолошкој структури ријечи као нулти алофон фонеме ⟨j⟩, па га у акценатском издању наводимо у угластој загради: неїзброј'нѣ, с тим што неслоговност обиљежавамо одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту.

У критичком издању ортографски користимо графеме **ой**, ову другу као знак неслоговности вокала *e*, а у квадратној загради реконструираемо фонетску ријеч (овога пута без редукованог сонанта *j*):

дао си им јаде неїзбројне [неїзбро'нѣ] [ШМ 1075].

У текстолошкој напомени прво се наводи пуни облик (*неїзбројенѣ* – акузатив множине мушког рода адјективизираниог трпног придјева *неїзбројенї*), а затим се објашњава контраховани облик: послѣ губљења *j* група *oe* сажета у хетеровокалски дифтонг |o^e|: неїзбро'нѣ.

2° Хетеровокалски дифтонг |o^e| реконструисали смо у придјеву *неїзбројени* у 19. медитацији у прози:

Када се зраке [зрѧке] сунчане [сунчѧнѣ] угасе на нашему бријегу, онда величествени символ Створитеља у неїзбројнима [неїзбро'нїма] пламовима затрепти у подножије Његова престола [МП 19]

Треба напоменути да је и у рукопису (л. 4 об.) реконструисани дифтонг означен секвенцом **ой**: **неїзбројнима** (Маројевић 2017: 44 (транскрипт је на наредној страни)). У свим досадашњим издањима придјев је неаутентично прочитан као (лок. мн.) *неїзбројнима. Ми полазимо од тога да је придјев настао адјективизацијом партиципа са суфиксом *-ен* и синтаксичком творбом као допунским творбеним поступком (срастањем с рјечцом *не*), од глагола с негацијом: /који се/ *не* /може/ *избројити* → *неїзбројен(и)* (види подробније у Маројевић 2017: 514–516).

3° Хетеровокалски дифтонг |o^e| реконструираемо у придјеву *неїзбројени* и у два стиха *Луче микрокозма*: и породе неїзбројне [неїзбро'нѣ] дрвѧ [ЛМ 616]; легиони, опет неїзбројни [неїзбро'нї] [ЛМ 648], којима допуњујемо (и коригујемо) досадашња наша издања овог спјева.

(4) Хетеровокалски дифтонг |o^e| реконструираемо у придјеву (адјективизираниог партиципу) *небројени*, и то у 1° *Химни ноћи* и 2° у *Лучи микрокозма*.

1° Хетеровокалски дифтонг |o^e| у придјеву *небројени* реконструираемо у 98. стиху *Химне ноћи*, Његошевог препјева Ламартинове пјесме:

О Господи сунца̄ [с̄ӯнц̄а̄^x] небройнијех [нѐбро^снијех],
 ја те хвалим и већ виђу што сам [штòсам] –
 до атома ништа у простору
 а минута само у вјечности,
 [ХН 98–101].

2^о Хетеровокалски дифтонг [o^с] реконструисали смо у придјеву *небројени* и у два стиха *Луче микрокозма*: „и на њине небройне [нѐбро^снѐ] ликове [...]“ [ЛМ 978]; за алмазне небройне [нѐбро^снѐ] стубове [ЛМ 1205].

У првом издању неслоговно *и* обиљежено је руским словом „и кратко“: **небројне** (с. 37, 45). У свим каснијим издањима придјев је неаутентично прочитан као (ак. мн.) *небројне. Ми и овдје полазимо од тога да је придјев настао адјективизацијом партиципа са суфиксом *-ен* и синтаксичком творбом као допунским творбеним поступком (срастањем с рјечцом *не*), од глагола с негацијом: /који се/ *не* /може/ *бројити* → *небројен(и)*.

У акценатском издању *Луче микрокозма* облике придјева *небројени* навели смо с интервокалским *ј* у угластој загради (као знак да се оно не изговара, али остаје у фонолошкој структури као нулти алофон фонеме ⟨j⟩), с тим што смо неслоговност обиљежили одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту. У критичком издању ортографски користимо двије графеме – **ој**, ову другу као знак неслоговности вокала *e*, а у квадратној загради реконструирамо фонетску ријеч (овога пута без редукованог сонанта *j*, јер се он фонетски изгубио) (види подробније у Маројевић 2016а: 473–474).

(5) Умјесто графемске секвенце **ој** критичког издања:

ти јошт мислиш да те не познај^смо; [ШМ 1893]

у основном издању користимо секвенцу **ај** и у 1. л. мн. презента глагола *познавати*: да те не познај^смо. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *e*; сонант *j* се не изговара, али остаје у фонемској структури ријечи, па га у акценатском издању наводимо у угластој загради: т̂и̂ ј̂о̂шт̂ м̂ис̂ли̂ш̂ || д̂а̂ те̂ | не̂ позна̂⟨j⟩^смо; [ШМ 1893] (а не *познамо).

НАПОМЕНА.

У западној Босни, на примјер у завичајном говору професора Милана Стáкића, рођеног у Јасеновџи Пòтоцима код Мркоњић Града, облици типа *познамо* несвршеног су вида (у значењу ‘познајемо’), што значи да се тамо остварио вокалски степен сажимања вокала, али не без аналогије с облицима типа *знамо*. Такав развој, међутим, Његошев

идиолект никако не потврђује, па облик из 1893. стиха треба тумачити онако како смо га ми објаснили.

(6) Умјесто графемске секвенце **ај** критичког издања:

(судбина је тајна [та^ана̃] потпалила), [ШМ 2755];

Књиганоша му нај̃ајно [на̃та^ано] каже [ШМ -607]

у основном издању користимо секвенцу **ај'** с обиљеженим акцентом не само у именици која у несажетом облику гласи (ак.) *на̃ајину* [ШМ 558], (ген.) *на̃ајине* [ШМ 2287] (у сажетом облику посвједочена је у *Горском вијенцу*) него и у изведеном придјеву: (судбина је тај'на̃ потпалила), [ШМ 2755], а послеријексатску секвенцу **ај'** у његовом адвербијализованом облику: *Књиганоша му нај̃ај'но каже* [ШМ -607]. У фонетској транскрипцији на мјесту сонанта **ј'** и постпозитивног апострофа изговара се само неслоговно *и* (сонант *ј* се не изговара и није присутан у фонемској структури ријечи): та^ана̃, на̃та^ано (а не *тај̃на̃, *на̃тај̃но).

1.2. У критичком издању користе се секвенце **еј** и **ај** и за хетеросилабичке (двосложне) дифтонге.

(1) У основном издању користимо секвенцу **еј** у Његошевом русизму: Светеиши̃ оче па̃тријарше, [ШМ 607]. И у критичком издању полазимо од таквог изговора (реконструираемо га у квадратној загради), али ортографски (**светеиши**) указујемо да Његош придаје слоговност графема **и̃** („и краткое“), која се у руском изговара као неслоговно *и*, али је то у руском само алофон фонеме <ј>.

(2) У основном издању користимо секвенцу **аи** и у Његошевим турцизмима: што су под власт цара Шаита̃на. [ШМ 3526]; један другом грабе 'аива̃не, [ШМ 3748] и у домаћој ријечи: Нека чете све нај̃ми своје [ШМ 1948]. И у критичком издању полазимо од таквог изговора – реконструираемо га у квадратној загради, али ортографски (**шайтана, 'аиване, нај̃ми**) указујемо да је пјесник придавао слоговност секвенци *ај* (испред сугласника), кад би му то било потребно у стиху, и у ријечима које нису руског поријекла.

1.3. Препозитивним апострофом и графемом **'ј** указујемо: испред вокала **а** – на изговор неслоговног *и* у глаголу *сија̃и̃и* и његовим префиксалним изведеницама (1), испред вокала **е** – на изговор неслоговног *и* у трпним придјевима глагола̃ *уби̃и̃и* и *саби̃и̃и* (2), испред вокала̃ (осим **и**) – на изговор неслоговног *и* у облицима именице *ору̃жије* (3) и односно-посесивних придјева типа *бо̃жији* (4). Графемом **ј'** и постпозитивним апострофом обиљежавамо неслоговно *е* у одричном облику 3.л. јд. копулативног глагола *није* (7).

(1) Апострофом и графемом 'ј испред вокала а указујемо на изговор неслоговног *и* у облицима глагола *сијаџи* и његових префиксалних изведеница (а такав изговор условљен је силабичком структуром стиха): чим би локве с'јале тада? [ШМ 4011⁶ (142)]; зàс'јат слава нò ми сја̀је круна. [ШМ 2342]; зàс'ја свѣт̄а царица свобода, / зàс'ја млада кà на гору сунце. [ШМ 2479–2480]; зàс'јашѐ ми лавре Немањих̄а, [ШМ 481]; да нам општу обàс'ја светињу [ШМ 14]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* има само екскурзију па се у изговору може занемарити: с[#]јале, зàс[#]јат, зàс[#]ја, зàс[#]јашѐ, обàс[#]ја. Реконструкцијом неслоговног *и* у неким облицима глагола *засијаџи* не нарушава се изосилабизам (види подробније у поглављу „Исходи“, т. 5.3.(1)).

Не знајући да сугласници *с* и *ј* у наведеним примјерима не долазе у контакт те не може бити говора ни о каквом јотовању, Војислав П. Никчевић Његошеве облике прилагођава своме „правоговору“: оба̀са, за̀саше, За̀са, за̀са, са̀ле (Никчевић 2005: 29, 48, 140 (x 2), 209), док је у 2342. стиху „шокао“ двапут: за̀сат глава но ми са̀је круна. (Никчевић 2005: 133), али је и преузео штампарску грешку Решетарева издања: засјат глава но ми сја̀је круна (Решетар 1926: 272) на коме се вјежбао у „правоговору“ (треба *слава* а не *глава). (Види подробније у поглављу „Исходи“, т. 5.2.(2)).

(2) Апострофом и графемом 'ј испред вокала е указујемо на изговор неслоговног *и* у облику трпног придјева глагола *убиџи* и *сабиџи*: он је у̀б'јен топузом у̀ гла̀ву – [ШМ 2805]; он је са̀б'јен на̀ крај̀ о̀д свијета [ШМ 3087]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* има само екскурзију па се у изговору може занемарити: у̀б[#]јен, са̀б[#]јен.

(3) За разлику од критичког издања *Горског вијенца* и критичког и акценатског издања *Луче микрокозма*, која сада коригујемо, у основним издањима сва три спјева реконструисали смо неслоговно *и* у облицима именице *òрџије* указујући на њега апострофом, на примјер: нагледат се свијѣтла òрџ'ја; [ШМ 122]; под òрџ'јем, капе накривљене. [ШМ 655]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* има само екскурзију па се у изговору може занемарити: òрџ[#]ја, òрџ[#]јем.

НАПОМЕНА.

Неслоговно *и* [[#]] у тросложном лику именице *òрџије* у строгој силабичкој структури десетерца, и поред тога што нередуковани лик имени-

це није потврђен, реконструишемо на основу интертекстуалне паралеле с медитативном прозом из *Биљежнице*, у којој је именица *й̆однѡжије*, са суфиксом *-иј-* а не *-ј-*, двапут посвједочена, и оба пута је написана са секвенцом **іе**: *подножіе* (лл. 4 об., 8 об.), која има једнозначну гласовну вриједност [ије] (Маројевић 2017: 44–45, 60–61, 607). Поред акузатива с предлогом у у функцији локатива: величествени символ Створитеља у неизбројнима [нейзброѣнїма] пламовима затрепти у подножије Његова престола [МП 19] (види шири контекст у т. 1.1.(3)2^о), то је и беспредложни акузатив у примјеру: Ти који си бесмртнима лампама украсио простор, подножије Твојега престола, [MP 50].

(4) Апострофом и графемом **’ј** испред вокалâ (осим вокала *и*) указујемо на изговор неслоговног *и* у облицима односно-посесивног придјева *бѡџијѝ*, који је секундарно (с примањем монотеистичке религије) добио индивидуално-посесивно значење, на примјер: и дали ми бѡж’јѹ вјеру тврдѹ [ШМ 412]; бѡж’ја дјела распїтат је трудно. [ШМ 557]; против бѡж’јѝ и царево воље. [ШМ 674]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* може имати само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити: бѡж[#]’јѹ, бѡж[#]’јѹ̆, бѡж[#]’јѸ̆. Треба истаћи да Његошев идиолект (и пјеснички језик) у придјевима овога типа карактерише, фонолошки, суфикс *-иј-* (*божији*), а не *-ј-* (*божји), па је контракција наведеног типа условљена силабичком структуром стиха. То најбоље илуструје примјер: Бѡж’ја воља и божија сила [ШМ 2117], у коме је у првом полустиху употријебљен сажети, а у другом несажети облик. У прозним текстовима вокал *и* у суфиксу *-иј-* реконструишемо у квадратној загради: ѡсјѣнка бѡж[и]јӑ над об[и]јјѣма чãстима свијета; [ШМ -1614]; *й̆ослије службе бѡж[и]је чине благодарѣније Богу* [ШМ -1686]. У првом издању, видјели смо, у једном стиху секвенца *и* графички је одражена, што потврђује оправданост наше реконструкције.

Апострофом и графемом **’ј** испред вокалâ (осим вокала *и*) указујемо на изговор неслоговног *и* и у облицима других односно-посесивних придјева – *врãџијѝ*, на примјер: од врãж’јѣга носа и претреса; [ШМ 258]; врãж’јѹ мрежу пред очима имам. [ШМ 581]; што у врãж’јѣм колу поиграше, [ШМ 768], *бїчијѝ*: главу бїч’јѹ – на труп од јунета? [ШМ 102], *мãчијѝ*: кад откиде Лаву мãч’јѹ главу [ШМ 1080], *лїсичијѝ*: ћуд лїсич’јѹ а зѣчево срце [ШМ 2447] и *й̆ãсијѝ*: Чујеш пã’јѣ безобразне клãпњѣ: [ШМ 3090]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* може имати само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити: врãж[#]’јѣга, врãж[#]’јѹ, (у) врãж[#]’јѸ̆; бїч[#]’јѹ; мãч[#]’јѹ; лїсич[#]’јѹ; пãс[#]’јѸ̆.

(5) У репликама које говори патријарх пећки употребљен је и односно-посесивни придјев с нултим суфиксом: са помоћу бѡжѡм и свѣтијех, [ШМ 620]; народ живи у бѡжѡјзи цркви, [ШМ 1703]. Тај придјев настао је тако што је у основи *božьj-*, након губљења полугласника, сугласничка група *žj* упрошћена, још док је *ž* било меко.

(6) У примјеру: са онијем вражијем мѣлетом: [ШМ 3728] посвједочена је за Његошеве текстове карактеристична хапологија: *вражијијем > *вражијем*. И у примјеру: и никад им, пѣсијем вјерама, [ШМ 641] констатујемо исту појаву: *пѣсијијем > *пѣсијем*, а то значи да изостаје ефекат јотовања као и у *Горском вијенцу*, тј. није *пѣсијем. Војислав П. Никчевић (2005: 54) и овдје неосновано јотује: *пѣсијем*.

(7) Графемом *ј'* и постпозитивним апострофом обиљежавамо неслоговно *и* у облику акузатива компаратива *сѣпарѣиу* у стиху: Докле живи, све стар'ј[ѣга] мнѣђ[ѣ] [ШМ 3403]. У фонетској транскрипцији на мјесту апострофа изговара се неслоговно *и*, док сонант *ј* може имати само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити: стар'ј[ѣга].

(8) Графемом *ј'* и постпозитивним апострофом обиљежавамо неслоговно *е* у одричном облику 3.л. јд. копулативног глагола *није* у стиху: за тѡ ниј' крѣв Богу ни народу. [ШМ 1921]. У контакту с претходним вокалом *и* формира се хетеровокалски дифтонг, тј. изговара се: (*није* крѣв →) нѣј'кѣв. Сонант *ј* се чува, али може имати само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити.

У овом примјеру ми реконструишемо глаголску копулу, док се у другим издањима полази од одричне рјечце *не* (у једном од префикса *не-*).

(9) У акценатском издању неслоговност обиљежавамо, с једне стране, подредним знаком за неслоговност, а с друге стране, тиме што графему штампамо уздигнуто (у експоненту), а фонетски редуковани сонант *ј* у једним случајевима доносимо без заграде, на примјер:

дѣ нам ѡпштѣ || ѡбѣја | свѣтињу [ШМ 14];
ѡн је ѡбѣјен || тѡпузом | ѡ главу – [ШМ 2805];
под ѡрѣјем, || кѣпѣ | накрѣвѣнѣ. [ШМ 655],

а у другим – у угластој загради, на примјер:

Бѡж'јѣ вѡља || и бѡжија | сѣла [ШМ 2117];
Чѣјеш пѣс'јѣ || безѡобразнѣ | клѣпѣ: [ШМ 3090];
Дѡклѣ живѣ, || свѣ стар'јѣга | мнѣђѣ [ШМ 3403];
за тѡ нѣј'кѣв || Бѡгу | ни народу. [ШМ 1921].

Ова мала разлика у прозодијској интерпретацији условљена је тиме што у примјерима из прве групе сонант *j* има екскурзију, док се у примјерима из друге групе она практично не осјећа: у односно-посесивним придјевима на фонетско губљење сонанта утицали су облици номинативâ мушког рода, а на одрични копулативни облик – чињеница да он има ослабљен, побочни акценат. У сваком случају сонант *j* остаје у фонолошкој структури а губи се (или само слаби) фонетски.

У критичком издању ортографски користимо графему **’j** с препозитивним (у одричном копулативном облику с постпозитивним) апострофом, а у квадратној загради реконструишемо изговор на нивоу фонетске ријечи, на примјер:

да нам општу обас’ја [обас^ʰја] светињу [ШМ 14];
 он је уб’јен [уб^ʰјен] топузом у главу [у^ʰглаву] – [ШМ 2805];
 под оруж’јем [подор^ʰуж’јем], капе накривљене. [ШМ 655].
 Бож’ја [б^ʰож’ја] воља и божија сила [ШМ 2117];
 Чујеш пас’је [п^ʰас’је] безобразне клапње: [ШМ 3090];
 Докле живи, све стар’ј[ега] [стар^ʰега] мнађ[и] [ШМ 3403];
 за то ниј’ крив [ни^ʰкрив] Богу ни народу. [ШМ 1921].

1.4. Апострофом у основном и критичком издању у неким примјерима указује се на изговор неслоговног вокала *a*, тј. дифтонга |^ʰo|. Неслововни вокал у тим случајевима је обавезан, и могао би се вокал написати да то допушта правописни узус. Примјере ћемо најприје навести према акценатском издању.

(1) Хетеровокалски дифтонг |^ʰo| у саставу исте ријечи реконструишемо, прво, у именици *īāyagaō*: по ћуди му || и папаг^ʰ[o] | дреч̄и! [ШМ 2398]; да папаг^ʰo || али Шћепан | цркн̄е [ШМ 3322], која је у овом последњем стиху са **-ao** и одштампана у првом издању.

(2) Хетеровокалски дифтонг |^ʰo| у саставу исте ријечи реконструишемо, друго, у глаголским придјевима: Пӯт му дајте || откуд̄а је | дош^ʰo. [ШМ 3078], који је у овом стиху са **-ao** и одштампан у првом издању. У два стиха неслововно *a* реконструишемо: ал св̄е м^ʰог^ʰ[o] || в̄јеров̄ат | нијесам [ШМ 2908]; одговар^ʰ[o] || Б^ʰогу | и народу! [ШМ 2964].

(3) У основном издању обиљежавамо акценат, а уместо неслововног *a* стављамо само апостроф без дужине на крајњем *o*:

по ћуди му и папаг’o дреч̄и! [ШМ 2398];
 да папаг’o али Шћепан цркне [ШМ 3322];
 Пут му дајте откуда је дош’o. [ШМ 3078];

ал све мѡг'о вјероват нијесам [ШМ 2908];
одговáр'о Богу и народу! [ШМ 2964],

што значи да се облици изговарају: папàг^ао, дòш^ао, мѡг^ао, одговáр^ао (а не *папàгѡ, *дòшѡ, *мѡгѡ, *одговáрѡ, као у савременим дијалектима с регресивним типом контракције; Његошев идиолект карактерисао је прогресивни тип контракције, дòшā а не *дòшѡ).

У критичком издању ортографски користимо графему 'о с препозитивним апострофом без прозодијских знака, а у квадратној загради реконструишемо изговор на нивоу фонетске ријечи:

по ћуди му и папаг'о [ипапàг^ао] дречи! [ШМ 2398];
да папаг'о [папàг^ао] али Шћепан цркне [ШМ 3322];
Пут му дајте откуда је дош'о [дòш^ао]. [ШМ 3078];
ал све мог'о [мѡг^ао] вјероват нијесам [ШМ 2908];
одговар'о [одговáр^ао] Богу и народу! [ШМ 2964].

У којим случајевима је у првом издању изостао један или други вокал, а у којим су одштампана оба, види се само по акценатском издању, али се на то указује и у текстолошкој напомени уз критичко издање и у поговору „Ортографија и ортоепија основног издања Шћепана Малог“.

(4) У овим примјерима најбоље би било писати облике са *-ao* у свим издањима, али би неко помислио да је тиме нарушен изосилабизам. Јован Дучић је у једној пјесми оставио облик *йредѣд* у вриједности двосложне секвенце (ставио је и дијакритички знак), али га је Леон Коен (неосновано) оптужио да је нарушио број слогова у стиху!

2. Енклиза

2.0. Хетеровокалске дифтонге реконструишемо у енклизи, тј. у везама замјеница, везника и именица, тј. ријечи које се завршавају другим вокалом (а не вокалом *e*), с глаголском копулом *је* с редуковањем интервокалног *j* (види т. 2.1), као и у енклитичким дивербима *à²но*, *ка²нѡ*, *кој²нѡ* и *која²нѡ* (види т. 2.2).

2.1. За хетеровокалске дифтонге у везама замјеница, везника и именица које се завршавају другим вокалом (а не вокалом *e*) и глаголске копуле *је* с редуковањем интервокалног *j* користи се графема **ј'** с постпозитивним апострофом, у критичком и основном издању.

(1) Замјенички облик *свѡко* с глаголском копулом *је* у 1114. стиху:

Свѡкѡ <ј'> вѡл^а<ј'>ѡ || сѣбе | нѡ дрѹгѡга:
јâ ти ѡдмѡх || ўхвати | пàтрику

и спрѣми га || ца̀ру | у Ста̀мболу.
[ШМ 1114–1116]

формира фонетску ријеч: (сва̀ко је) → сва̀ко⟨ј⟩^ε, у којој се остварује хетеровокалски дифтонг |о^ε| с неслоговном другом компонентом (сонант *ј* има само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити).

(2) Везник нò (на који стављамо акценат да бисмо га разликовали од хомографа нò) с глаголском копулом *је* у 1137. стиху:

Ни́је, кнѣ́же, || та̀ко ми | Кура̀на,
нò ⟨ј⟩^ε па̀трика || вѐлика | буда̀ла:
ви́ди дивно – || ви́ђет | не у́мије
ђѐ га дрѣ́жм || ру̀кама | за бра̀ду,
ви́ди го̀лу || са̀бљу | пред о́чима,
[ШМ 1136–1140]

формира сложену фонетску ријеч: (нò је ѝди́трика) → нò⟨ј⟩^εпа̀трика, у којој се остварује хетеровокалски дифтонг |ò^ε| с неслоговном другом компонентом (сонант *ј* има само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити).

(3) Именица сви́јећа и енклитички датив *ми* с глаголском копулом *је* у 1456. стиху:

Ја̀ ни́јесам || (Бо̀г ми | не су́дио!),
бѐглер-бе́же, || ни́пошто | бе́збожан,
не́го и́мам || о́чи | за гле́дање:
сви́јећа ми ⟨ј⟩^ε || бо̀ж^ε⟨ј⟩а̀ | пред о́чима
тѐ разби́рам || би́јелӯ | свје́тину
и не дрѣ́жм || цр̀но | за би́јело.
[ШМ 1453–1458]

формира фонетску ријеч: (сви́јећа ми је) → сви́јећами⟨ј⟩^ε, у којој се остварује хетеровокалски дифтонг |и^ε| с неслоговном другом компонентом (сонант *ј* има само слабу екскурзију па се у изговору може занемарити).

(4) Најзад, именица Ру̀сија с глаголском копулом *је* у 4004. стиху:

са̀в је сви́јет || ка̀ко је́дно | гу̀вно,
а Ру̀сија ⟨ј⟩^ε, || би́ва̄, | у сви́јету –
ка̀ те́псија || вѐлика | на гу̀вно,
а Ту̀рска̀ је || на̀спрама | Ру̀сије –
ка̀ко са̀ха̀н || ма̀лӣ | на те́псију.
[ШМ 4003–4007]

(1) Дифтонг $|\dot{a}^{\circ}|$, тј. први степен контракције *a* и *o*, реконструирашемо у лексикализованом споју – дивербу „везник *a* + рјечца (по поријеклу то је средњи род личне замјенице 3.л. јд.) *оно*“. При том долази до помјерања акцента са замјенице на везник *a* и до првог степена контракције двају вокала у непосредном додиру $[\dot{a}^{\circ}но]$, тј. у аутентичном изговору остварује се хетеровокалски дифтонг. Диверб **ано** посвједочен је у 2577. стиху *Шћејана Малог*:

Ў свијет си || вѡлда | путѡвао,
 ѡко нѡшта – || ѡ^оно | да се пѡзнаш
 с нѡукѡма || и с богослѡвијѡм,
 [ШМ 2576–2578]

и у 1504. стиху *Горског вијенца*:

Нѡма тѡгѡ || кѡ с' не бѡјѡ | чѡга,
 да нѡчега – || ѡ^оно свѡга | хлѡда.
 [ГВ 1503–1504].

У *Горском вијенцу* у пјесниковом аутографу облик је написан састављено: **ано** (ВГ: л. 17), у првом издању исто тако, али са апострофом: **а'но** (Медаковић 1847: 59). Графија првог издања указује, по нашем мишљењу, да је у наведеној лексикализованој вези остварен само први, дифтоншки степен контракције $|\dot{a}^{\circ}|$, који ми ортоепски и реконструирашемо, уз писање, у критичком и акценатском издању, дугог **ā** (да бисмо указали да је ријеч о једном слогу).

(2) Дифтонг $|\dot{a}^{\circ}|$, тј. први степен контракције *a* и *o*, реконструирашемо у лексикализованом споју – дивербу „везник *ка(о)* + рјечца (по поријеклу то је средњи род показне замјенице 3.л. јд.) *оно*“. При том долази до помјерања акцента са замјенице на везник *ка(о)* > *ка* и до првог степена контракције двају вокала у непосредном додиру $[\dot{k}\dot{a}^{\circ}но]$, тј. у аутентичном изговору остварује се хетеровокалски дифтонг. Диверб **кано** посвједочен је у 2986. стиху *Шћејана Малог*:

свѡкѡ му се || жѡвѡ | ѡвеселѡ,
 кѡ да нѡвѡ || нѡс ѡгријѡ | сѡнце –
 свѡк пѡхитѡ, || кѡ^онѡ | патријѡрху,
 [ШМ 2984–2986]

и у 233. стиху *Луче микрокозма*:

Ў нѡћ страшнѡм || бѡрѡм | рѡзјѡчанѡ
 сѡнѡ мѡни || зрѡка | пред ѡчѡма
 и глѡс зѡчух || кѡ^онѡ глѡс | ѡнгѡла:
 [ЛМ 231–233 (I 31–33)].

(3) Дифтонг [j̄^o], тј. први степен контракције *и* и *о*, реконструирашемо у лексикализованом споју – дивербу „релативна замјеница (м.р. јд.) *који* + рјечца (по поријеклу то је средњи род показне замјенице 3.л. јд.) *оно*“. При том долази до неутрализовања акцента на показној замјеници и до првог степена контракције двају вокала у непосредном додиру [kòj̄^onō], тј. у аутентичном изговору остварује се хетерокалски дифтонг. Диверб **којино** у номинативу једине мушког рода реконструирашемо у 3583. стиху *Шћејана Малог*:

Т̄и се м̄ула || ка̀да | п̄о̀кавурӣ:
 ка̀ко хва̀лиш || јѐдне | н̄е̄в̄је̄р̄нӣке
 и злоч̄инце || од сва̀које̄ | ру̀ке̄
 ко̀ји ^oно се || на̀шом̄ кр̄вљу | хр̄ан̄е̄?
 [ШМ 3580–3583].

(4) Дифтонг [j̄^a], тј. први степен контракције *а* и *о*, реконструирашемо у лексикализованом споју – дивербу „релативна замјеница (ж.р. јд.) *која* + рјечца (по поријеклу то је средњи род показне замјенице 3.л. јд.) *оно*“. При том долази до неутрализовања акцента на показној замјеници и до првог степена контракције двају вокала у непосредном додиру [kòj̄^anō], тј. у аутентичном изговору остварује се хетерокалски дифтонг. Диверб **којано** у номинативу једине женског рода реконструирашемо у 2461. стиху *Шћејана Малог*:

Ј̄а се зва̀о || та̀ко̄ | а̀л^o она̀ко̄ –
 ва̀ма нӣје || ни шѝре | ни у̀же,
 са̀мо ви се || не да̀је | са̀крити
 опа̀чило || ва̀ше | ва̀здака̀дн̄е̄
 и п̄о̀дм̄укла̄ || п̄о̀дл̄ост | ду̀ше̄ ва̀ше̄
 ко̀ја ^oно је || бла̀гòродн̄о̄ј | ду̀ши
 мн̄òго тѐжа̄ || нò ту̀рска̄ | див̄љина̄.
 [ШМ 2456–2462].

(5) У акцентском издању, као што смо видјели, компоненте диверба пишу се растављено – везник односно релативну замјеницу раздвајамо од њихове енклитике, с тим што неслоговност другог вокала обиљежавамо одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту (уздигнуто).

У критичком издању ортографски користимо једну графему, **ā** односно **ī** с надредним знаком за дужину као обиљежјем моносилабичности, а у квадратној загради реконструирашемо фонетску ријеч (енклитике прикључујемо основном облику):

ако ништа – \bar{a} но [āno] да се познаш [ШМ 2577];
 да ничега – \bar{a} но [āno] свога хлада. [ГВ 1504];
 свак похита, \bar{k} ано [kāno] патријарху, [ШМ 2986];
 и глас зачух \bar{k} ано [kāno] глас ангела: [ЛМ 233];
 којјино се [kòj̄j̄nōse] нашом крвљу хране? [ШМ 3583];
 којјано је [kòj̄j̄nōje] благородној души [ШМ 2461].

У основном издању не реконструише се прозодија у квадратној загради: она се образлаже у поговору „Ортографија и ортоепија основног издања Шћепана Малог“.

(6) Од претходних примјера разликује се диверб *на̀ко*, у којем је дошло до потпуног срастања његових компоненти, па се дугосилазни акценат реконструише као једина изговорна могућност (у критичком издању у квадратној загради, у основном и акценатском непосредно у тексту): за човјека *на̀ко* за ђавола. [ШМ 1398]; *на̀ко* ћете ù небо скакати. [ШМ 1595]; *на̀ко* што је срца плашљивога, [ШМ 1926].

Диверб *на̀ко* са савременог језичког осјећања осмишљава се као структура „везник *но̀* + везник *а̀ко*“, али треба напоменути да су у старославенском и староруском постојала два супротна везника – *но* и *нз*, па је рефлекс овог другог контрахован с иницијалним вокалом везника *ако* (полугласник везника *нз* био је под акцентом, па се вокализовао, прешао у српском у *a*, и контраховао се са сљедећим *a* у једно дуго *a*).

3. Проклиза

3.0. Хетеровокалски дифтонг у проклизи појављује се у одричним облицима глагола *има̀ӣи* у којима је *не* самостална ријеч, рјечца (види т. 3.1). У спјеву је посвједочен и глагол *нема̀ӣи*, у коме је остварен вокалски степен контракције вокала и декорелација као тип промјене у морфемској структури, тј. у коме |не| није рјечца него морфема, префикс (види т. 3.2).

3.1. Дифтонг |è̄^ш| реконструишемо у бројним стиховима *Шћейана Малог* – на граници одричне рјечце *не* као проклитике и облика глагола *има̀ӣи* (1). У једном стиху и једном у прози посвједочена је фонетска ријеч без ефекта сажимања (2).

(1) Примјере контрахованих облика наводимо према тексту основног издања.

Облик 1.л. јд. презента посвједочен је у стиху: *нѐј`ма̀м* више гла̀вѐ на рамена; [ШМ 3142].

Облик 3.л. јд. презента посвједочен је у бројним стиховима: *Нѐј`ма̀ ца̀ра до̀* јѐднòга ца̀ра – [ШМ 868]; да речете `ѐр мѐђу ва̀м нѐј`ма̀

[ШМ 1224]; и виђети да Шћепана нѐј'мā [ШМ 1283]; цара нѐј'мā нò је побјегао, [ШМ 1288]; овдје мјеста ни живљења нѐј'мā [ШМ 1397]; ал чòвјека кā планинѐ нѐј'мā. [ШМ 1449]; Нѐј'мā чòј'ка колико планинѐ, / али нѐј'мā, тāко ми мусāфа, [ШМ 1450–1451]; и хајдуци, да им пāра нѐј'мā; [ШМ 1468]; султан силни, кòме нѐј'мā пāра. [ШМ 1472]; Али нѐј'мā силе на свијету [ШМ 1502]; нѐј'мā силе нит је досад било [ШМ 1504]; Зар вѐћ нѐј'мā горā у свијету, [ШМ 1528]; Кажу, нѐј'мā смрти без суђења, [ШМ 1772]; кòд њих нѐј'мā душе ни образа [ШМ 2774]; ù њих нико поња̀тија нѐј'мā – [ШМ 2778]; народности ни слободѐ нѐј'мā, [ШМ 2781]; да првòга у свѐ царство нѐј'мā? [ШМ 2924]; смртна рúка над њим власти нѐј'мā, [ШМ 3034]; нѐј'мā силе ù свијет никакве [ШМ 3160]; ту кривице нѐчесовѐ нѐј'мā. [ШМ 3344]; кòд вāс ноћи по свѐ лето нѐј'мā, [ШМ 3370]; нѐј'мā човјек һѐифа зборити. [ШМ 3418]; наш га Āллāх и наш Пророк нѐј'мā, [ШМ 3456]; нѐј'мā тога кòд нāс ни на небу. [ШМ 3458]; Те цијене нико други нѐј'мā [ШМ 3559].

Облик 1.л. мн. презента посвједочен је у два стиха: нѐј'мāмо га кудā-кāмо ђѐсти – [ШМ 1900]; бојати се нѐј'мāмо нѐкòга. [ШМ 1951].

Облик 3.л. мн. презента посвједочен је у три стиха: а што они нѐј'мајū двојца, [ШМ 3457]; `ер нѐј'мајū справѐ кā требује, [ШМ 3528]; Слѐкѐ нигђе ù свијет нѐј'мајū, [ШМ 3553].

У једном стиху посвједочен је имперфекат у 2.л. јд.: ми ѝмāсмо, што нико нѐј'мāше, [ШМ 3202].

У акценатском издању рјечцу и глаголски облик наводимо раздвојено, с тим што неслоговност обиљежавамо одговарајућим знаком испод графеме и у експоненту (уздигнуто): нѐ "мāм, нѐ "мā, нѐ "мāмо, нѐ "мајū, нѐ "мāше.

У критичком издању ортографски користимо графему ѝ у вриједности неслоговног [ʰ], а у квадратној загради реконструираемо фонетску ријеч (проклитику прикључујемо основном облику), на примјер:

- неймам [нѐʰмāм] више главе на рамена; [ШМ 3142];
- Нейма [нѐʰмā] цара до једнога цара – [ШМ 868];
- бојати се неймамо [нѐʰмāмо] никога. [ШМ 1951];
- а што они неймају [нѐʰмајū] двојца, [ШМ 3457];
- ми имасмо [ѝмāсмо], што нико неймаше [нѐʰмāше], [ШМ 3202].

Умјесто графема еѝ критичког издања у основном издању користимо секвенцу ѐј' у дивербу који образују рјечца *не* (на коју се обавезно преноси акценат) и облик глагола *имайиши*, тј. у фонетској ријечи која у несажетом облику гласи *нѐ имā*, а у фонетској транскрипцији:

не[#]ма̄ (а не *не̄јма̄). Графема **ј**' с постпозитивним апострофом у писању ортоепски одговара само неслоговно *и*.

У Прологу *Луче микрокозма* објављеном у загребачком часопису *Kolo*, у редакцији Станка Врза, глаголски облик је одштампан са „ei“: (Mislim neima podobne na zemlji) (Враз 1847: 10). Може се претпоставити да је Његош исправио облик у примјерку који је послао Врази на поклон: **неима**, како је вјероватно било и у његовом рукопису, па је Симеон Милутиновић Сарајлија то рукописно **неима** замијенио штампаним **нейма** (с. 9) како би у силабичкој структури стиха било представљено само десет вокалских графема. То исто се може претпоставити за рукопис *Шћејана Малог* – приређивач првог издања Стојковић (1851) усагласио је силабочку структуру стиха по Вуковом моделу (у прозним примјеру то није морао чинити).

(2) Без сажимања фонетска ријеч *не̄ им̄а* посвједочена је једном у стиху: Он сад друге не̄ им̄а кривице [ШМ 1925] и једном у прози: *Каже ѿо̄й: на ѿисму не̄ им̄а ѿо̄йѿиса и хо̄ће ли на̄глас чиӣаѿи* [ШМ -566]. Ови примјери потврђују да и у контрахованим облицима треба читати неслоговно *и* (не[#]ма̄), а не *ј* (*не̄јма̄).

3.2. Вокалски степен контракције самогласника, тј. глагол *не̄маѿи*, потврђен је у пет стихова *Шћејана Малог* – 3.л. јд. презента *не̄ма̄* у четири: јербо ниг̄ђе сп̄ас̄енија нема [ШМ 140]; „[...] нове ће му муке ударити / којих нема у канон Османов“ [ШМ 252–253]; али горском управљат не зна̄дем, / која нема топа, ни[т] ко̄њика̄ – [ШМ 805–806]; а под сводом ниг̄ђе ступца нема, [ШМ 1706], а његова варијанта, облик *не̄мад̄е*, у једном стиху: добр̄одјетел̄ не̄мад̄е цӣјен̄е! [ШМ 333]. Облици глагола *не̄маѿи* не захтијевају текстолошку реконструкцију.

4. Сандхи

4.0. Хетеровокалски дифтонг може се реконструисати и у сандхију, тј. на граници између двије фонетске ријечи изговорене без паузе, од којих се прва завршава једним а друга почиње другим самогласником. Размотрићемо примјере у којима се такав изговор може, са више или мање основа, претпоставити.

4.1. У сандхију, испред фонетске ријечи која почиње самогласником, апостроф у неким примјерима, и у основном и у критичком издању, указује на дјелимичну редукуцију и губљење слоговности финалног самогласника претходне или иницијалног самогласника наредне фонетске ријечи. При том се реализују различити (фонетски) хетеровокалски дифтонзи. Неслоговни вокал у једним случајевима реконструи-

ше се у аутентичном изговору (примјери с инфинитивом, рјечцом *ли* и везницима *али* и *нека*), тј. није обавезан, у другим случајевима је обавезан, и могао би се вокал написати да то допушта правописни узус.

Примјере ћемо класификовати према томе да ли претходна фонетска ријеч има побочни акценат, па се везује за наредну фонетску ријеч са којом чини један прозодијско-интонациони такт (види т. 4.1), или и она има главни акценат, па се интонационо не везује за наредну фонетску ријеч (види т. 4.2).

4.2. Претходну, побочну фонетску ријеч може конституисати императивна рјечца *нека* (1), везник *али* (2), двокомпонентна упитна рјечца *да ли* (3), везник *ако* (4) и императив *држи* (5).

(1) Хетеровокалски дифтонг реконструираемо, факултативно, у сложеној фонетској ријечи у којој је прва компонента императивна рјечца *нека*: *нек' устаје на ноге лагане*, [ШМ 794]. На мјесту апострофа у аутентичном изговору је неслоговно *а*: *нека^а устаје*, тј. остварује се хетеровокалски дифтонг |^ау|.

(2) Хетеровокалске дифтонге реконструираемо, факултативно, у сложеним фонетским ријечима у којима је прва компонента везник *али*: *Ја се звао тако ал' онако* – [ШМ 2456]; *кавурит се ал' у Шам бјежати* [ШМ 3678]; *ал' у Црну Гору никад неће* [ШМ 3862]. На мјесту апострофа у аутентичном изговору је неслоговно *и*: *ал^и онако*, *ал^и у Шам*, *ал^и у Црну*, тј. остварује се одговарајући хетеровокалски дифтонг – |^ои|, |^уи| или |^уи|.

(3) Хетеровокалски дифтонг реконструираемо, факултативно, у сложеној фонетској ријечи у којој је прва компонента двокомпонентна упитна рјечца *да ли*: *Да л' обичај није међу њима* [ШМ 1753]. На мјесту апострофа у аутентичном изговору је неслоговно *и*: *да л' обичај*, тј. остварује се хетеровокалски дифтонг |^ои|.

(4) Хетеровокалске дифтонге реконструираемо, обавезно, у сложеним фонетским ријечима у којима је прва компонента условни везник *ако*: *ак' у Скадар сјутра не приспијем*, [ШМ 3141]; *Ак' убије цара лажавога*, [ШМ 3915]. На мјесту апострофа у изговору је неслоговно *о*: *ак^о у Скадар*, *ак^о убије*, тј. остварује се одговарајући хетеровокалски дифтонг – |^уи| или |^уи|.

(5) Издвојићемо примјер у којем прву фонетску ријеч чини императив *држи*, а другу прилог *овако*: *држ' овако како си почео*: [ШМ 745]. У правилном изговору на мјесту апострофа остварује се неслоговно *и*, а то *и* с наредним вокалом образује хетеровокалски дифтонг: *држ^и овако*.

Треба напоменути да се на императиву реализује само ослабљени, побочни акценат, тако да први полустих чини једна, сложена фонетска ријеч. Да се императивни наставак могао изгубити и тамо гдје слједећа ријеч не почиње вокалом, показује претходни стих: држ се ла̀жѐ, старе узданице, [ШМ 744]. Поред тога, у наведена два стиха императив *др̀жи* (*се*), с краткоузлазним акцентом, има значење 'настави да (*се*) држиш', док би императив *др̀жи*, с краткосилазним акцентом, значио 'узми, ухвати'. У оба стиха императивни облик има побочни акценат и интонационо се везује за слједећу фонетску ријеч с главним акцентом.

(6) У наведеним примјерима ортографски контракцију означавамо апострофом, а ортоепски реконструишемо дјелимичну редукцију вокала уз губљење слоговности, сматрајући да се на функционалном (фонемском) плану вокалска компонента чува: **нек' устаје** [нèк'а^у̀стаје] = нека устаје; **ал' онако** [а̀л'а^о̀на̀ко] = али онако; **ал' у Шам** [а̀л'а^у̀шам] = али у Шам; **ал' у Црну** [а̀л'а^у̀цр̀ну] = али у Црну; **да л' обичај** [д`а̀л'а^о̀бичај] = да ли обичај; **ак' у Скадар** [а̀к'а^у̀ска̀дар] = ако у Скадар; **ак' убије** [а̀к'а^у̀бије] = ако убије; **држ' овако** [др̀ж'а^о̀ва̀ко] = држи овако.

4.3. Претходну фонетску ријеч може чинити замјеница *ӣӣо̄* с повратном рјечцом *се*, рјечца *ха̀јде* императивног значења, прилог *ӣрӣје* и глаголски облик *мо̀же* (1), глаголски прилог несвршеног вида *ӣд̄ӯћи* и инфинитив *збо̀рӣти* (2) те придјев у синтагми (ген.) *мѐдено̀га о̀диха* (3) и именица *нѐдаћа* испред адвербијала у *ха̀рему* (4).

(1) Хетеровокалске дифтонге с неслоговним *е* реконструишемо у сандхију у повратној рјечци *се*: штò с' `òкò н̄их пламен вије, [ШМ 2278^а (104)], у рјечци *ха̀јде* императивног значења: Ха̀јд' и вра̀гу разлог да на̀јемо: [ШМ 759], у прилогу *ӣрӣје*: прӣћ' о̀мјери па̀ хеш и скòчити – [ШМ 24] и глаголском облику *мо̀же*: мо̀ж' о̀стати ӣ прòтиву-ста̀ти [ШМ 206], тј. изговара се: штò с'è `òкò н̄их, ха̀јд'è и вра̀гу, прӣћ'è о̀мјери, мо̀ж'è о̀стати.

(2) Хетеровокалске дифтонге с неслоговним *и* као првом компонентом реконструишемо у сандхију – у глаголском прилогу несвршеног вида *ӣд̄ӯћи*: свијем путем ӣд̄ӯћ' од Стáмбола [ШМ 1125] и инфинитиву *збо̀рӣти*: Да што почнем збо̀рит' у наро̀ду, [ШМ 2401], тј. изговара се: ӣд̄ӯћ' од Стáмбола, збо̀рит' од наро̀ду.

(3) Посебно треба обратити пажњу на примјер у коме би се изосилабизам остварио и изостављањем „покретног“ вокала *а* у генитиву придјева: овај ча̀сак мѐдено̀г' о̀диха [ШМ 1721], али он у

првом издању стоји, што значи да је био и у пјесниковом рукопису. У аутентичном изговору на мјесту апострофа је неслоговно *a*, тј. остварује се хетеровокалски дифтонг [ʰə] с неслоговном првом компонентом у сандхију, како примјер наводимо у акценатском издању: мѣденѡг^a ѡдиха.

(4) Хетеровокалски дифтонг [ʰa] с неслоговном првом компонентом у сандхију реконструишемо у стиху: те ти љдрѣ нѣдаћ' у харему, [ШМ 1084]. Прозодијска интерпретација и апостроф у основном издању сигнализирају да то није језички фантом *нѣдаћ, како се облик интерпретирао у рјечницима и у ауторитативним издањима.

(5) Ми у наведеним примјерима ортографски контракцију означавамо апострофом, а ортоепски реконструишемо дјелимичну редукцију вокала уз губљење слоговности сматрајући да се на функционалном (фонемском) плану вокалска компонента чува: **што с' око њих** [штѡс'ѡкѡњих] = што сѣ око њих; **хајд' и врагу** [хǎјд'иврагу] = хајде и врагу; **прић' омјери** [прић'ѡмјери] = приће омјери; **мож' остати** [мѡж'ѡстати] = може остати; **идућ' од Стамбола** [идућ'ѡстамбола] = идући од Стамбола; **зборит' у народу** [збѡрит'ународу] = зборити у народу; **меденог' одиха** [мѣденѡг^aѡдиха] = меденога одиха; **недаћ' у харему** [нѣдаћ^aухарему] = недаћа у харему.

5. Исходи

5.0. Издвојили смо два питања која се, посредно или непосредно, тичу реконструкције хетеровокалских дифтонга у Његошевом пјесничком дјелу, оба поводом трактата „Dvije rekonstrukcije jezika Gorskoga vijenca Petra Petrovića Njegoša“ Јосипа Силића, који је, пошто се нешто дуже задржао „на opisu crnogorskoga jezika“, покушао „pokazati kako na tekst Gorskoga vijenca (na njegovu izvornost) gledaju Vladimir Popović i Radmilo Marojević, tj. kako ga rekonstruiraju“ (Силић 2011: 261). Овдје ћемо се задржати на два цитата из те Силићеве расправе, која ћемо прокоментарисати, да бисмо, тим поводом, изнијели и два општа закључка – један о версификацији српској, и не само српској, други о текстологији Његошевих дјела, и не само Његошевих.

5.1. Први цитат: „Naglasak (i, općenito, prozodiju) treba uskladiti sa stopama, dakle onako kako to njima odgovara. (Moramo reći da takav suodnos metričke sheme i naglasaka u teoriji stiha još nije opisan). [...] Pritom treba voditi računa o tome da je naglasak crnogorskoga jezika za nastajanja Gorskoga vijenca, a i danas, specifičan. Njemu je odgovarao, i odgovara, primjerice, naglasak [čovjeka], a ne [čövjeka]. Usp.: (617) ka

tirjanin na slaba čovjeka [čövjeka]. Zato metodološki nije u redu kad se izjednačuje sa suvremenim novoštokavskim naglaskom (bilo kojega tipa)“ (Силић 2011: 264). – Један разлог за реконструкцију *чöвјека* Силић је могао наћи у нашем издању *Горског вијенца* само да је повезао текст критичког издања (види даље т. (1)) с монографијом „Текстологија Горског вијенца“ у прилогу (види даље т. (2)): сажети облик именице (ген.) *чöка* формиран је на прозодијској бази с акцентом на првом слогу *чöвјека*, а не на прозодијској бази с акцентом на другом слогу *човјѐка* (односно *човјѐка*). Други је разлог: текстологија књижевног текста не подређује се нормативистици савременог језика (види т. 5.4). А трећи: прозодијски лик (ак.) *чöека* потврђен је у контактної зони коју образују староцрногорски и источнохерцеговачки говори (види даље т. (3)).

(1) У критичком издању *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 73) финална лексема стиха који Силић цитира наведена је с прозодијском реконструкцијом у квадратној загради:

Вук на овцу своје право [п ráво] има
ка тирјанин на слаба човјека [чöвјека],
[ГВ 616–617].

Ми тада нисмо сматрали за сходно да је облику којим се завршава 617. стих потребна текстолошка напомена (јер нисмо претпоставили да се може појавити критичар који књигу коју критикује није прочитао, тачније: дочитао). Иначе би та напомена гласила: *чöвјека* а не *човјѐка* [види т. 8.4.4, нап. 4].

(2) А та напомена у наведеној тачки монографије „Текстологија Горског вијенца“ гласи: »Ми полазимо од тога да је Његошев идиолект карактерисала акценатска варијанта (генитив) *чöвјека*, јер се само од ње могла развити редукована варијанта *чöка*. Уосталом, такву акценатску варијанту преферира, у приказу првог издања Његошевих Цјелокупних дјела, Ј. Вуковић: „Од Вукова изговора *чöвјек* – *чöвјека* и *чöвјек* – *човјѐка* свакако би боље било узети овај други, а још боље *чöвјек* – *чöвјека*“« (Маројевић 2005: 788, с позивањем на: Вуковић 1955: 346).

(3) Прозодијски лик (ак.) *чöека* потврђен је у говору оног дијела Пјешиваца који припада старој, непренесеној акцентуацији (мада за силазне акценте то није диференцијално у односу на сусједне говоре с пренесеном акцентуацијом): Он òтолѐн побјѐзи на тòрину, отац му жив бйјо: „Спáсое, ја ùбик чöека“. „Каквóга чöека, нашлò-га стò јáдá“. Јѐс, бòгоми, у срѐд умертíна убијò чöека. (Петровић 1970: 256).

5.2. Други цитат: »Da bi se dobio deseterac, u stihu (334) *četрнаест posijeci Turakah četрнаест* треба (фонијски) ostvariti trosložno [četnajst], a *posijeci* четворосložно [posijèci]. U stihu (254) *zas'ja sveta Miloševa pravda zas'ja* (kako to čini Marojević) треба pisati *zasja* (kako to čini Popović). *Zasja* je tu dvosložно, pa nije u redu kad se pretpostavlja da se mora rekonstruirati kao [zas'ja]. Takva prozodijska rekonstrukcija stih čini jedanaestosložnim. Reduciranje *i* u *zas'ja* dovodi do glagola *zasijati*, koji znači „posijati sjeme“. Nasuprot njemu glagol *zasjati* (kakav pretpostavlja citirani stih) znači „pojavit se sunce“, što u *zasja sveta Miloševa pravda* poprима preneseno značenje« (Силић 2011: 263) – Цитирали смо читав пасус Силићевог трактата како бисмо могли извући закључак о версификацији (види т. 5.3), а о односу двају глагола које Силић упоређује (види даље т. (1)) и о једном Силићевом претечи (види даље т. (2)) писали смо у поглављу 5. студије *Специфични ишинови глаголских ријечи (на грађи Његошевог Шћејана Малог)* (Маројевић 2020в: 23–25).

(1) Поглавље 5. наведене студије овако почиње: „Хомоними су (хомографи, а не хомофони) и глаголи свршеног вида с коријеном *-сиј-*, *zàsijājīīu¹* у значењу ‘посијати, прекрити простор сјеменом’ и *zàsijajīīu^{II}* (*ce*) у значењу ‘почети свијетљети’. Прозодијско диференцирање које прати семантичко раздвајање глаголâ с коријеном *-сиј-* није стабилизовано: процес је и у Његошево доба био у току“ (Маројевић 2020в: 23).

У наставку смо лексикографски описали наведене хомониме на грађи трију Његошевих спјегова. Глагол *zàsijājīīu¹* ‘бацити сјемене’ има четири потврде, једну у *Шћејану Малом* и три у *Лучи микрокозма*, али нас он овдје не занима с обзиром на то да он нема варијанту с контракцијом вокала. Глагол *zàsijajīīu^{II}* (*ce*) у значењу ‘почети свијетљети’ има девет потврда. Повратни облик има једну потврду, с контракцијом – у *Лучи микрокозма*, а неповратни – у *Горском вијеницу* једну потврду с контракцијом и једну у пуном облику а у *Шћејану Малом* – четири с контракцијом и двије у пуном облику. Навешћемо примјере у којима није дошло до сажимања вокала јер оне потпуно демантују загребачко-цетињског кодификатора (сугласничке фонеме <с> и <ј> раздваја фонема <и>, која се може редуковати):

инф: jēr hē vāše || крўне засијати [ШМ 3];
аор. јд. 3.л.: Крст засија || кâ на гори | сунце [ГВ 1327];
йрид. радни јд. ж.р.: тад би твоја || памѣт | засијала [ШМ 3953].

(2) Поглавље 5. разматране наше студије овако се завршава: „Нема непосредног контакта између сугласника *с* и *ј* у контрахованим

облицима глагола *засијаџи*¹¹ па није било услова ни за јотовање. То није знао Никчевић (2005), а исход његовог незнања је – карикатурално јотовање у стиху 481: зашаше ми лавре Немањића, (стр. 48), у стиху 2342: зашат глава но ми саје круна. (стр. | 133; *глава умјесто *слава* штампарска је грешка Решетаревог издања, којим се Никчевић некритички служио) и у стиховима 2479–2480: Заса света царица слобода, / заса млада ка на гору сунце. (стр. 140). / Не треба јотовати ни облик *сјаје*, из два разлога. Прво, то говори Шћепан, а лицу које изиграва рускога цара, из стилских разлога, не може се приписивати дијалекатско јотовање. Друго, такво јотовање је сасвим спорадична (и врло позна) појава. Данас се чује такав изговор у глаголским облицима *цајџи се*, *цаќкиџи се* и у именици *цајџока*, али нема основа за тврдњу да се тако изговарало у Његошево вријеме“ (Маројевић 2020в: 24–25 (знаком | указујемо на прелазак на нову страну у тексту који се цитира, а знаком / обилежавамо нови пасус)).

5.3. Закључак о версификацији. – У претходном раду објављеном у *Нашем језику* (Маројевић 2020г) указали смо да је Силић у прозодијској интерпретацији 334. стиха *Горског вијенца* из свог матерњег језика (он је изворни Хрват, чакавац) преузео контракцију типа *-najst*, која иначе карактерише од словенских књижевних језика само словеначки, а из свог (и Анићевог) *Pravopisnog priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* прихватио норму да се рефлекс дугог јата и кад има једносложну изговорну вриједност пише и штампа са *iје*, па је, заборавивши да је таква норма батина са два краја, тросложни глаголски облик *џостџи* [пос^ијџи] прочитао четворосложно *posijeci* (јер је тако одштампан у Поповићевом издању!) – и тако реконструисао „стих“ с подјелом на тактове 3 + 4 + 3, тј. са „цезуром“ послџје трећег слога (види т. 5.2). Другим ријечима: Силић не зна да је цезура послџје четвртог слога друга метричка силабичка константа српског десетерца (прецизније: епског или асиметричног десетерца српске народне и умјетничке поезије). Не зна Силић ни прву метричку силабичку константу десетерца, која слиједи из његова назива (види даље т. (1)), не зна ни то да се десетерац не дијели на стопе него на полустихове и тактове (види даље т. (2)), не зна да десетерац има само десет слогова, али не обавезно и само десет вокалских графема (види даље т. (3)).

(1) Навешћемо још једно мјесто из Силићевог трактата: „Ima dosta toga u Njegoševu jeziku za što bismo mogli reći da su to osobine njegova lokalnoga govora. Takvi su i oblici glagola tipa *rekā* ((1380) *i rekā bih, eto ga niz polje*). Takvim se oblicima Njegoš uključuje u dalmatinskoprimaryski govor. Evo još nekoliko primjera: [...] (1274) *pa sam s njom bježu glavom*

по *svijetu*“ (Силић 2011: 265). – Додавши паразитско *sat* у 1274. стиху Силић је нарушио истовремено и цезуру и десетосложни изосилабизам као принципе на којима се заснива основни стих *Горског вијенца*.

(2) Вајка се Силић да тобоже суоднос метричке схеме и нагласка у теорији стиха још није описан и да прозодију треба ускладити са стопама (види т. 5.1). Српски десетерац, па ни основни стих *Горског вијенца*, не може се посматрати с аспекта подјеле на стопе јер он није трохејски стих, а описан је у свим нашим критичким издањима Његошевих дјела, а у подгоричком часопису *Окѝоих* представљен је и опис типова стиха у првом и другом Вуковом зборнику (Маројевић 2014; Маројевић 2016б).

(3) Не знајући да десетерац може имати и више од десет вокала ако они формирају силабичку структуру од само десет слогова, Силић нам спочитава да с апострофом у ортографској реконструкцији који указује на неслоговно *и* „*prozodijska rekonstrukcija stih čini jedanaestosložnim*“ (види т. 5.2). У критичком издању *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 53) иницијална лексема стиха који Силић оспорава наведена је с прозодијском реконструкцијом у квадратној загради:

На развале царства јуначкога
зас'ја [зас'јā] света [свѣтā] Милошева правда,
[ГВ 253–254],

а у текстолошкој напомени указано је на сљедећу тачку Предговора: „У позицији испред *j* (а последије *c*) апостроф означава изговор неслоговног *и* [ʰ]: *зас'ја* [зас'јā] [254], *ѝас'јега* [п'ас'јѣга] [1778]“ (Маројевић 2005: 14). Све је јасно под условом да критичар зна шта је то неслоговно *и* (за сваки случај, у квадратној загради оно је и означено, у експоненту и с подредним знаком за неслоговност!).

5.4. Закључак о текстологији. – Приликом утврђивања изворног текста Његошевог, и сваког другог, па и оног који није књижевни, не може се научник руководити било којом кодификацијом, па ни оном Вуковом, која је из Његошева времена, ни било којом савременом дијалекатском ситуацијом, па ни својим идиолектом. У мом матерњем, завичајном говору (рођен сам и одрастао у Морáкову код Никшића, гдје почиње источнохерцеговачки дијалекат) каже се *чо(в)јѣка*. Његошеви преци, међутим, донијели су испод планине Његош многе језичке особине, па и прозодију *чѝвјека*, коју и треба реконструисати у дјелима аутора *Горског вијенца*. Његош, да завршимо други закључак и читаву расправу, није могао знати како ће се која језичка особина описати и

прописати у окупационом правопису Јосипа Силића (и злијех му у злу помотњика), који је српски језик учио али га није (довољно) научио!

ИЗВОРИ

- ВГ: *Виенацъ горскій* [види факсимил аутографа у: Александар Карађорђевић 1931; Павићевић 1985: 5–41].
- ГВ: *Горски вијенац* [у: Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2018: 161–268 (основно издање); акценатско издање је у рукопису].
- ЛМ: *Луца микрокозма* [у: Маројевић 2016а: 105–224 (критичко издање), 903–1020 (акценатско издање); Маројевић 2018: 67–149 (основно издање)].
- МП: *Медиџације у њрози* [у: Маројевић 2017: 323–346 (критичко издање)].
- ХН: *Химна ноћи* [Његошев препјев Ламартинове пјесме (критичко издање у припреми)].
- ШМ: *Шћејан Мали* [у: Маројевић 2018: 289–449 (основно издање); Маројевић 2020а: 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акценатско издање)].

ЛИТЕРАТУРА

- Александар Карађорђевић 1931: *А. Виенацъ горскій* [аутограф рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године], Љубљана.
- Враз 1847: Petar Petrović Njegoš, vladika crnogorski, *Gospodinu Simi Milutinoviću Sarajliji*: [Komad iz pĕsni »Luĉa mikrokozma«], *Kolo*: Ćlanci za literaturu, umĕtnost i narodni ųivot, urednik: Stanko Vraz, knjiga VI, U Zagrebu, 3–11.
- Вуковић 1955: Ј. Вуковић, Целокупна дела П. П. Његоша, *Прилози за књижевности, језик, историју и фолклор XXI/3–4*, Београд, 331–347.
- Маројевић 2002: Радмило Маројевић, Ноћ скупља вијека и „тамна мјеста“ у Горском вијенцу, у: *Династија Пејировић Његош*: Том III. Радови са међународног научног скупа: Подгорица, 29. октобар – 1. новембар 2001, Подгорица, 177–207.
- Маројевић 2004: Радмило Маројевић, Реконструкција самогласника у критичком издању Горског вијенца, *Наш језик XXXV/1–4*, Београд, 67–115.
- Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.

- Маројевић 2014: Радмило Н. Маројевић. „Рачун“ Вуковим женским пјесмама: (типови стиха у *Малој њросїонародњој славеносрїској ѡјеснарици*), *Окїѡих* IV/5, Подгорица, 65–109.
- Маројевић 2015: Радмило Маројевић, Фонетска реконструкција дифтонга као лингвотекстолошки проблем: (на грађи Вукове *Мале њросїонародње славеносрїске ѡјеснарице*), *Филолог* VI/11, Бања Лука, 26–34.
- Маројевић 2016а: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Crne Gore.
- Маројевић 2016б: Радмило Н. Маројевић, Народна србска пјеснарица (част втора, 1815) с текстолошког и версолошког становишта, двјеста година потом, *Окїѡих* VI/7, Подгорица, 85–114.
- Маројевић 2017: Петар II Петровић-Његош, *Бљезница*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2018: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћейан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоепија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Друштво за неговање Његошевог дела.
- Маројевић 2020а: Петар II Петровић-Његош, *Шћейан Мали*. Критичко издање. Текстологија, редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.
- Маројевић 2020б: Радмило Маројевић, Фонетска реконструкција таутовокалских дифтонга као лингвотекстолошки проблем: (на грађи Његошевог спјева *Шћейан мали*), *Филолог* XI/22, Бања Лука, 30–51.
- Маројевић 2020в: Радмило Маројевић, Специфични типови глаголских ријечи (на грађи Његошевог Шћепана Малог), *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини* L/2, Косовска Митровица, 3–31.
- Маројевић 2020г: Радмило Маројевић, Реконструкција сугласника у критичком издању Његошевог спјева *Шћейан Мали*, *Наш језик* LI/2, Београд, 1–37.
- Медаковић 1847: *Горскій виенацъ* [.] Историческо событіе при свршетку XVII вѣка. Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша.] владыке црног[р]скога, У Бечу: словима ч[астнихъ] о[таца] мехитариста, 1847.
- Никчевић 2005: Петар II. Петровић Његош, *Лажни цар Шћейан Мали*. / Према I. издању из 1851. приредио и предговор написао Војислав П. Никчевић, Цетиње: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje.
- Павићевић 1985: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*, ур. Бранко Павићевић, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, „По-

- бједа“ – Цетиње: „Обод“ – Београд: „Велько Влаховић“. [Издање садржи факсимил рукописа (5–41) и репринт првог издања (43–169)].
- Петровић 1970: Дијалектолошки текст из Пјешиваца. (Испричао Лука Мињнић, Витасовићи). (*Забилежио Драгољуб Петровић*), *Зборник* [Матице српске] *за филологију и лингвистику* XIII/1, Нови Сад, 256–258.
- Решетар 1926: [Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књига прва. Већа дела]. *Горски вијенац. Луча микрокозма. Шћејан Мали*, у редакцији Милана Решетара, Београд: Државна штампарија.
- Силичић 2011: Josip Silić, Dvije rekonstrukcije jezika Gorskoga vijenca Petra Petrovića Njegoša, u: *Njegoš i Hrvati*, ur. Radoslav Rotković, Jelena Đurović, Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Matica crnogorska, Skaner studio d. o. o., [255–266].
- Стевановић и др. 1983 II: *Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша, I* [на корицама: *Речник Његошева језика*], израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић, уредник Михаило Стевановић, Београд: Српска књижевна задруга и др.
- Стојковић 1851: *Лажни цар Шћејан Мали: Историческо Збитије Осамнајестого вијека. Пјесмотворје Његове Свијетлости Петра Петровића Његоша, Владике и Господара Црнегоре*. [На 9. страни:] *Шћејан Мали: Повјестно збитије, у пет дјествијах*. [На насловној страни:] Издао 1851. године Андрија Стојковић у Трсту. [На корици:] У Југославији. [На полеђини насловне стране испод мота:] Печатња браће Жупана у Загребу 1851.

Радмило Н. Мароевич

РЕКОНСТРУКЦИЈА ГЛАСНИХ В НАУЧНОМ ИЗДАНИИ
ПОЭМЫ «ЩЕПАН МАЛЫЙ» ПЕТРА II ПЕТРОВИЧА-НЕГОША
(ГЕТЕРОВОКАЛИЧЕСКИЕ ДИФТОНГИ)

Резюме

В настоящей статье критически обосновывается подготовленное автором научное издание поэмы «Щепан Малый» сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша на уровне фонетико-фонологическом. Рассматриваются спорные вопросы реконструкции гласных в аспекте образования гетерокалических дифтонгов; а) в одном и том же слове, б) на стыке слова и его энклитики, в) на стыке слова и его проклитики, г) на стыке двух фонетических слов, т.е. в сандхи.

Заключительные этюды посвящены двум важнейшим вопросам подготовки научных изданий произведений Негоша: первый – просодическому соотношению полных и стяженных вариантов слов, второй – отсутствию йотации как доказательству присутствия неслогового гласного.

В работе применяется интертекстуальный сопоставительный подход: примеры, засвидетельствованные в поэме «Щепан Малый», сравниваются с контекстами поэм «Горный венец» и «Луч микрокосма», а также с контекстами других произведений Негоша.

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, поэма «Щепан Малый», поэма «Горный венец», поэма «Луч микрокосма», текстология, орфография, орфоэпия, гетеровакалические дифтонги.

УДК 811.163.41'367.62
811.163.41'367.628

Оригинални научни рад
Примљено 23. августа 2020. г.
Прихваћено 10. јуна 2021. г.

ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ
(Универзитет „Софија Антиполис“, Ница, Француска)

УЗВИК ИЛИ ОНОМАТОПЕЈА: КАРАКТЕРИСТИКЕ И ФУНКЦИЈЕ

Предмет овог рада јесу узвици и ономатопеје у српском језику. Намера је да прецизније представимо главне карактеристике ових двеју врста лексема, а потом да укажемо на то да узвици и ономатопеје немају истоветне функције. Разлике које постоје између узвика и ономатопеја нису занемарљиве те отварају питање због чега су ономатопеје сврставане у категорију узвика и немају посебно место у граматичком систему српског језика.

Кључне речи: узвици, ономатопеје, функције, карактеристике, разлике.

Увод

Граматику српског језика као и српски академски речници не разликују јасно ономатопеје од узвика. Углавном су ономатопеје третиране као саставни део категорије узвика што се може разумети с обзиром на суптилну разлику између ових двеју врсте лексема. Међутим, сврстати у исту категорију узвике *joj!* *jaoj!* и ономатопеје попут *ѝљус*, *бам*, *мјау*, *ав* нема основа јер се ове две врсте лексема разликују како по форми тако и по функцијама (Барберис 1992; Клејбер 2006). Да бисмо разјаснили ову проблематику, представићемо најпре узвике, а потом и ономатопеје како бисмо увидели које их специфичности повезују односно раздвајају.¹

* tanja.milosavljevic@gmail.com

¹ Напоменимо да је овај рад настао као резултат истраживања ономатопеја у француском језику, где се слична проблематика доводила у питање. Зато се у

1. Узвици

Приликом истраживања узвика у српском језику, нисмо пронашли много научних радова публикованих у овој области. Аутори који су радили на овој теми (Даковић 2006а; 2006б, 2007; Јокановић-Михајлов 1997, 1998; Поповић 2014; Ломпар 2009; Стијовић–Лазвић–Коњик–Спасојевић 2019) у већини случајева су се ослањали на дефиницију и класификацију узвика коју је предложила српска граматичка традиција и у којој се узвици третирају на исти начин као и друге врсте речи попут именица, придева, глагола или прилога.²

У граматикама узвици обично заузимају неколико страница у десетој, последњој врсти, након презентације осталих врста речи (Станојчић–Поповић 1992: 121; Стевановић 1989: 385; Клајн 2005: 173).³

Иван Клајн у граматички узвике дели у три групе, на исти начин као што то чине и Пол-Луј Тома и Владимир Осипов у граматички босанско-хрватско-црногорско-српског језика (2012: 444).⁴

- (1) експресивни узвици,
- (2) апелативни узвици, и
- (3) узвици – ономатопеје.

Прва група укључује узвике који се користе за изражавање емоција, осећања и сензација. То су узвици често праћени гестикулацијом и мимиком: *ох! ах! хеј! јао! јој!* итд.

Друга група обухвата узвике који се користе да би се привукла пажња саговорника, животиња, и сл. (Тома–Осипов 2012: 444): *еј! ало! здраво! њси! мац!*

раду позивамо често на стране лингвисте који су радили на овој теми у другим језицима.

² Михаило Стевановић сматра да се они ипак морају посматрати као засебна врста речи (Стевановић 1989: 385). Јелица Јокановић-Михајлов у својим истраживања поставља питање јесу ли се узвици нашли у десетој врсти само зато што нису могли ући у претходних девет, или они као група речи имају заједничке особине које су довољне за конституисање посебне врсте речи (Јокановић-Михајлов 1998: 248).

³ Интересантно је да мали простор који је додељен узвицима у лингвистици није пропорционалан интересу који ове форме изазивају међу лингвистима. Узвици представљају прилично интригантну поље истраживања, а парадоксално су најмање проучавани у читавом лингвистичком систему.

⁴ Ради се о граматички босанско-хрватско-црногорско-српског језика, рађеној за франкофоно говорно подручје, професора са Сорбоне Пол-Луја Томаа и Владимира Осипова.

Трећу групу чине „узвици-ономатопеје“ – ономатопејске форме које опонашају различите звукове: *мјау! кукуруику! ав-ав! куц куц! њљус!* итд.

Поред овога, такође треба рећи да граматике помињу да се понеке друге врсте речи могу понашати као узвици као на пример: *Боже мој! Забога!* Најчешће су то именице праћене детерминативима или предлозима.⁵

1.1. Дефиниција узвика

Грамматике српског језика су сагласне у дефиницији узвика:

„Узвици су непроменљиве врсте речи које не улазе у синтаксичке везе са другим речима него или стоје сами за себе или се према остатку реченице односе као две напоредне реченице једна према другој“ (Клајн 2005: 173).

Узвици су, дакле, независни од других речи у реченици и могу да представљају целу једну реченицу.⁶ Због тога Пол Гард користи квалификатор „phrase-phrasillon“ „речи-реченице“ (Гард 1986: 154). На овој чињеници инсистира и граматика босанско-хрватско-црногорског-српског језика:

„Узвици су непроменљиве речи које могу самостално да формирају реченицу и имају ескламативну интонацију“ (Тома–Осипов 2012: 444).

Лингвистички научни речник (2001) доноси исту дефиницију узвика:

„Непроменљива реч, изолована, која сама формира реченицу, невезана за друге делове реченице и изражава живу емоционалну реакцију“ (ЈР 2011: 253).

Речник такође наводи да су речи које спадају у категорију узвика лишене семантичког садржаја и да немају синтаксичких ограничења. Поред дефиниције, три групе узвика су приказане у речнику: узвици-крици (*ах! ах!*), ономатопеје (*клак! мјау!*) и устаљене форме (*гле!*) (ЈР 2011: 253).⁷

Погледајмо које карактеристике поседују узвици.

⁵ За више детаља о томе в. Јокановић-Михајлов (1997).

⁶ Узмимо у обзир и позицију Теснијеа, за кога су узвици „еквивалент сажете реченице“ (Тесније 1936, цитирано у Буридант 2006: 6).

⁷ „A conventional lexical form which (commonly and) conventionally constitutes an utterance on its own, (typically) does not enter into construction with other

1.2. Карактеристике узвика

С обзиром на то да граматике не указују јасно на основне карактеристике узвика, што би, по нама, требало да буде од кључног значаја, ми ћемо пробати да представимо својства која поседују ове врсте лексема. Пре тога, подсетимо да етимолошки термин *узвик* долази из латинског *interjectio* и значи „реч убачена између“. Другим речима, узвици се могу разумети као „транзиционе“ речи које се користе за уштеду времена приликом размишљања између речи и реченица, као и за показивање оклевања, неизвесности или других емоција на суптилан начин, тј. индиректно.

Међу основним карактеристикама узвика разликују се:

- (1) једноставна и лако препознатљива фонолошка форма,
- (2) афективна конотација и
- (3) индексна природа.

1) На фонолошком плану, узвици имају једноставну форму од две или три фонеме. Врло често су састављени из једног слога који садржи један самогласник и један сугласник. Најчешће се ради о сугласнику *x*, као што је то случај са узвицима *ax*, *ox*, *ux*, *ex*, ређе *j*: *jao*, *joj*, и сл. Искључиво консонантски облици нису уобичајени. Поменимо ипак ретку форму *brppr*, која се користи за преношење осећаја хладноће или страха. Узвици у српском језику се такође јављају у облику са издуженим или поновљеним вокалом: *Ooo!* *Ууу!* (за изражавање изненађења). Узвици имају, дакле, карактеричну фонолошку форму, која нам олакшава да их лако препознамо међу осталим врстама речи.⁸

2) Узвици се користе у екскламативном контексту. У писању су праћени знаком узвика, који се користи да означи експресивност изјаве. Наиме, наука о језику сматра да је узвик директно повезан са осећајем. Говорник, користећи узвике, изражава осећај дивљења, бола, радости,

word classes, is (usually) monomorphemic, and (generally) does not host inflectional or derivational morphemes“ (Вилкинс 1992: 124).

⁸ Напоменимо да су у француском језику узвици формиран на сличан начин: од једног или два самогласника, комбинованим са једним или два сугласника (Ригел–Пелат–Риоул 1994: 462). Гревис, који је изучавао узвике, такође наводи да узвици имају лако препознатљив фонетски облик који има неко значење:

„Conventional lexical form’ indicates that interjections have a fixed and largely arbitrary phonological/phonetic/visual shape known to the majority of members of the speech community within which the interjection is found, on perceiving this form, that group is able to interpret its sense“ (Гревис 1969: 1027).

и сл., што даје исказу екскламативни карактер. Као што Бахтин и Волошинов истичу:

„Када изражавамо осећања, често дајемо речи (која нам је случајно дошла на памет) експресивну и дубоку интонацију“ (Бахтин–Волошинов 1977: 149, цитирано у Русије 2000: 20).

Појам субјекта је централан када говоримо о узвицима (Русије 2000: 22). Узвици преносе емоције појединца, тј. изражавају стања душе, мишљења, жалбу (Гревис 1969: 1027) или, да цитирамо речи Ота Јесперсена, по којем су узвици „нагли израз изненадних сензација и емоција“ (Јесперсен 1954: 415). Узвици стога имају снажну афективну конотацију јер представљају спонтане вокалне реакције на оно што говорници доживљавају.⁹

3) Битна карактеристика узвика је да је њихово значење прагматично, условљено контекстом. На пример у реченици: *Ох! Погледај овог њаца!* С једне стране, може се помислити да говорник говори о предивном псу, а с друге, може бити изражена туга што се види злостављан пас. У првом случају *Ох!* изражава нежност, док је у другом то саосећање.¹⁰

Овде се испољава природа узвика да функционишу као индекси:

„Узвици су индекси због тога што су у тренутку емитовања повезани индиректно или каузално са емоцијом коју осећа субјект који их користи“ (Клејбер 2006: 18).

Значење узвика варира, дакле, у зависности од контекста у којем се они користе. Ана Вјежбицка напомиње да се „вокални гестови“, тј. узвици користе за преношење читавог репертоара емоција или позиција говорника, сходно одређеном контексту (Вјежбицка 1992: 162).

1.3. Резиме

Као што смо могли да видимо, узвици имају фонолошку форму која је лако уочљива и подразумева комбинације самогласника и неколико типичних сугласника (нарочито сугласника *x* и *j*). Узвици служе првенствено за изражавање афективног става говорника. Поред тога,

⁹ Жак Дамурет и Едвард Пишон сматрају узвике „екстериоризацијом расположења“ (Дамурет–Пишон 1995: 54) и имају снажну емоционалну вредност, другим речима, јак емоционални набој.

¹⁰ Михаило Стевановић такође у *Савременом српскохрватском језику* наглашава да се истим гласовним склопом у различитим околностима могу исказивати сасвим супротна осећања (Стевановић 1989: 385).

употреба узвика зависи од контекста, што даље указује на њихову природу – функционишу као индекси. Не заборавимо да истакнемо да узвици чине део речника најтежег за асимилацију приликом учења једног страног језика. То је вероватно последица њиховог посебног карактера, као и специфичан контекст у којем се они користе (Хисманоглу 2010). С друге стране, према оцени неких лингвиста, узвици се састоје од елемената који се природно асимилију. На тај начин, изучаваоци једног страног језика спонтано развијају своју комуникацијску компетенцију и природно асимилију значење узвика у складу са различитим ситуацијама.

Подсетимо да узвици нису идентични у свим језицима, већ да сваки језик различито кодира те речи. Многи српски узвици се свакако не могу спонтано разумети од стране говорника неких других језика и обрнуто.

2. Ономатопеја

У српској граматичици, ономатопеје су сврстане у категорију узвика. Третиране су, дакле, као део интерјекцијске класе коју смо претходно видели (Станојчић–Поповић 1992; Стевановић 1998; Клајн 2005: 173; Тома–Осипов 2012: 444). Ове граматике не предлажу посебну стриктну класификацију ономатопеја, али ипак можемо разликовати две подгрупе:

– ономатопеје које имитирају звукове животиња: *мее*, *бее* (овце, козе), *га-га* (гуска) итд.

– ономатопеје које имитирају ударце и падове: *куц-куц*, *бам*, *иљус* итд.

Погледајмо најпре дефиницију ономатопеје.

2.1. Дефиниција ономатопеја

Ономатопеја репродукује звук који емитује један предмет или животиња. Ово подржава општу дефиницију ономатопеје, по којој ономатопеја фонетски опонаша различите звукове из природе. Као што каже Лука Нобил, ономатопеја је „директна фоноартикулативна имитација звучних догађаја“ (Нобил 2014: 28).

Лингвистички речник (2011) за ономатопеју наводи:

„Лексичка јединица оформљена имитацијом природног звука: *џиик-џиак* има за циљ да репродукује звук казаљки на сату; *кукуруку* опонаша песму петла“ (ЛР 2011: 334).

Ономатопеја, као што се може видети у дефиницији (из грчког *ονοματοποιος*), заснива се на имитацији.¹¹ Ономатопеја репродукује звук који емитује нека животиња *мјау*, *ав ав* или један предмет *крал*, *бум*, *џус*, за разлику од узвика који одражава осећање, емоцију. Не заборавимо да истакнемо да су српски граматичари и лингвисти јединствени у дефиницији да је ономатопеја звучна имитација:

„Ономатопеја је творба или употреба гласовних скупова којима се тежи репродуковати или барем имитирати неки природни звук тако што се даје његов акустички еквивалент“ (Суботић–Средојевић–Бјелаковић 2012: 9).

На исти начин ономатопејски речник француског језика аутора Пјера Енкела и Пјера Резоа (2003) ограничава дефиницију ономатопеје на имитирање звукова:

„Ономатопеја је реч која имитира или опонаша артикулисаним језиком неки звук (људски, животињски, из природе итд.)“ (Енсел–Резо 2012: 12).

Укратко, ономатопеје су речи које по фоничком аспекту представљају имитације мање или више блиске животињским крицима, с једне стране, а с друге, блиске су различитим звуковима из природе. Врло је лако увећати број ономатопеја у једном језику увођењем нових имитативних творевина, тј. језик је увек у стању да створи нове ономатопеје.¹² Такође је битно рећи, као што смо видели претходно и за узвике, да сваки језик различито кодира ономатопеје.

Погледајмо главне карактеристике које поседују ономатопеје.

2.2. Карактеристике ономатопеја

Ономатопеје имају карактеристике које разликују ову врсту лексема од других, посебно од узвика, са којим је ономатопеја често поистовећивана. Ове две врсте лексема, узвици и ономатопеје због својих специфичности, нису предвиђене да се користе на исти начин, а поред тога су и различите природе.

Међу главним карактеристикама ономатопеје издвајају се:

- (1) ономатопеја је звучна имитација,
- (2) ономатопеја се користи за формирање других речи, и

¹¹ Пол-Луј Тома и Владимир Осипов истичу такође у граматици босанско-хрватско-црногорско-српског да ономатопеје фонетски имитирају различите звукове (Тома–Осипов 2012: 446).

¹² „Ради се о лингвистичкој креацији која имитира стварност подвргавајући се правилима једног језика“ (Сориано 1999: 585).

(3) транспозицијом, ономатопеја може постати пуна реч, најчешће именица.

1) Као што смо истакли, ономатопеја опонаша фонетски звук који има неку информативну вредност (Крести 1998: 171). Ономатопеја је графичка транскрипција звука који је лексикализован и има одговарајуће значење. Као резултат тога, ономатопеја као имитација звукова је иконишка,¹³ за разлику од узвика који су индексне природе и везани за једну одређену ситуацију (Халте 2013; Карчевски 1941; Никитина 2012).

Укратко, ономатопеја није опис већ репрезентација. Оне представљају иконишке облике који су створени на конвенционалан начин да представљају звук.

2) Друга битна карактеристика ономатопеје је да се оне користе за формирање нових речи. Доиста, ономатопеја може да буде база за формирање нових речи нарочито именица или глагола у различитим језицима. На пример у српском именица *мјаук* и глагол *мјаукајџи* изведени су из ономатопејске основе *мјау*, потом глагол *кврнујџи* од *кврц* итд. Можемо, дакле, рећи да су ономатопеје отворена класа лексема на нивоу дикурса омогућавајући тиме креативна нова стварања у дискурсу.

3) И на крају, ономатопеја може постати пуна реч. У ствари, прелазак са ономатопеје у именицу је чест. У српском, на пример, *цмок* замењује реч *пољубац* затим *звиз* или *фљас* се могу користити уместо *ударца* итд. Ова употреба се у разговорном језику свакодневно богати и шири.

2.3. Резиме

Карактеристике ономатопеја које смо управо представили показују да ономатопеја нема заједничких својстава са узвицима. За разлику од узвика, који су оријентисани ка изражавању осећања, ономатопеја је звучна имитација. Ове две врсте речи такође имају различиту природу. Ономатопеје су иконишки знакови, што није случај са узвицима, који су базирани на индексу.

Додајмо још да сваки језик има свој лексички инвентар ономатопејских речи, које чине релативно мали део речника у једном језику. Према Карлсону ради се око 1% или 2% (Карлсон 2006: 13, цитирано у Ила-Оутинен 2009: 7). Није ретко позајмљивање ономатопеја из дру-

¹³ Иконишки знак својом визуелном или звучном структуром указује на неки звук (Ботино 2003а: 209).

гих језика. Српски језик има ономатопеје које су јединствене за српски језик, али поседује и ономатопеје преузете из других језика. То је посебно случај са формама *динг донг*, *клик*, *бий*, итд. које су се интегрисале у српски језик под утицајем енглеског.

3. Закључак

Као што можемо да видимо, узвици и ономатопеје су две врсте лексема, које се разликују једне од других и по природи и по функцији. Ономатопеја представља звук, док се узвици углавном користе за преношење емоција које човек доживљава. Говорник, користећи узвик, намерава да својом сопственом речју произведе акцију која манифестује или модификује однос између њега и његовог саговорника, као и њихов однос према предметима (Биро 2004: 44), што није случај са ономатопејама. Функција ономатопеје није да изрази људске емоције. Ономатопеја искључује било какву афективност и оријентисана је ка имитацији. Ономатопеје су иконичке, за разлику од интерјекција, које су сличне индексу.

Као главну разлику између узвика и ономатопеја, Росије наводи њихове функције: главна функција узвика је изражајна, док је ономатопеја имитативна (Росије 2006: 70).

Да резимирамо укратко најбитније карактеристике узвика и ономатопеја у табели која следи:

Узвици	Ономатопеје
Експресивна функција	Имитативна функција
Индексна природа	Иконичка природа
Једноставна форма	Креација речи (служе за прављење нових речи)
Афективна конотација	Целе речи (транспозиција-именице)

Главне карактеристике узвика и ономатопеја у српском језику

ЛИТЕРАТУРА

- Барберис 1992: Jeanne-Marie Barberis, *Onomatopée, interjection : un déficit pour la grammaire?*, *L'information grammaticale* 53, Paris, 52–57.
- Ботино 2003: Didier Bottineau, *Iconicité, théorie du signe et typologie des langues*, *Cahiers de linguistique analogique* 1, Dijon, 209–228.
- Вјежбицка 1992: Anna Wierzbicka, *The semantics of interjection*, *Journal of Pragmatics* 18, Amsterdam, 159–192.

- Гард 1986: Paul Garde, *La phrase à prédicatif interjectif comme catégorie syntaxique du russe, IV Colloque de linguistique russe*, Paris: Institut d'Etudes Slaves, 153–170.
- Гревис 1969: Maurice Grevisse, *Le Bon usage*, Paris: Duculot.
- Даковић 2006а: Sibila Daković, Formalne karakteristike srpskih interjekcija u odnosu na poljske i ruske, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 35/1, Београд, 481–487.
- Даковић 2006б: Sibila Daković, *Onomatopeje i uzvici u srpskohrvatskom i poljskom jeziku – kontrastivna analiza*, thèse de doctorat, Wrocław: Université de Wrocław.
- Даковић 2007: Sibila Daković, Uzvici u slavenskim jezicima i pitanje terminologije, *Filologija: razred za filološke znanosti* 46–47, Zagreb, 67–76.
- Дамурет–Пишон 1995: Jacques Damourette, Edouard Pichon, *Faits de Langues* 6 (consacré à l'exclamation), Paris: P.U.F.
- Дибуа Жан и др. 2001: Dubois Jean et al., *Dictionnaire de linguistique*, Paris: Larousse.
- Енкел–Резо 2012: Pierre Enckell, Pierre Rézeau, *Dictionnaire des onomatopées*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Јесперсен 1954: Otto Jespersen, *Language: Its Nature, Development and Origin*, London: Allen and Unwin.
- Јокановић–Михајлов 1997: Јелица Јокановић–Михајлов, Категорија узвика – граматички и лексички аспект, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 26/2, Београд, 171–178.
- Јокановић–Михајлов 1998: Јелица Јокановић–Михајлов, Узвици као врста речи, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 27/2, Београд, 247–252.
- Клајн 2005: Ivan Klajn, *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Клејбер 2006: Georges Kleiber, Sémiotique de l'interjection, *Langages* 161, Paris, 10–23.
- Крести 1999: Emanuela Cresti, Force illocutoire, articulation topic/comment et contour prosodique en italien parlé, *Faits de langues* 13, 168–181.
- Ломпар 2009: Весна Ломпар, Заступљеност и статус узвика у сербокroatистичким граматикама, *Српски језик* XIV/1–2, Београд, 467–477.
- Никитина 2012: Tatiana Nikitina, Russian verboids: A case study in expressive vocabulary, *Linguistics* 50/2, Berlin, 165–189.
- Нобил 2014: Luca Nobile, Introduction : formes de l'iconicité, *Revue de linguistique Française CILF* 82/1, Paris, 1–45.
- Поповић 2014: Ljubomir Popović, The Use of onomatopoeic interjections in Serbo-Croatian and other standard languages of Štokavian origin: a case of functional interconnection of discourse and grammar and discourse and lexicon, in: *Grammaticalization and Lexicalization in the Slavic*

- Languages*, Proceedings from the 36th Meeting of the Commission on the Grammatical Structure of the Slavic Languages of the International Committee of Slavists, eds. Motoki Nomachi, Andrii Danylenko, Predrag Piper, München – Berlin – Washington: Otto Sagner, 104–152.
- Ригел–Пелат–Риоул 1994: Martin Riegel, Jean-Christophe Pellat, René Rioul, *Grammaire méthodique du français*, Paris: PUF.
- Росије 2000: Laurence Rosier, Interjection, subjectivité, expressivité et discours rapporté à l'écrit : petits effets d'un petit discours, *Cahiers de praxématique* 34, 19–49.
- Станојчић–Поповић ²1992: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић ⁵1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамаџички системи и књижевнојезичка норма). I. Увод, Фонетика, Морфологија*, Београд: Научна књига.
- Стијовић–Лазић–Коњик–Спасојевић 2019: Рада Стијовић, Ивана Лазић–Коњик, Марина Спасојевић, Узвици у савременом српском језику: класификација и лексикографска обрада, *Јужнословенски филолог* LXXV/1, Београд, 37–61.
- Тома–Осипов 2012: Paul-Louis Thomas, Vladimir Osipov, *Grammaire du bosniaque-croate-monténégrin-serbe*, Paris: Institut d'Etudes Slaves.
- Хисманоглу 2010: Murat Hismanoglu, Interjections in English: neglected but important aspect of foreign language: learning et teaching, *Journal of Theory and Practice in Education*, Çanakkale, 17–35.

Тања Ч. Милосавлевич

МЕЖДОМЕТИЕ ИЛИ ОНОМАТОПЕЈА: ХАРАКТЕРИСТИКИ И ФУНКЦИИ

Резюме

Предметом настоящей работы являются междометия и ономатопеи в сербском языке. Наше намерение – более точно представить главные характеристики этих двух классов лексем, а затем указать на то, что у междометий и ономатопей нет тождественных функций. Существующие различия между междометиями и ономатопеями надо учитывать, так как они открывают следующие вопросы: из-за чего ономатопеи были классифицированы в категорию междометий и почему они не занимают отдельное место в грамматической системе сербского языка.

Ключевые слова: междометия, ономатопеи, функции, характеристики, различия.

УДК 811.163.41'367.623
811.163.41'373.422

Оригинални научни рад
Примљено 3. априла 2021. г.
Прихваћено 10. јуна 2021. г.

МИЛЕНА М. ЈАКИЋ ШИМШИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

СИМЕТРИЈА АНТОНИМСКЕ ВЕЗЕ ПРИДЕВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ТЕСТУ КОНТРОЛИСАНИХ АСОЦИЈАЦИЈА¹

Предмет овог рада је симетрија антонимских парова у погледу јачине везе, тј. да ли су чланови антонимског пара реципрочно повезани, и да ли су повезани у истој мери у оба смера. Будући да многи речници антонимске парове обрађују асиметрично, тј. да је релативно мали проценат антонима упућен реципрочно, а истраживања нису сасвим једногласна око тога да ли је семантичка веза међу речима симетрична, у раду се користи грађа од 394 антонимска пара из *Асоцијативног речника њридевских антионима и сујројносии српског језика*. Њиховим поређењем показало се да се антонимски парови међусобно разликују у погледу симетрије, а најчешћи разлог изостанка симетрије јесте постојање алтернативних блискозначних антонимских лексема у језичком систему. У неким случајевима један од алтернативних антонима има шире значење или ширу колокацијску спојивост од другог, док се у неким случајевима алтернативни антоними распоређују на различитим местима замишљене значењске скале. Знатно ређе до асиметрије долази услед релативно уједначене вероватноће значења придева, при чему се датим значењима могу приписати различити несинонимни антоними. Аутор предлаже различите лексикографске поступке (нпр. позиција и редослед приписаних антонима) при обради различитих типова антонимије.

Кључне речи: антоним, асоцијативна веза, *Асоцијативни речник њридевских антионима и сујројносии српског језика*, изворни говорник, лексикографска обрада.

* milena.jakic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

¹ У раду се анализира грађа, прикупљена у оквиру обимнијег истраживања (Јакић 2016).

Важност значењског односа антонимије за организацију појмова и целокупног искуства (Цоунс 2002: 3) огледа се између осталог и у асоцијативним одговорима. Реципрочно асоцирање у тесту слободних асоцијација добило је већ половином прошлог века статус објективног показатеља антонимије, из чега би следило да је антонимија симетричан однос међу речима. То потврђују и нека од психолингвистичких истраживања, иако постоје извесне несугласице. Ипак, у речницима различитих језика антонимија се често не представља као симетричан однос. Циљ овог рада је анализа симетрије асоцијативне везе међу антонимским паровима, добијеним на основу теста контролисаних асоцијација, спроведеног са изворним говорницима српског језика и разматрање (не)оправданости несиметричне обраде антонима у речницима.

1. Ранија истраживања

1.1. Дефинисање антонимије. Иако је изворним говорницима релативно лако да наведу реч супротног значења, већ на раним узрастима, аутори који се баве овом темом нису у потпуности сагласни које врсте супротности треба подвести под овај термин, те тако још седамдесетих година прошлог века долази до диференцијације приступа антонимији, од којих један сматра да релационе опозиције треба разликовати од осталих типова супротности (Палмер 1979), други да само степеневане антониме треба сматрати антонимима (Лајонс 1977), док трећи сматрају да су све то само различити типови антонима (нпр. Ц. Кац 1972). У годинама које су следиле, истраживачи су се бавили тиме шта спада у фокални део овог појма, те су различите дефиниције антонимије углавном искључивале поједине парове према морфолошким (нпр. Симеон 1969), семантичким (нпр. Турк 2004: 87) или другим критеријумима. У овом раду, под термином антонимија подразумевамо читав спектар од бољих до лошијих представника значењског односа супротности.

1.2. Асоцијативне везе. Шездесетих година двадесетог века Ц. Диз је извео истраживање у којем је од 100 испитаника тражио да наведу прву реч која им падне на памет када им се прикажу придеви енглеског језика. Од почетних 278 придева-стимулуса издвојио је парове који су узајамно били најчешћи асоцијати. На пример, уколико је за придев *dry* [сув] највећи број испитаника навео асоцијат *wet* [мокар], а за придев *wet* највећи број испитаника асоцијат *dry*, Диз је такве парове сматрао антонимима. На тај начин направио је листу од 40 парова антонима, а принцип узајамног асоцирања назвао објективним показатељем односа

антонимије, поготово уколико се ради о фреквентним придевима (према: Чарлс–Милер 1989: 358; Вилнерс 2001: 61).

Имајући у виду ову тврдњу Ц. Диза о узајамности слободног асоцирања као индикатору антонимије, у ранијим радовима анализирали смо податке из теста слободних асоцијација на материјалу српског језика (Пипер и др. 2005) и показало се да у великом броју случајева антоними јесу чврсто повезани асоцијативним везама, као и то да су узајамно асоцирани као доминантни асоцијат. Ипак, примећено је да постоје и извесна одступања од тог правила, и то на два начина: 1) постоје случајеви када прави², па и лексички антоними нису узајамно доминантни асоцијати (*црн – бео* (133/800 испитаника), али *бео – снег* (216/800), па на другом месту *црн* (84/800); *добар – лош* (229/800), али *лош – зао* (177/800) и на другом месту *добар* (96/800) итд.), а поред тога 2) узајамна доминантност асоцирања није универзални доказ постојања односа антонимије (нпр. али – или (85/800) и или – али (130/800); нога – рука (146/800) и рука – нога (73/800) (Јакић 2016: 151–154).

1.3. Психоллингвистичка истраживања јачине везе међу речима. Психоллингвистичка истраживања, заснована на мерењу времена реакције у задатку лексичке одлуке са примовањем, која су се бавила симетријом асоцијативне везе нису једногласна. Док група аутора, окупљена око теорије *ширеће актиџације* тврди да се асоцијативна веза разликује зависно од смера простирања, тј. да је асиметрична (Колинс–Лофтус 1975; Томпсон–Шил и др. 1998), заговорници *теорије диситрибуираних модела мреже* сматрају да јачина везе не зависи од смера (Коријат 1981; Хачисон 2003). Неки аутори пак тврде да симетрија постоји само међу значењски повезаним речима (Плаут 1995; Томпсон–Шил и др. 1998). Директно испитивање јачине асоцијативне везе антонима и других лексичких односа (синонимије и хипонимије) наспрам чисте асоцијативне везе, показало је да ови типови односа међу речима одсликавају изванредан степен симетрије (Јакић и др. 2011: 380). Даље, постоји и становиште да се антонимија не заснива искључиво на значењском односу међу концептима, већ се однос успоставља и између самих речи, тј. етикета. Другим речима, неки аутори сматрају да се антонимски однос састоји и из семантичког и из лексичког (асоцијативног) односа (Цастесон–Кац 1991: 14; 1992: 176). То поткрепљују тиме што нпр. синонимне лексема *big* [велики] и *large*

² Терминологију смо преузели од Р. Драгићевић, те под лексичком антонимијом сматрамо однос који се може успоставити и без икаквог контекста, док правом антонимијом сматрамо однос који се успоставља између лексикографски успостављених примарних значења лексема (Драгићевић 2007: 266).

[велики], према овим ауторима имају другачије антониме: придеву *big* антоним је *little* [мали], док је придеву *large* антоним *small* [мали], те према овим ауторима спој *large – little* звучи необично, јер недостаје асоцијативна веза која би их повезала у однос антонимије.

1.4. Лексикографска обрада антонимије. Анализа различитих типова речника који бележе антонимију показује да и лексикографи антониме виде на различите начине. У појединим речницима бележи се мањи број антонима, али се квалификатор употребљава у оба смера, тј. и код придева X да упути на антоним Y, као и код придева Y да упути на антоним X (исп. Шарић 1994 која извештава о *Deutsches Wörterbuch*, 1986/1991). Други речници у мањем или већем броју случајева антонимске парове бележе само у једном смеру, тј. само код придева X упућују на одговарајући антоним Y, док код придева Y изостаје антонимска упутница (према Šarić 1994 такви су *Rječnik hrvatskoga jezika*, V. Anića (1991), али и *Longman Dictionary of the English Language*, 1984). Квантитативна анализа коју су спровеле К. Парадис и К. Вилнерс показала је да се у општем описном речнику енглеског језика (J. Sinclair (ed.), *Collins COBUILD Advanced Learner's English Dictionary*, 2003) антоними наводе у оба смера само у 37% случајева (Парадис–Вилнерс 2007).³ Сличан налаз добијен је и анализом Речника САНУ, где се показало да је код свега једне трећине одредница које су добиле квалификатор супр. (резервисан за однос антонимије), он употребљен у оба смера (Јакић 2015: 167). Од тог броја, у неким случајевима позиција квалификатора супр. није симетрична, тј. нпр. при обради придева X антоним је приписан целој одредници, док је при обради придева Y антоним приписан само једном од значења (Исто: 168). Такође, у РСАНУ примећено је да је највећем броју одредница приписан само један антоним (97,6% одредница), знатно ређе је под једним квалификатором наведено више од једног антонима (нпр. одредници *најредан* приписани су антоними *назадан* и *рејроградан*), и још ређе одредницама су антоними приписани у различитим значењима (в. одредницу *лице*) (Исто: 170).⁴ То уједно одсликава различите приступе антонимији. Према неким ауто-

³ Успутни подаци о несиметричној обради антонима у речницима постоје и за друге речнике (исп. Јакић 2016: 116), али тек темељна квантитативна анализа обраде антонима у већем броју речника показала би постоје ли неке законитости у њиховој асиметричној обради.

⁴ Анализом функција антонима у једнојезичним речницима показали смо да се они најчешће користе при семантичком позиционирању лексема, као глоса описа контекста употребе и колокацијске спојивости, као помоћ при идентификацији новог значења, али и као помоћ при дефинисању (Јакић 2016: 76–81). Стога се показује да су антоними веома користан део дефиниције у различитим типовима речника.

рима реч може имати само један антоним, или више од једног у случају када су они међусобно синоними (нпр. *истина* наспрам *лаж* и *неистина*, Драгићевић 2007: 275–276), док су други аутори мишљења да вишезначне речи могу имати више од једног антонима (нпр. *мек*, *печан* и *колебљив* наспрам *чврст*, Станојчић и Поповић 1999: 174; Мршевић-Радовић 1977: 228–229), а поједини чак тврде да се међусобно несинонимни антоними могу везати и за једно значење (Круз 1986: 54–57; Херерц 1993: 231; Хлебец 2007: 65). У неким пак речницима антонима аутори као одреднице успостављају антонимски пар, те се на тај начин проблем симетрије избегава (нпр. руски речник антонима М. Р. Љвова 1978 и бугарски речник антонима Е. Пернишке и С. Василеве 1997).

1.5. Симетрија антонимске везе. Најпре треба напоменути да се у појединим истраживањима термин *симетрија антонимске везе* користи у значењу које подразумева значењску или другу врсту симетрије (Шипка 1990: 297; Турк 2004; Драгићевић 2007: 116 и 271–273). У овом пак истраживању симетријом антонимске везе сматраћемо јачину асоцијативне везе чланова антонимског пара у два смера.⁵

У до сада приказаним емпиријским истраживањима аутори се нису у великој мери посветили симетрији антонимске везе, но налази које смо приказали између осталог говоре нешто и о тој карактеристици овог значењског односа. Будући да међу налазима ипак постоје делимичне разлике, стиче се утисак да симетрија асоцијативне везе не зависи само од типа везе, већ и од конкретних парова лексема.

Анализом асоцијативних поља из *Асоцијативног речника српског језика* (Пипер и сар. 2005) показали смо да поједини антонимски парови одражавају симетрију у овом смислу, док код неких парова таква симетрија не постоји (Јакић 2016: 151–152 и 170). Нешто касније, овај налаз је потврђен, и коментарисан из угла маркираности чланова антонимског пара (Тодић 2016: 100–101), међутим, мали број примера не омогућава озбиљнију квантитативну анализу, те ни генерализацију закључка да је јачина асоцијативне везе већа у смеру од немаркираног члана ка маркираном. Такође, не може се увек одредити (тј. понекада уопште не постоји) немаркирани члан сваког антонимског пара (нпр. пар *десни – леви*).

Имајући у виду да је након података добијених на основу тестова слободних асоцијација класификацију типова односа који постоје у асоцијативном пољу неопходно допунити аотацијом на основу лингвистичке експертизе, а да није увек сасвим јасно који тип односа

⁵ Термином *симетрија лексикографске обраде антонима* у овом раду обележавамо ситуацију у којој је антонимија констатована из угла оба члана антонимског пара.

се може сматрати антонимијом, ослонићемо се на други тип теста, којим се од изворних говорника добијају парови значењских супротности. У питању је тест контролисаних асоцијација којим се од испитаника циљано траже управо антоними.

2. Циљеви истраживања. Имајући у виду да традиционална лексикографија, тј. период у којем су настајали поменути речници, није на располагању имала могућности напредних унакрсних претрага речничких чланака, јасно је да се могао поткрасти низ различитих недоследности, али поставља се питање да ли постоје и случајеви када је такав поступак несиметричне обраде чланова антонимског пара донекле мотивисан језичком ситуацијом. Стога нас у раду интересује: (1) да ли се антонимски парови међусобно разликују према симетричности јачине везе и на који начин је то могуће мерити, (2) који су разлози потенцијалне асиметрије и (3) какве су могуће реперкусије на речничку обраду?

3. Методологија истраживања

3.1. Грађа, испитаници. У истраживању смо користили податке из *Асоцијативног речника придевских антонима и супротности српског језика* (у даљем тексту АРПАССЈ; Јакић Шимшић и Шева, у припреми), који је настао у склопу ширег истраживачког подухвата везаног за испитивање антонимије. Тај речник настао је на основу података добијених од 158 изворних говорника српског језика. Задатак испитаника био је да за сваки од понуђена 394 придева наведу најмање 1 а највише 3 речи супротног значења. У тесту нису задавани придеви који су настали творбом помоћу префикса за добијање антонима (*не-*, *контра-*, *а-*, *анти-* итд.). На основу њихових одговора направљена су 394 асоцијативна-антонимска поља (приказ поља в. у Јакић Шимшић и Шева, предато за објављивање). За потребе овог рада све типове супротности које смо добили на основу одговора испитаника називаћемо антонимима. Јасно је да су неки од њих бољи, а други лошији представници, али сматрамо да је тешко повући јасну границу, те ћемо антонимију посматрати као континуум.

3.2. Анализа. У структури сваког асоцијативног-антонимског поља издваја се доминантни антоним, који је навео највећи број испитаника. На пример за придев *висок* доминантни антоним је *низак* (100% испитаника га је навело), за придев *активан* то је антоним *пасиван* (70% испитаника), а за придев *леден* антоним *вreo* (48%). Уједно, то је и део поља који је најмање склон промени, са евентуалним повећањем

броја испитаника или учешћем других испитаника у истраживању. Средњи и доњи део поља састоји се од асоцијата-антонима које наводи мањи број испитаника, те се са променом узорка испитаника овај део поља може променити (за придев *висок* поред поменутог придева наведени су и асоцијати-антоними *мали* (1,9% испитаника), *ситан*, *мален*, *крајтак* итд. (по 0,6% испитаника), а за придев *активан* још и *неактиван* (30%), *ситичан* (5,7%), *миран* (3%), *лењ* (1,9%) итд.). Стога смо у анализи узели у обзир антонимске парове сачињене од задатог придева-стимулуса и асоцијата-антонима који је навео највећи број испитаника у истраживању (доминантни антоним). Како бисмо испитали њихову симетрију, најпре смо утврдили који придеви су узајамно наведени као најфреквентнији асоцијат-антоним. На пример, поред тога што је највише испитаника за придев *висок* навело антоним *низак* (100% испитаника), такође је за задати придев *низак* доминантни антоним *висок* (такође 100% испитаника). Слично томе, за придев *активан* најчешће навођени антоним је *пасиван* (70%), а за *пасиван* то је антоним *активан* (96,8%), док постоје и случајеви као за придев *леден* чији је доминантни антоним *вreo* (48%), а за придев-стимулус *вreo* доминантни антоним је *хладан* (57%). Другим речима прва два пара антонима узајамно су доминантни антоними у пољима, док код трећег примера то није случај.

У другом кораку, упоредили смо проценат испитаника који су наводили доминантни антоним. Након тога, анализирали смо случајеве у којима доминантност антонима није узајамна.

4. Резултати

4.1. Симетрија антонимског пара. Имајући у виду циљеве истраживања које смо поставили у одељку 2, најпре смо издвојили све парове код којих је постојала узајамност навођења доминантног антонима (случај $X - Y$ и $Y - X$). Таквих парова укупно је било 95. Две мере издвојиле су се као индикатори симетрије антонимског пара: 1) проценат испитаника који су навели доминантни антоним и 2) узајамна разлика у процентуалној заступљености доминантног антонима у два смера. У Табели 1 приказани су парови који према наведеним критеријумима испољавају највиши ниво симетрије.

Уколико погледамо парове у Табели 1, видећемо да су то прототипични парови антонима, тј. неки од најбољих представника придевске антонимије. Процент доминантног антонима је висок (92–100%), тј. готово сви испитаници се слажу око тога шта представља антоним задатог придева-стимулуса. Такође, у оба смера је јачина везе прилично

уједначена. Стога би ове парове било упутно идентификовати у оба смера и у општем описном речнику, а свакако и у речнику антонима, и то као праве, или чак и лексичке антониме, тј. везане или за примарно значење или за читаву полисемантичку структуру одреднице.⁶

У Табели 2 приказани су парови који испољавају најнижи ниво симетрије, што значи да је проценат испитаника који су навели доминантни антоним нижи (28–65% у једном смеру, док је у супротном смеру проценат виши), а такође, разлика у процентуалној заступљености доминантних антонима у два смера је релативно висока (11–49). Међутим, и поред тога, многи од парова у Табели 2 такође су добри представници антонимије. Неки од њих могли би добити статус лексичких или правих антонима, док би неки могли добити статус контекстуалних, односно неправих или везаних за једно од секундарних значења.

Табела 1. Парови антонима добијени из АРПАССЈ (Јакић Шимшић и Шева, у припреми) који одражавају највиши степен симетрије јачине везе

Стимулус (X)	Доминантни антоним (Y)	Асоц. фрек. (%)	Стимулус (Y)	Доминантни антоним (X)	Асоц. фрек. (%)	Разлика
женски	мушки	100	мушки	женски	100	0
затворен	отворен	100	отворен	затворен	100	0
болестан	здрав	100	здрав	болестан	99	1
висок	низак	100	низак	висок	99	1
прљав	чист	100	чист	прљав	99	1
спољашњи	унутрашњи	100	унутрашњи	спољашњи	95	5
богат	сиромашан	99	сиромашан	богат	99	1
брз	спор	99	спор	брз	99	1
горњи	доњи	99	доњи	горњи	99	1

⁶ Примера ради, у РСАНУ код придева *женски* није уопште идентификован антоним, док је код придева *мушки* идентификован антоним *женски* у покрајинском значењу 5.д. у именичкој служби; за придев *болестан* под значењем 1. наведен је антоним *здрав*, док код придева *здрав* није наведен антоним уопште; код придева *висок* придев *низак* везан је антонимским квалификатором супр. за читаву полисемантичку структуру, док код придева *низак* уопште не постоји податак о постојању антонима. У свим наведеним случајевима сматрамо да лексикограф не би погрешно уколико би везао антоним за читаву полисемантичку структуру, тј. позиционирао га испред свих значења, у оба смера. Ипак, конкретне препоруке за сваки од парова из Табеле 1 превазилазе обимом простор овог рада, и требало би да буду предмет засебног лексикографског промишљања, уз детаљну упоредну анализу значења чланова антонимских парова.

дубок	плитак	99	плитак	дубок	100	1
жив	мртав	99	мртав	жив	99	1
зимски	летњи	99	летњи	зимски	98	1
десни	леви	99	леви	десни	100	1
пијан	трезан	99	трезан	пијан	97	2
бео	црн	99	црн	бео	95	4
јак	слаб	98	слаб	јак	99	1
негативан	позитиван	98	позитиван	негативан	99	1
вертикалан	хоризонталан	98	хоризонталан	вертикалан	96	2
велик	мали	97	мали	велики	98	1
глуп	паметан	97	паметан	глуп	98	1
јужни	северни	97	северни	јужни	99	2
гладан	сит	97	сит	гладан	99	3
празан	пун	97	пун	празан	99	3
добар	лош	97	лош	добар	100	3
јефтин	скуп	97	скуп	јефтин	94	3
западни	источни	95	источни	западни	97	3
оштар	туп	94	туп	оштар	96	3
крупан	ситан	92	ситан	крупан	96	3
близак	далек	92	далек	близак	92	1

Табела 2. Парови антонима добијени из АРПАССЈ (Јакић Шимшић и Шева, у припреми) који одражавају најнижи степен симетрије јачине везе

Стимулус (X)	Доминантни антоним (Y)	Асоц. фрек. (%)	Стимулус (Y)	Доминантни антоним (X)	Асоц. фрек. (%)	Разлика
драг	мрзак	28	мрзак	драг	40	11
попречан	уздужан	54	уздужан	попречан	68	14
ведар	тмуран	56	тмуран	ведар	70	14
давни	скорашњи	50	скорашњи	давни	35	15
документарни	играни	47	играни	документарни	32	15
комичан	трагичан	47	трагичан	комичан	63	16
исти	различит	65	различит	исти	84	19

груб	нежан	65	нежан	груб	95	30
редак	чест	63	чест	редак	94	31
златан	сребрн	38	сребрн	златан	78	41
дивљи	питом	39	питом	дивљи	80	41
благ	строг	30	строг	благ	75	45
јаван	тајни	41	тајни	јавни	90	49

Низак проценат навођења доминантног антонима заправо значи да испитаници нису сасвим сигурни који антоним би требало навести, јер постоји више од једног одговора који долази у обзир. Увид у асоцијативно-антонимско поље придева *драг* чији доминанти антоним захвата најмањи проценат поља, показује да су остали антоними које испитаници наводе: *одбојан* (28,5%), *антиијатичан* (17%), *немио* (7%), *нејријатан* (9%), *омражен* (5%), *несимјатичан* (4,4%), *недраг* (3,8%) итд. Када је у питању други смер, тј. антоними придева-стимулуса *мрзак*, поред доминантног (*драг* – 40%), испитаници наводе и *мио* (16,5%), *јријатан* (4,4%), *вољен* (4,4%), *весео* (4,4%), *симјатичан* (3,8%), *љубак* (3,2%), *ведар* (3,2%) итд.⁷

Парова код којих симетрија не постоји у нашем истраживању било је 107, и они би се могли описати као ситуација у којој је доминантни антоним стимулуса X придев Y, док је доминантни антоним стимулуса Y придев Z. У Табели 3 приказали смо неке од њих.

Као што се види у табели, постоји неколико различитих случајева који су могли утицати на изостајање симетрије. Поставили смо неколико питања. Будући да је у поменутој Табели 3 придев Y константа, најпре нас је интересовало да ли и придев X и придев Z упућују на исто значење придева Y. Имајући у виду да постоје парови антонима који се супротстављају у више од једног значења, за прецизан одговор на то питање неопходно би било анкетирати испитанике на које значење су мислили или на други начин утврдити које значење је сваком од испитаника доминантно, или барем утврдити вероватноћу

⁷ Прегледом обраде одредница из Табеле 2 у РСАНУ уочавамо да су само придевима *комичан*, *играни* и *благ* приписани одговарајући антоними из ове табеле. Прва два придева су моносемична, док придев *благ* има 14 значења, а антоним *сирог* приписан му је у значењу под редним бројем 6. Уколико бисмо се руководили подацима добијеним од изворних говорника, сваком од ових парова требало би унакрсно приписати антоним, а у случају полисемичних придева најпре утврдити које значење указује на наведене антониме.

јављања појединих значења и претпоставити да је најчешће значење већини изворних говорника и доминантно. Међутим, питање које заправо постављамо није да ли придев X и придев Z упућују, већ да ли могу упућивати на исто значење придева Y. Анализа антонимских парова у нашем истраживању показала је следеће:

Табела 3. Парови антонима добијени из АРПАССЈ (Јакић Шимшић и Шева, у припреми) код којих не постоји симетрија

Стимулус (X)	Доминантни антоним (Y)	Асоц. фрек. (%)	Стимулус (Y)	Доминантни антоним (Z)	Асоц. фрек. (%)
леден	врео	48	врео	хладан	57
огроман	мали	51	мали	велики	98
штетан	користан	78	користан	бескористан	72
сличан	различит	85	различит	исти	84
шкрт	расипан	27	расипан	штедљив	63
средишњи	крајњи	31	крајњи	почетни	73
мамуран	трезан	54	трезан	пијан	97
будући	прошли	59	прошли	садашњи	58
бивши	садашњи	73	садашњи	прошли	66
луд	нормалан	78	нормалан	ненормалан	59
дружељубив	повучен	35	повучен	отворен	35
труо	свеж	57	свеж	бајат	49
газе	бајат	42	бајат	свеж	87
натмурен	ведар	54	ведар	тмуран	56
мудар	глуп	61	глуп	паметан	97
другачији	исти	89	исти	различит	65
марљив	лењ	70	лењ	вредан	80
чудан	обичан	51	обичан	необичан	65
једнак	различит	58	различит	исти	84
имућан	сиромашан	90	сиромашан	богат	99
влажан	сув	99	сув	мокар	84
лаган	тежак	85	тежак	лак	88
стидљив	отворен	34	отворен	затворен	100
жесток	благ	49	благ	строг	30
зао	добар	96	добар	лош	97

лабилан	стабилан	70	стабилан	нестабилан	75
узбуркан	миран	85	миран	немиран	65
густ	редак	96	редак	чест	63
стрм	раван	72	раван	крив	35
заробљен	слободан	81	слободан	заузет	38

(1) У највећем броју случајева оба антонима могу упућивати на исто значење. Штавише, у многим случајевима придев *X* и придев *Z* могу се сматрати синонимима или блискозначнима. На пример придеви *мокар* и *влажан* могу упућивати на исто значење придева *сув* и међусобно су блиског значења; слично је и са придевима *ѿмуран* и *наѿмурен* у односу на *ведар*; *чудан* и *необичан* у односу на *обичан*; *имућан* и *богаѿи* у односу на *сиромашан*, па чак и *мудар* и *ѿамеѿан* у односу на *глуѿ* итд.

(2) Редак је пак случај када је очигледно да се ради о другачијим значењима, као што је то на пример са придевима *густѿ* и *честѿ* у односу на придев *редак*, где је јасно да придев *густѿ* упућује на просторно значење придева *редак* (нпр. *редак/густѿ чешаљ*, *реѿка/густѿа брада*) или пак значење везано за какву супстанцу (нпр. *реѿка/густѿа магла*, *реѿка/густѿа чорба* и сл.), док са друге стране придев *честѿ* упућује на временско значење (*реѿке/честѿе ѿосеѿе*). Такав случај препознали смо и код придева *сѿрм* и *крив* у односу на *раван* (нпр. *равна/сѿрма улица* наспрам *равна/крива линија*).

(3) Нешто је чешћи случај када два придева могу упућивати на исто значење, али нису синонимима, већ је реч о градацији испољавања какве квалификације (нпр. *врео* наспрам *хладан* и *леден* или *мали* у односу на *огроман* и *велики*, *различѿиѿ* у односу на *исѿиѿ* и *сличан*, *расѿѿан* у односу на *шкрѿиѿ* и *шѿедљив* итд.).

(4) Забележили смо и случајеве када постоји више од два придева на замишљеној значењској скали, те их изворни говорници често значењски супротстављају уколико су довољно удаљени на скали (нпр. *ѿрошли* наспрам *будући* и *садашњи*).⁸

(5) Такође, приметили смо да је могуће да један од антонима има шире значење или ширу колокацијску спојивост од другог. Илустрација овог случаја били би антонимски парови *зао* – *добар* и *добар* – *лош* где се *лош* може односити и на живе и на неживе ентитете, док се *зао* у

⁸ Исп. уланчене антонимске парове код Д. Шипка (1990: 296 и 298–299).

савременим значењима стандардног језика односи углавном на жива и то баш људска бића. Слично је и са придевима *зайворен* и *сидљив* у односу на придев *оиворен*. *Зайворена* могу бити и *враиша* и *конкурс* и *човек* и разни други ентитети који су у опозицији са придевом *оиворен* у комбинацији са истим именицама, док придев *сидљив* упућује на људску особину. Такође, ово се огледа и у односу придева *жеситок* и *сирог* у односу на *благ*; *несибилян* и *лабилян* у односу на *сибилян*; *узбуркан* и *немиран* у односу на *миран*; *дружелубив* и *оиворен* у односу на *иовучен* итд. Велики број парова из Табеле 3 у речнику би се могао обрадити као неправна антонимија, али не малом броју парова се супротстављају и примарна значења, те би се могли обрадити и као прави антоними (нпр. *шијеиан* – *корисиан*, *другачији* – *истији*, *имућан* – *сиромашан*, *влажан* – *сув*, *лаган* – *тежак*, *зао* – *добар*, *лабилян* – *сибилян*). У случајевима када постоје тзв. антонимске варијанте, тј. два придева која су антоними трећег, а међусобно су у односу синонимије (нпр. *сиромашан* – *богаји*, *имућан*), они би се могли навести под истим квалификатором, тј. везати за исто значење, а препоручени редослед антонима био би од оних који одражавају јачу (асоцијативну) везу ка онима са слабијом.⁹

5. Закључна разматрања.

У раду смо поставили питање симетрије антонимских парова у погледу јачине асоцијативне везе међу њима. Анализа података показала је да се антонимски парови међусобно разликују према јачини везе, као и према томе да ли је јачина везе у оба смера једнака. Дру-

⁹ Обрада придева *лен* (*лењ*) у РСАНУ одражава управо овакав случај, јер су за прво значење везани антоними *вредан* и *марљив*, и то управо у редоследу који бисмо сугерисали на основу одговора изворних говорника, док је код придева *глуп* у првом значењу наведен антоним *иамеиан* али не и *мудар*. Преглед читавог асоцијативног-антонимског поља у АРПАССЈ показује да поред антонима *вредан* (који наводи 80,4% испитаника), антоним *марљив* наводи 20% испитаника (велики број испитаника – 21,5%, наводи и антоним *радан*), те се и тиме потврђује да је лексикографска одлука да се наведу оба антонима, добра. У случају, придева *глуп* 97,5% испитаника навело је антоним *иамеиан*, а свега 7% антоним *мудар* (нешто већи број испитаника наводи антониме *интелигенциан* (14,5%) и *биситар* (7,6%)). Другим речима, поред анализе коју смо приказали у овом раду, базиране на антонимским паровима сачињеним од задатог стимулуса и његовог доминантно наведеног антонима, за подробну анализу и препоруке у дескриптивној лексикографији (па и при изради антонимског речника), неопходно би било анализирати читава асоцијативна-антонимска поља. Асиметрична обрада антонима у речницима евентуално би се могла сматрати оправданом када би се показало да за придев X велики број изворних говорника наводи придев Y, док за придев Y испитаници не наводе придев X, међутим предмет овог рада није обухватио преглед читавих асоцијативних-антонимских поља, те нисмо уочили овакав случај.

гим речима, постоје придеви око чијих се антонима слажу готово сви испитаници, док постоје и они код којих је степен колебања велики, из чега може проистећи и то да постоје парови код којих је у једном смеру сагласност око тога шта је антоним велика, док је у супротном смеру мања. На колебање и асиметрију антонимског пара утичу различити фактори: број значења датих лексема и вероватноћа њихове употребе, (не)постојање алтернативних лексема које имају исто или блиско значење, постојање степеноване изражености неке особине и сл. Уколико постоји неколико алтернативних могућности за антоним (нпр. за придев *У* могући антоними су *X* и *Z*), испитаници се несвесно воде тиме који се од њих односи на најфреквентније значење задатог стимулуса *У* (нпр. у случају придева *редак* бирају између *гуси* и *чеси*), или се одлучују за антоним који је компатибилан са највећим бројем значења придева-стимулуса *У* (нпр. за придев *добар* бирају између *лош*, *зао*, *рђав* итд.). Када је на располагању два или више синонима (нпр. *X* и *Z*), који значењски могу остварити однос супротности са задатом речју *У* у датом значењу, антоними (*X* и *Z*) су међусобно конкуренција. Поставља се питање шта утиче на то који антоним ће испитаници навести, од неколико могућих. Летимичним прегледом података, чини се да би један од потенцијалних фактора могао бити учесталост употребе дате лексеме. На пример, придев *исти* је знатно чешће у употреби од придева *једнак* (према *Фреквенцијском речнику савременог српског језика*, Ђ. Костића, 1999 однос фреквенција ових лексема на 2 милиона речи износи 1001 према 63); слично је и са *џмуран* и *наџмурен* (68 према 3), *свеж* и *џазе* (293 према 0), *богаји* и *имућан* (180 према 9) те се испитаници пре одлучују управо за фреквентнији придев. Могуће је да на избор антонима у тесту продукције утичу и други фактори, али била би потребна даља истраживања како бисмо подробно одговорили на ово питање.

Сматрамо да би детаљнија анализа антонимских парова и разлика које међу њима постоје у великој мери помогле лексикографима при обради антонима у речницима различитих типова. Тест контролисаних асоцијација могао би се такође успешно употребити као средство међујезичких поређења антонимије, испитивања степена усвајања језика, али применити и на друге типове лексичких односа.

Будућа истраживања могла би укључити друге врсте речи, већи број испитиваних стимулуса, као и утицај вероватноће јављања појединих значења задатих стимулуса на доминантни антоним. Такође, било би интересантно упоредити друге начине утврђивања симетрије антонимског пара са тестом контролисаних асоцијација.

ЛИТЕРАТУРА

- Вилнерс 2001: Caroline Willners, *Antonyms in Context*, Travaux de L'Institut de Linguistique de Lund 40.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Јакић 2015: Милена Јакић, Формално означавање антонимије у Речнику САНУ, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LVIII/1, 155–178.
- Јакић 2016: Милена Јакић, *Придевска антиномија у речнику, контексту и когнитивном систему*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, 5. јула 2016. године (<https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6202>).
- Јакић и др. 2011: Milena Jakić, Dušica Filipović-Đurđević, Aleksandar Kostić, The Facilitation Effect of Associative and Semantic Relatedness in Word Recognition, *Психологија* 44 (4), 367–385.
- Јакић Шимшић – Шева, у штампи: Милена Јакић Шимшић, Нада Шева, Методолошки аспекти израде асоцијативног речника придевских антонима и супротности српског језика, у: Стана Ристић, Ивана Лазић-Коњик, Ненад Ивановић (ур.), *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јакић Шимшић – Шева, у припреми: Милена Јакић и Нада Шева, *Асоцијативни речник придевских антонима и супротности српског језика*.
- Кац 1972: Jerrold J. Katz, *Semantic theory*, New York: Harper & Row.
- Колинс–Лофтус 1975: Allan M. Collins, Elizabeth F. Loftus, A spreading-activation theory of semantic processing. *Psychological Review* 82 (6), 407–428.
- Коријат 1981: Asher Koriat, Semantic facilitation in lexical decision as a function of prime-target association, *Memory & Cognition* 9, 587–598.
- Костић 1999: Ђорђе Костић, *Фреквенцијски речник савременог српског језика*, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора и Лабораторија за експерименталну психологију.
- Круз 1986: David Alan Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лајонс 1977: John Lyons, *Semantics*, Vol. I, Cambridge – London – New York – Melbourne: Cambridge University Press.
- Љвов 1978: Михаил Ростиславович Љвов, *Словарь антиномов русского языка*, Москва: Русский язык.
- Мршевић-Радовић: Драгана Мршевић-Радовић, Глаголи супротног значења, *Књижевност и језик*, 2–3, 226–237.
- Палмер 1979: Frank Robert Palmer, *Semantics. A New Outline*, Cambridge – London – New York – Melbourne: Cambridge University Press.

- Парадис–Вилнерс 2007: Carita Paradis, Caroline Willners, Antonyms in dictionary entries: methodological aspects, *Studia Linguistica* 61(3), 261–277.
- Пернишка–Василева 1997: Емилия Пернишка, Стефка Василева, *Речник на антонимите в българскиот јазик*, Софија: „Петър Берон“.
- Пипер и сар. 2005: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српског језика* (I део; од стимулуса ка реакцији), Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
- Плаут 1995: David C. Plaut, Semantic and associative priming in a distributed attractor network, у: J. D. Moore, J. F. Lehman (ур.), *Proceedings of the 17th Annual Conference of the Cognitive Science Society*, Pittsburgh–Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 37–42.
- РСАНУ 1959–2019: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–20, Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Станојчић–Поповић 1999: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика за I, II, III, IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тодић 2016: Бојана Тодић, Природа асоцијативне везе антонима, *Наш језик* XLVII/3–4, 89–103.
- Томпсон–Шил и др. 1998: Sharon L. Thompson-Schill, Kenneth J. Kurtz, John D. E. Gabrieli, Effects of semantic and associative relatedness on automatic priming. *Journal of Memory and Language* 38, 440–458.
- Турк 2004: Marija Turk, Neka odstupanja u antonimskoj simetriji u hrvatskom jeziku, *Fluminensia* 16/1–2, 87–94.
- Херерц 1993: Dirk Geeraerts, Vagueness’s puzzles, polysemy’s vagaries, *Cognitive Linguistics* 4(3), 223–272.
- Хлебџ 2007: Boris Hlebec, *English semantics*, Београд: Џогоја штампа.
- Хачисон (2003): Keith A. Hutchison, Is semantic priming due to association strength or feature overlap? A microanalytic review, *Psychonomic Bulletin & Review* 10(4), 785–813.
- Чарлс–Милер 1989: Walter G. Charles, George A. Miller, Context of antonymous adjectives, *Applied Psycholinguistics* 10, 357–375.
- Џастесон–Кац 1991: John S. Justeson, Slava M. Katz, Co-occurrences of Antonymous Adjectives and Their Contexts, *Computational Linguistics* 17(1), 1–19.
- Џастесон–Кац 1992: John S. Justeson, Slava M. Katz, Redefining Antonymy: The Textual Structure of a Semantic Relation, *Literary and Linguistic Computing* 7(3), 176–184.

Цоунс 2002: Steven Jones, *Antonymy. A Corpus-based perspective*, London – New York: Routledge.

Шарић 1994: Ljiljana Šarić, Antonimija u strukturi jednojezičnih rječnika, *Filologija* 22–23, 269–274.

Шипка 1990: Данко Шипка, Симетрија и асиметрија у антонимским релацијама, *Наш језик* XXVIII/4–5, 295–301.

Milena M. Jakić Šimšić

SYMMETRY OF ADJECTIVE ANTONYMS OF THE SERBIAN LANGUAGE IN CONTROLLED ASSOCIATIONS TEST

S u m m a r y

The subject of this paper is the symmetry of antonym pairs in terms of associative relation, i.e. whether the members of the antonym pair are reciprocally related, and whether they are related to the same extent in both directions. Since many dictionaries present antonym pairs asymmetrically, i.e. relatively small percentage of antonyms are reciprocally presented, and researchers are not entirely unanimous about whether the semantic connection between words is symmetrical, in this paper we analyse 394 antonym pairs from *Associative Dictionary of Adjective Antonyms and the Opposites of the Serbian Language*. Their comparison showed that antonym pairs differ from each other in terms of symmetry. The most common reason for the lack of symmetry is the existence of alternative antonyms for a lexeme, either mutually synonymous or of similar meaning (e.g. *suv – mokar/vlažan* [dry – damp/wet]). Also, in some cases one of the antonymic alternatives is of a broader meaning or a wider collocational compatibility than the other (e.g. *dobar – loš/zao* [good – bad/evil]), while in other cases the alternative antonyms are arranged in different places of the imagined meaning scale (*vreo – hladan/leden* [hot – cold/icy]; *budući – prošli/sadašnji* [future – past/present]). Much less often, asymmetry occurs due to the relatively similar probability of the meaning of adjectives, where different nonsynonymous antonyms can be attributed to the given meanings (*redak – gust/čest* [rare – dense/common]). The author proposes different lexicographic procedures (i.e. the positions and order of ascribed antonyms) in dealing with different cases of antonymy.

Keywords: antonym, associative relation, *Associative Dictionary of Adjective Antonyms and Opposites of the Serbian language*, native speaker, lexicographic procedures

УДК 811.163.41'367.625
811.163.41'37

Оригинални научни рад
Примљено 20. априла 2021. г.
Прихваћено 10. јуна 2021. г.

АНА В. МИЛЕНКОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА)

У раду се анализирају глаголске сублексема којима се означавају различити облици испољавања емоција. У питању су тзв. емоционално-експресивни глаголи, који описују четири типа емоционалне експресије – *ћелесну*, *вербалну*, *физиолошку* и *фацијалну*. Истраживање је рађено на корпусу од 168 глаголских сублексема, а семантичка класификација заснована је на параметрима: типа емоционалне експресије и емоционалне валенце (позитивна, неутрална и негативна). Анализа језичке грађе показала је да се највећим бројем емоционално-експресивних глагола означавају *ћелесна* и *вербална* манифестација емоција које имају негативну емоционалну валенцу, тј. да човек, најчешће, испољава емоције које припадају емоционалном домену *шуге*, *сйраха* и *љушње*.

Кључне речи: емоције, манифестација емоција, емоционално-експресивни глаголи, емоционална валенца, типови емоционалне експресије.

1. Увод

Разумевање психичке и комуникативне природе човека у основи је разумевања односа између *емоција* и *језика*. Човек је суштински, и пре свега, комуникативно биће, а кључну улогу у остваривању комуникацијске улоге има *језик*. Језик повезује психичку природу човека (унутрашњи свет мисли и емоција) и његову комуникативну природу, ону која различитим средствима успоставља однос са окружењем.

* ana.milenkovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Једна од функција језика јесте *именовање* емоција. Емоционална денотација је, по мишљењу многих истакнутих лингвиста и психолингвиста, оно што чини *срж емоционалног значења* речи (уп. Вјежбицка 1972; 1992; Фер–Расел 1984; Ортони и др. 1987; Шавер и др. 1987; Шаховски 1987; Бабенко 1989; Апресјан 1995; Кевечеш 1990; 2000 и др.). Речи и изрази којима се у српском језику означавају појмови и релације у вези са људским емоцијама чине тзв. *емоционалну лексику*. Најсложенију семантичку структуру имају *емоционални глаголи* – речи којима се означавају емоционални односи и процеси, емоционална експресија и шира емоционална ситуација (в. Миленковић 2017).

2. ОПШТА КЛАСИФИКАЦИЈА ЕМОЦИОНАЛНИХ ГЛАГОЛА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

2.1. Истраживање семантичких карактеристика глагола којима се означавају различити типови емоционалне експресије део је шире лексичко-семантичке анализе емоционалних глагола у српском језику.

2.2. Наша претходна истраживања (в. Миленковић 2015; 2017) показала су да се глаголи којима се означавају различити појмови и релације који припадају домену људских емоција могу класификовати на основу одређених критеријума. Начелно, сви емоционални глаголи могу се поделити на *йраве* емоционалне глаголе и *емоционално-експресивне* глаголе. Правим емоционалним глаголима означавају се емоције и емоционални односи и процеси различитих емоционалних квалитета, док се емоционално-експресивним глаголима означавају различити облици испољавања емоција.

2.3. Даља подела заснована је на два кључна критеријума – одређивању *йримарног* глаголског значења и одређивању *доживљавача* емоције. У зависности од тога да ли се емоционално значење реализује као примарно или секундарно, разликујемо *йримарно-емоционалне* (нпр. *воле̑ти̑и*, *мрзе̑ти̑и*, *йугова̑ти̑и*, *йлаши̑ти̑и*, *храбри̑ти̑и* и др.) и *секундарно-емоционалне* глаголе (нпр. *кида̑ти̑и*, *кије̑ти̑и*, *вену̑ти̑и*, *йали̑ти̑и*, *хлади̑ти̑и* и др.).¹ Ако се у обзир узме и статус актаната у емоционалном догађају, сви емоционални глаголи могу се поделити на оне који означавају узрочно-последичан емоционални процес (емоционално-активни глаголи) и оне који означавају емоционално стање субјекта (емоционално-йасивни глаголи). Код емоционално-активних глагола објекатски референт је онај који доживљава емоцију (нпр. Мара *бодри Петра*), док је код емоционално-йасивних глагола

¹ Секундарне емоционалне семантичке реализације глагола који примарно не означавају емоције.

субјекат доживљавач (нпр. *Мара чезне* за Петром) (према Миленковић 2017).

3. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Предмет нашег истраживања у овом раду јесу емоционално-експресивни глаголи, тачније глаголске сублексе² (према Поповић 2003: 208) којима се означавају различити типови емоционалне експресије.

3.2. Истраживање има за циљ да представи семантичку класификацију глаголских сублексема са емоционално-експресивним значењем (у наставку емоционално-експресивни глаголи), која би била заснована на два кључна параметра: типу емоционалне експресије (телесна, вербална, физиолошка и фацијална) и емоционалној валенци (позитивна, неутрална и негативна).

3.3. У основи свих емоционално-експресивних глагола, без обзира на тип манифестације, налази се емоција одређене емоционалне валенце. Дата емоција мора бити узрокована одређеним стимулусом, због чега процес емоционалне експресије има следећу структуру:

ИЗАЗИВАЧ (СТИМУЛУС) → ЕМОЦИЈА → ЕМОЦИОНАЛНА ЕКСПРЕСИЈА

Дати процес можемо осликати једним примером. Емоционално-исивним глаголом *беснећи* означавамо унутрашње емоционално стање субјекта-дживљавача (*Мара бесни* = у њој кипти *бес*, осећа *бес*). Међутим, истим глаголом може се означити *јонашање* субјекта, тј. *исјољавање* *беса*, *љутње*, *незадовољства* (*Мара бесни* = помахнута је *од беса*, руши све *од беса*). Ипак, треба имати у виду да значење *исјољити емоцију* имплицира значење *имати емоцију*, и даље, *изазвати емоцију*. Глаголом *беснећи* се, првенствено, означава специфичан тип понашања (специфично за осећање *беса*), међутим, да би се дато понашање остварило, оно је подстакнуто присуством осећања *беса*, које је, одређеним чиниоцем (спољашњим или унутрашњим стимулусом) изазвано. Емоционална експресија условљена је постојањем одређене емоције, која је њен иницијатор (подстрекач).

² Разликовање лексема као јединице лексичког система са свим својим значењима (нереализована) и лексема у једном од својих значења (реализована) термилошки је решено коришћењем дистинкција типа: *лексема:реч*, *лексема:алолекса*, *лексема:сублексема*, *лексема:семантичка реализација* и др. (уп. Гортан-Премк 1997; Поповић 2003; Драгићевић 2007 и др.). У нашем раду одлучили смо се за дистинкцију лексема:сублексема (према Поповић 2003).

4. ТЕОРИСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Анализа лексичког означавања емоција, као примарно психолошког феномена, захтева шири, интердисциплинарни оквир. Због тога ће истраживачки приступ у нашем раду бити заснован на лингвистичким и психолингвистичким критеријумима.

4.1. Лингвистичка природа нашег истраживања утемељена је у семантичкој анализи лексичко-семантичке групе емоционалних глагола у српском језику. Досадашње анализе синтаксичких и семантичких особености датих глагола засноване су на ширем теоријском приступу лексичкој семантици по којем глаголска семантика може одредити морфосинтаксичку реализацију његових аргумената (в. Васиљев 1981; Левин 1993³; Крофт 1993; Левин–Рапапорт-Ховав 2005 и др.). Дата истраживања показала су да су у питању глаголи који најчешће имају два аргумента, којима се додељују семантичке улоге *доживљавача* и *стимулуса-изазивача*. Два основна типа емоционалних глагола разликују се по томе да ли се семантичка улога *доживљавача* додељује субјекту или објекту реченичног предиката. Дата подела важна је за разумевање односа између *активних* и *пасивних* емоција које се глаголима означавају. Пасивне емоције представљају прототипична стања (уп. Кликовац 2006: 130–139), док су активне емоције оне код којих акција једног ентитета узрокује реакцију другог, променом његовог емоционалног статуса. Такође, када је у питању предмет лингвистичке анализе, посебно истичемо истраживања глагола *психичке делатности* руског филолога и лингвисте Л. М. Васиљева, која су показала да се глаголске лексеме не могу анализирати а да се у обзир не узму предикати, синтагме, фразеологизми и изрази у којима се дати глаголи појављују. Разлог томе лежи у чињеници да сложеност глаголског садржаја, разноврсност граматичких категорија, као и облик и богатство парадигматских и синтагматских веза у које глаголи ступају представљају најважније карактеристике глаголске лексике (Васиљев 1981: 37–38).

4.2. Психолингвистичка природа нашег истраживања огледа се у чињеници да се глаголска лексика којом се означавају емоције може класификовати према припадности појмовном домену једне од четири примарне емоције (*радоси*, *шуга*, *сйрах* и *љуиња*). Дискусија

³ У питању је лексичко-пројекционистички модел за организовање глагола у семантичке класе на основу њиховог примарног значења и синтаксичке структуре аргумената (према Миливојевић Н. 2017).

о постојању примарних⁴ емоција део је шире теоријске дебате о пореклу и природи емоција уопште, која се може сместити у четири теоријске перспективе. Прве две припадају тзв. биолошком контексту – *теорија биолошке еволуције* према којој емоције представљају адаптивни одговор организма на спољашње промене (уп. Дарвин 1872/1965; Шевалије-Скољников 1973; Екман 1973; 1999; Изард 1977; Плучик 1980; Шавер и др. 1987; Ле Ду 1996 и др.) и њој сродна *теорија телесних промена* према којој емоције представљају реакцију на телесне промене које се дешавају при перцепцији одређених догађаја (Џејмс 1884; Фрајда 1986; Хохман 1966; Левенсон 1992; Лерд–Бреслер 1990 и др.). Друге две теоријске перспективе припадају тзв. психолошком контексту – *когнитивистичке теорије* према којима се емоције јављају након процене догађаја као пожељног или непожељног (Арнолд 1960; Зајонц 1980; Ле Ду 1996; Роузман 1991; Шерер 1987; 1998; 1999 и др.) и *теорије друштвеног конструктивизма* према којима су емоције културни производи засновани на друштвеним правилима (Аверил 1980; 1985; Оутли 1993 и др.).

Будући да се емоције начелно могу поделити на пријатне и непријатне, емоционална лексика се такође може поделити на ону којом се такве емоције означавају. Емоционални квалитет који је лексички описан у наставку рада значићемо термином *емоционална валенца*. Говорићемо о лексиси која има позитивну или негативну емоционалну валенцу, а не о лексиси која означава позитивне или негативне емоције (према Миливојевић З. 2007: 35). Емоционално-експресивне глаголе дефинисаћемо имајући у виду њихово место на континууму емоционалности, који обухвата две крајности – позитивну и негативну, а између којих се налази простор неутралне емоционалне валенце.

5. КОРПУС ИСТРАЖИВАЊА

Језичка грађа обухвата 168 глаголских сублексема којима се означавају различити облици емоционалне експресије, а ексцерпирани су из *Речника српскохрватског народног и књижевног језика САНУ (РСАНУ)*⁵ и *Речника српскохрватског књижевног језика Матице српске I–VI (РМС)*: *беснећи*, *бодрити се*, *букити*, *бунити се*, *вређати*, *гложити се*, *гневити се*, *гороядити се*, *грдити*, *грисити се*,

⁴ Независно од тога да ли је њихова утемељеност биолошка, психолошка или когнитивна, највећи број психолога слаже се у томе да су *радоси*, *тужа*, *сћраха* и *љубиња* најбољи представници тзв. примарних емоција (в. Џејмс 1884; Ортони–Гарнер 1990; Екман 1999; Принц 2004; Соломон 2008; Миливојевић З. 2007 и др.).

⁵ Ексцерпирани су глаголи из 21 објављеног тома (I–XXI).

грмеџи, додворавати се, додворити се, дражиџи се, дрхџаџи, дуваџи, дуриџи се, дусаџи се, жалиџи, жалиџи се, заваџиџи, задиркиваџи, задиркиваџи се, зажалиџи се, закукаџи, замахниџаџи, замераџи, замериџи, замразиџи, зайлакаџи, зайлакаџи се, зайомагаџи, засмејаваџи се, засмејаџи се, зайџуџиџи, зблануџи се, избеснеџи се, избукџаџи се, изгалиџи се, издираџи се, изјадаџи, изјадаџи се, изљубиџи, изљубиџи се, изљубиџи се, искалиџи, искалиџи се, исмеваџи, исмеваџи се, исџлакаџи, исџлакаџи се, исџраскаџи, исџраскаџи се, исџџуџиџи, исџџуџиџи се, јадаџи, јадаџи се, јадиковаџи, јадоваџи, јадоваџи се, кориџи, кориџи се, кудиџи, кудиџи се, љубиџи, љубиџи се, мазџи, мазџи се, мамџи, мамџи се, махниџаџи, миловаџи, миловаџи се, мразиџи се, најеџиџи се, накосџрешиџи се, намргодиџи се, намриџиџи се, најлакаџи се, нароџуџиџи се, насмејаџи се, начудиџи се, негодоваџи, неџиџи се, озариџи се, окајаваџи, окајаџи, омаловажаваџи, омаловаџиџи, оџлакаџи, оџлакиваџи, осмехиваџи се, осмехнуџи се, околиџи се, џеџкаџи, џеџкаџи се, џлакаџи, џлануџи, џобеснеџи, џожалиџи, џожалиџи се, џокајаџи се, џокуџиџи се, џољубиџи, џољубиџи се, џомамџи се, џомамљиваџи се, џомахниџаџи, џоџлакаџи, џосрамиџи, џоџмуриџи се, џоџџуџиџи се, џраснуџи, џргавиџи се, џрекориџи, џренеразиџи се, џробеснеџи, џровоџираџи, џроџлакаџи, џроџлакаџи се, џроџџуџиџи, џрочудиџи се, џоваџи, разбеснеџи се, разгневиџи се, разгориџадиџи се, разјариџи се, разједиџи се, разљубиџи се, расџалиџи се, расџлакаџи се, расџомамџи се, расџомамљиваџи се, расрдиџи се, рогобаџиџи се, ругаџи се, смејаџи се, смркнуџи се, снебиваџи се, снебиџи се, снуџдиџи се, сџраснуџи, срамиџиџи, срдиџи се, џреџериџи, џресџи се, џресџи се, џрнуџи, удвараџи се, узбеснеџи, узбеснеџи се, узврџољиџи се, узгориџадиџи се, уздрхџаџи, умљиваџи се, усковиџилаџи се, ускомеџаџи се, усџлахириџи се, усџомамџи се, усџаласаџи се, усџрнуџи, усџручаваџи се, хвалиџи и хвалиџи се.

6. Тип емоционалне експресије као критеријум класификације ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИХ ГЛАГОЛА

6.1. *Телесна експресија*. Најзаступљенији емоционално-експресивни глаголи у нашој језичкој грађи јесу они којима се означава *џелесна* емоционална експресија. Она подразумева специфично телесно понашање, гестикалацију, покрете, држање тела (усправно или погнуто) и, уопште, свеукупан телесни став човека који одређену емоцију испољава. Интерпретација телесне експресије, из перспективе онога који је перципира, је пре свега *визуелна*, због чега је неоп-

ходно разумевање већег броја различитих, међусобно повезаних телесних сигнала. Пратећа компонента телесне емоционалне експресије је, најчешће, вербално изражавање. Глаголске сублексе којима су означене специфичне телесне манифестације емоција разликују се по томе што дата експресија може бити манифестација унутрашњег стања субјекта (телесна експресија – *из себе*) или се њоме дато унутрашње стање може усмерити на другога (телесна експресија – *ка другоме*). Иако говоримо о телесној емоционалној експресији, треба напоменути да вербална компонента прожима како њу, тако и остале типове емоционалне експресије, не као доминантна већ као пратећа компонента.

Највећи број глагола телесне емоционалне експресије означава испољавање емоције *доживљавача*, комбинацијом гестикулације и различитих телесних покрета.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
телесна експресија
<i>беснеџи</i> , <i>дусаџи се</i> , <i>накосџрешиџи се</i> , <i>рогобаџиџи се</i> , <i>снебиваџи се</i> , <i>џреџериџи</i> , <i>снуждиџи се</i> и др.
<p>Пјевала је, скакала, бјеснила по кући! (Ђор. С. 11, 285). Дичи се дјелом као паун перјем (Кап. 1, 290). Вита почео да се дуса и издире на све редом око себе (Ђорђ. Кон. 1, 134). Искривили су се људи, накострешили, мумлају и рођу под густим ткањем мрака и живота (Ђур. 1, 98).</p>

Табела 1

Од укупног броја глагола којима се означава телесна емоционална експресија издвојили смо један пример у којем се, само на основу ширег контекста, препознаје да је у питању глагол којим се означава емоција са позитивном валенцом, иако дати глагол (*беснеџи*), у нашем језичком осећају, обично има негативну емоционалну валенцу (уп. Пјевала је, скакала, *бјеснила* по кући! (Ђор. С. 11, 285)). Неутралну емоционалну валенцу има 12 глагола (*џреџериџи*, *узврџољџи се*, *ускомешаџи се*, *усхиџиџи се* и др.), док је највећи број оних глагола којима се, типично, означавају емоције које имају негативну емоционалну валенцу (*гневиџи се*, *џлануџи*, *разјариџи се* и др.). На

основу добијених језичких података закључујемо да *човек*, типично, *ићелесно испољава емоције са негативном емоционалном валенцом*.

6.2. *Вербална експресија*. Другу групу представљају глаголи тзв. *вербалне емоционалне експресије*, којима се означава конкретна говорно-језичка манифестација емоције. За разлику од телесне експресије, коју реципијент визуелно доживљава, перципирање вербалне емоционалне експресије је, пре свега, аудитивно. Вербална експресија може бити манифестација унутрашњег емоционалног стања субјекта (вербална експресија – *из себе*) или се њоме одређена емоција може усмеравати на другога (вербална експресија – *ка другоме*).

6.2.1. Вербална експресија – *из себе*. Датим глаголима означена је манифестација унутрашњег емоционалног стања субјекта-*доживљавача*. У питању су глаголи код којих је доминантно значење: специфично вербално понашање, у основи којег стоји емоција одређене емоционалне валенце.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
вербална експресија – <i>из себе</i>
<i>жалићии се, закукаћии, јадоваћии, испраскаћии се и др.</i>
Жали му се Лазар на крвника (НП Драгов. Ђ., 21). Вратила се у собу, ту пала на кревет — и закукала, зајаукала, као што нигда још није (Берт. 1, 59). Ко си? Шта јадујеш за мртвацем тим? (Змај 1, 145). Али кад се испраскао и кад се ослободио притиска страха који га је напуштао у виду гнева, одмах се очајничком снагом дао на посао (Андрић 7, 36).

Табела 2

У нашој језичкој грађи препознали смо само два глагола којима је означена емоција са позитивном емоционалном валенцом: *засмејаваћии се* и *засмејајии се*, због чега претпостављамо да се датим глаголима означава, пре свега, вербално испољавање емоција које припадају доменима *ићуге, сћираха* и *љуићње*. Добијени подаци указују на то да *човек*, типично, *вербално испољава емоције са негативном емоционалном валенцом*.

6.2.2. Вербална експресија – *ка другоме*. Други тип глагола вербалне експресије јесу они којима се означава процес у којем субјекат вербализује своје емоције које су у вези са одређеним објектом или процес у којем субјекат својим понашањем, у датом објекту, изазива одређену емоционалну реакцију. Дати глаголи могу се поделити на два типа, у зависности од тога да ли се њима означава процес изазивања емоција са позитивном или негативном емоционалном валенцом.

6.2.2.1. Највећим бројем глагола вербалне експресије усмерене ка другоме означава се процес изазивања непријатних емоција или се њима указује на непожељне или неприхватљиве особине (понашање) другог. У питању су глаголи са доминантном негативном емоционалном валенцом.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
вербална експресија – <i>ка другоме</i> (негативна емоционална валенца)
<i>беснеџи</i> (на кога), <i>џсовати</i> , <i>замериџи</i> (некоме нешто), <i>џрекориџи</i> (некога), <i>вређаџи</i> , <i>задиркиваџи</i> , <i>ругаџи се</i> , <i>смејаџи се</i> (коме) и др.
Овај је био код куће, бјеснио управо на жену, што му је ... при глачању ... пригорјела празничне хлаче (Цес. 5, 235). Ти иза зида псујеш, а пред њим дрхтиш као јасика (Јонке, РМС). Болно, једва чујно, у пригушеном јецању вапију за милост (Вукас. М., Звезда 4, 27). Огњен му је данас пред свима замерио што пуши на раду (Марк. Р. 1, 119). Горко ме је прекорио што се нисам трудио око те красне појаве (Шкроб 3. 1, РМС). И молио се за оне, кои га вређају и пакосте му (Михаил 1, 130). Задиркују [деца] Миша, називајући га копилетом (Ћоп. 5, 16). Не зна кад се фратри с њим ругају а кад озбиљно говоре (Андрић, РМС). Било је и ... сељака ... који су се ... слатко смејали на рачун газда-Антин (Доман., РМС).

Табела 3

6.2.2.2. Посебну групу чине глаголи којима се означава специфичан начин изазивања у другоме емоција са доминантном позитивном емоционалном валенцом, тако што се емоционална експресија реализује кроз међудејство телесног и вербалног изражавања. Њих смо назвали глаголима *џтелесно-вербалне* експресије.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
телесна експресија – <i>ка другоме</i> (позитивна емоционална валенца)
<i>додворавајти се, додворијти се, удварајти се,</i> <i>умиљавати се, засмејавати се, хвалијти</i> и др.
Помисли одма: добар почетак, те јој се стаде што већма може додворавати (Рув. К. 1, 87). Хоће да је растресе, да је забави, да јој се додвори (Бег. М. 9, 32). Стао [је] облетати око Љубице и удварати јој се као какав ... кавалер (Ранк. С., РМС).

Табела 4

Глаголи *додворавајти се* и *додворијти се* означавају скуп свесних, интенционалних активности субјекта, помоћу којих он настоји да стекне наклоност и пажњу жељеног објекта. Слично значење придобијања љубави, *наклоносјти* и *нежносјти* имају глаголи *удварајти се* и *умиљавати се*.

Основно обележје глагола *вербалне* експресије јесте то што је вербална компонента обавезна за реализацију глаголског значења. Код глагола типа *јајтијти*, *боловајти* и *шуговајти* субјекат је *доживљавач* емоције. Он их може испољавати телесно, вербално или физиолошки (нпр. *снуждијти се, кукајти, јадајти, йлакајти* и сл.), а може их доживљавати у себи, не исказујући их ни на који начин. За разлику од њих, када је емоционална експресија усмерена *ка другоме*, вербална компонента је доминантна, што значи да се без ње радња означена емоционалним глаголом не може извршити. То су глаголи типа: *вређајти, грдијти, задиркивајти, ругајти се* и др.

Када се у анализу укључе фактори *инјенционалносјти* и *шеличносјти*,⁶ код датих глагола могу се уочити одређене семантичке специфичности. На пример, глаголима *вређајти* и *грдијти* означава се процес изазивања непријатне емоције у другоме, која се јавља као последи-

⁶ Интенционалност подразумева особину човека да *сјроведе* одређену акцију с намером. То је специфично психичко стање усмерености ка одређеном следу догађаја или ситуацији (према Мекингајер–Вудраф Смит 1989: 148). Појам *инјенције* (интенционалности) у вези је са апстрактним концептима као што су *жеља, идеја, штежња, циљ, намера* и сл. У том смислу, дати појам могуће је сместити и разумети у оквирима шире семантичке категорије коју П. Пипер назива *категоријалним комјлексом каузативносјти* (Пипер 2005: 786).

ца вербалног понашања субјекта-изазивача. Ипак, разлика међу њима заснована је на постојању, односно непостојању *намере* субјекта да у другој изазове непријатну емоцију. У глаголу *вређајџи* препознајемо интенцију, тј. намеру да се у другој изазове *сџид* или *јонижење*. Због тога се значење глагола *вређајџи* може дефинисати као *јроцес намерног вербалног изазивања у другој осећања ниже вредносџи, сџида, јонижења и срамојџе*, где је једини и основни циљ – *увреда*. Глагол *грдијџи* не садржи намеру да се у другој изазове осећање понижности и срамоте. Датим глаголом описује се ситуација у којој субјекат (обично изневерених очекивања) вербално исказује своје негодовање. У типичној ситуацији не постоји директно вређање личности објекта, односно не постоји намера да се други осрамоти или понизи.

6.3. *Физиолошка експресија*. Трећу групу представљају глаголи *физиолошке* емоционалне експресије, којима се означавају физиолошке реакције организма на одређене емоционалне промене (у виду *јлакања, смејања* и *ојшџе узбуђеносџи* организма). Глаголи физиолошке експресије означавају манифестацију унутрашњег емоционалног стања субјекта. У питању су глаголи којима се означавају несвесне емоционалне реакције организма на одређене стимулусе-изазиваче. Наша језичка грађа броји 18 таквих глаголских сублексема, различитих емоционалних валенци.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
физиолошка експресија
<i>јлакајџи, зајлакајџи се, расјлакајџи се, смејајџи се, насмејајџи се</i> и др.
Зајецао сам и још и сад плачем (Горан, РМС). Његова се жена заплака од радости (Доман. 5, 179). Знала [је] да ће се расплакати (Торб. Ј. 1, РМС). Мехмед-паша је прекинуо читање смејући се слатко (Андрић, РМС). Весело се и мило насмијала Сока (Јер. 3, 5).

Табела 5

Глаголи физиолошке експресије обухватају оне којима се означавају физиолошки процеси плакања (*јлакајџи, зајлакајџи, расјлакајџи се* и др.), смејања (*смејајџи се*) или опште физиолошке промене (*дрхџајџи, најежџи се, јпресџи се, јпрнујџи, уздрхџајџи* и *усјпрнујџи*).

Глаголи са значењем *илакања* у основи означавају физиолошку реакцију на неку јаку емоцију (пријатну или непријатну). Њима се, у типичном случају, означава реакција на доживљај *иуге*, иако се може *илакаћи* и од *среће*. Због тога, на основу датих примера закључујемо да, у типичним случајевима, глаголи физиолошке емоционалне експресије означавају, пре свега, две типичне реакције на две примарне емоције – *смех* као реакцију на *радоси* и *илач* као реакцију на *иугу*.

6.4. *Фацијална експресија*. Четврту групу представљају глаголи *фацијалне* емоционалне експресије, који означавају специфичну мишику, тј. покрете мишића лица, којима се изражавају осећања, психолошка стања и различита расположења субјекта. Глаголи фацијалне експресије означавају искључиво манифестацију унутрашњег стања субјекта (фацијална експресија – *из себе*). Наша језичка грађа обухвата 13 таквих глагола, различитих емоционалних валенци.

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ
фацијална експресија
<i>намргодићи се, намршићи се, озарићи се, осмехнући се,⁷ смркнући се</i> и др.
Намргодио се као да ће му киша из чела ударити (НПосл Вук). И очи госпође Видаковићке се сасвим озбиљно намрштише (Сек. 2, 286). Ваља видети каквим се задовољством озари лице тих професора (Нуш. 5, 233). Владика се осмехну ... задовољан (Чипл., РМС). Не приметитише како се Цемино чело смркло (Андрић, РМС).

Табела 6

Од укупног броја глагола фацијалне експресије, 7 глагола има негативну (*дурићи се, намргодићи се, намршићи се* и др.), 3 глагола неутралну (*збланући се, зачудити се и њрочудити се*) и 3 глагола позитивну (*озарићи се, нежити се и осмехнући се*) емоционалну валенцу. У овој групи су, као и у претходној, доминантни глаголи којима се изражавају непријатне емоције.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Једно од важних обележја људских емоција јесте њихово *испољавање*, односно *изражавање*. У нашем

⁷ Мишљења смо да, за разлику од *смејања*, као типичне физиолошке реакције људског организма, *осмехивање* укључује намеру да се другоме пошаље информација о симпатијама према њему, прихватању његове личности или одобравању неке његове особине или идеје. Због тога, *осмехивање* представља, пре свега, фацијалну експресију, која се од стране реципијента доживљава визуелно.

истраживању бавили смо се речима које означавају емоције, и то глаголским сублексемама којима се описују различите врсте емоционалне експресије. Наша језичка грађа показала је да постоје четири основна типа емоционалне експресије – *тјелесна*, *вербална*, *физиолошка* и *фацијална*, која су дефинисана начином на који се одређена емоција манифестује.

Класификацију емоционално-експресивних глагола заснивамо на параметрима типа емоционалне експресије и емоционалне валенце. Од укупног броја глагола којима се означава емоционална експресија, најзаступљенији су глаголи којима се означавају *тјелесна* и *вербална* експресија, који у укупном броју глагола имају заједнички удео од преко 80%.

ТИПОВИ ЕМОЦИОНАЛНЕ ЕКСПРЕСИЈЕ			
тјелесна	вербална	физиолошка	фацијална
70	67	18	13
41.4%	40.2%	10.6%	7.7%

Табела 7

Ако се узме у обзир емоционална валенца, глаголи се разликују по томе да ли се њима означава манифестација емоције са *позитивном*, *негативном* или *неутралном* валенцом. Анализа грађе показала је да је заступљеност глагола којима се означава емоционална експресија са *негативном* емоционалном валенцом duplo већа у односу на глаголе са *позитивном* и *неутралном* емоционалном валенцом (68.6% према 31.2%).

ЕМОЦИОНАЛНО-ЕКСПРЕСИВНИ ГЛАГОЛИ		
емоционална валенца		
позитивна	негативна	неутрална
28	115	25
16.5%	68.6%	14.7%

Табела 8

Дакле, наши језички подаци показују да се највећим бројем емоционално-експресивних глагола најчешће означавају манифестације емоција које имају *негативну* емоционалну валенцу. Ако се посматрају одвојено, удео глагола којима се описују *позитивна* или *неутрална* емоционална експресија готово је занемарљив у односу на доминантну

негативну емоционалну експресију. Због тога, анализа глагола којима се означавају различити облици емоционалне експресије показује да *човек испољава*, пре свега, *емоције које припадају доменима њуге, страха и љутиње*.

Емоционално-експресивни глаголи морају се посматрати као континуум у којем постоје значајна преклапања. Узмимо за пример глаголе *фацијалне* експресије. Мада је у фокусу људско *лице*, постоје и телесне промене које су чести пратиоци фацијалне мимике, а тичу се, пре свега, држања и положаја тела. Глаголом *смркнути се* означава се *добивање смркнутог, мрачног изгледа*, који се, првенствено, односи на лице, али се уз то обично јавља и погуреност, савијеност тела. Даље, вербална компонента присутна је у многим случајевима телесног испољавања емоције, дакле не као доминантна, већ као пратећа компонента.

Постоје случајеви у којима сама глаголска реч није довољна за одређивање доминантне емоционалне валенце која се њоме означава, због чега је важно разумевање ширег реченичног, односно језичког контекста (нпр. да ли је неко *илакао* од *њуге* или од *среће*). Ипак, ако бисмо морали без ширег контекста да одредимо које је глаголско значење у питању, рекли бисмо да се глаголом *илакати* типично означава испољавање *њуге*, док се глаголом *беснети* типично означава испољавање *љутиње*.

Нејасне границе и међусобна преклапања експресивних показатеља основни су разлози због којих је тешко недвосмислено дефинисати одређену емоционалну експресију као искључиво *телесну, вербалну, физиолошку* или *фацијалну*, јер се оне, најчешће, манифестују као скуп повезаних, симултаних експресивних компонената свеукупног понашања особе који одређену емоцију испољава.

ИЗВОРИ

- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, 1–6, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–21. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.

ЛИТЕРАТУРА

- Аверил 1980: James R. Averill, A constructivist view of emotion, u: R. Plutchik, H. Kellerman (ur.), *Emotion: Theory, research and experience*, vol. 1, New York: Academic Press, 305–339.

- Аверил 1985: James R. Averill, *The social construction of emotion: With special reference to love*, у: К. J. Gergen, К. E. Davis (ur.), *The social construction of the person*, New York: Springer-Verlag, 89–109.
- Апресјан 1995: Юрий Д. Апресян, *Интегрално описанье языка и системная лексикография, Избранные труды*, том II, Москва: Языки русской культуры.
- Арнолд 1960: Magda B. Arnold, *Emotion and Personality. Psychological Aspects*, vol. 1, New York: Columbia University Press.
- Бабенко 1989: Людмила Г. Бабенко, *Лексические средства обозначения эмоций в русском языке*, Свердловск: Издательство Уральского университета.
- Васильев 1981: Леонид М. Васильев, *Семантика русского глагола*, Москва: Высшая школа.
- Вјежбицка 1972: Anna Wierzbicka, *Semantic primitives*, Frankfurt: Athenäum-Verl.
- Вјежбицка 1992: Anna Wierzbicka, *Defining emotion concepts*, *Cognitive science* 16, 539–581.
- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Дарвин 1872/1965: Charles Darwin, *The expression of the emotions in man and animals*, Chicago: University of Chicago Press.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Екман 1973: Paul Ekman, *Cross-cultural studies of facial expression*, у: Paul Ekman (ur.), *Darwin and facial expression: A century of research in review*, New York: Academic Press, 169–222.
- Екман 1999: Paul Ekman, *Basic emotions*, у: T. Dalgleish, M. Power (ur.), *Handbook of Cognition and Emotion*, John Wiley and sons Ltd, 45–60.
- Зажонц 1980: Robert B. Zajonc, *Feeling and thinking: Preferences need no inferences*, *American Psychologist* 35, 151–175.
- Изард 1977: Carroll E. Izard, *Human emotions*, New York: Plenum Press.
- Кевечеш 1990: Zoltan Kövecses, *Emotion concepts*, New York: Springer-Verlag.
- Кевечеш 2000: Zoltan Kövecses, *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Кликовац 2006: Duška Klikovac, *Semantika predloga*, Београд: Filološki fakultet.
- Крофт 1993: William Croft, *Case marking and the semantics of mental verbs*, у: James Pustejovsky (ur.), *Semantics and the lexicon*, Netherlands: Springer, 55–72.
- Левенсон 1992: Robert W. Levenson, *Autonomic nervous system differences among emotions*, *Psychological Science* 3, 23–27.
- Левин 1993: Beth Levin, *English verb classes and alternations. A preliminary investigation*, Chicago: University of Chicago Press.

- Левин–Рапапорт-Ховав 2005: Beth Levin, Malka Rappaport Hovav, *Argument Realization*, Research Surveys in Linguistics Series, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ле Ду 1996: Joseph LeDoux, *The emotional brain*, New York: Simon & Shuster.
- Лерд–Бреслер 1990: James D. Laird, Charles Bresler, William James and the mechanisms of emotional experience, *Personality and Social Psychology Bulletin* 16, 636–651.
- Мекинџајер – Вудраф Смит 1989: Ronald McIntyre, David Woodruff Smith, Theory of Intentionality, у: Jitendranath Mohanty, William R. McKenna (ur.), *Husserl's Phenomenology: A Textbook*, Washington D.C.: Center for Advanced Research in Phenomenology and University Press of America, 147–179.
- Миленковић 2015: Ана Миленковић, Семантичке улоге доживљавача и изазивача емоције у значењској структури емоционалних глагола у српском језику, *Наш језик* XLVI /3–4, 23–38.
- Миленковић 2017: Ана Миленковић, *Семантичка и њиворбена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Миливојевић З. 2007: Zoran Milivojević, *Емоције*, Novi Sad: Psihopolis Institut.
- Миливојевић Н. 2017: Наташа Миливојевић, О структури и класификацији конструкција директивног кретања са глаголима стварања звука у српском језику, *Српски језик* XXII, 587–608.
- Ортони и др. 1987: Andrew Ortony, Gerald L. Clore, Mark A. Foss, The referential structure of the affective lexicon, *Cognitive science* 11, 341–364.
- Ортони–Тарнер 1990: Andrew Ortony, Terence Turner, What's basic about basic emotions?, *Psychological Review* 97/3, 315–331.
- Оутли 2005: Kit Outli, *Емоције. Кратка историја*, Београд: CLIO.
- Оутли–Џонсон-Лерд 1987: Keith Oatley, P. N. Johnson-Laird, Towards a cognitive theory of emotions, *Cognition & Emotion* 1, 29–50.
- Пипер 2005: Предраг Пипер, Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика, у: Пипер и др. 2005, 575–982.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика. Просја реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад:– Матица српска.
- Плучик 1980: Robert Plutchik, *Emotion: A psychoevolutionary synthesis*, New York: Harper and Row.
- Поповић 2003: Љубомир Поповић, Интегрални реченични модели и њихов значај за лингвистички опис и анализу корпуса, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 31/1, Београд, 201–220.
- Принц 2004: Jessie Prinz, Which emotions are basic?, у: D. Evans, P. Cruse (ur.), *Emotion, evolution, and rationality*, Oxford Univeristy Press, 1–19.
- Роузман 1991: Ira J. Roseman, Appraisal determinants of discrete emotions, *Cognition and Emotion* 5, 161–200.

- Соломон 2008: Richard Solomon, *The Philosophy of Emotions*, у: M. Lewis, J. Haviland-Jones, L. Feldman Barrett (ur.), *Handbook of Emotions*, New York, London: The Guilford Press, 3–16.
- Фер–Расел 1984: Beverley Fehr, James A. Russell, Concept of emotion viewed from a prototype perspective, *Journal of Experimental Psychology* 113/3, 464–486.
- Фрајда 1986: Nico H. Frijda, *The emotions*, New York: Cambridge University Press.
- Хохман 1966: George W. Hohmann, Some effects of spinal cord lesions on experienced emotional feelings, *Psychophysiology* 3, 143–156.
- Џејмс 1884: James William, What is an Emotion?, *Mind* 9/34, 188–205.
- Шавер и др. 1987: Phillip Shaver, Judith Schwartz, Donald Kirson, Cary O'Connor, Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach, *Journal of Personality and Social Psychology* 52, 1061–1086.
- Шаховски 1987: Виктор И. Шаховский, *Категоризација емоциј в лексико-семантичкој систему језика*, Воронеж: Изд-во Воронежског универзитета.
- Шевалије-Скољников 1973: Suzanne Chevalier-Skolnikoff, Facial expression of nonhuman primates, у: Paul Ekman (ur.), *Darwin and facial expression*, New York: Academic Press, 11–89.
- Шепер 1987: Klaus R. Scherer, Toward a dynamic theory of emotion: The component process model of affective states, *Geneva Studies in Emotion and Communication* 1, 1–98.
- Шепер 1998: Klaus R. Scherer, Appraisal theories, у: T. Dalgleish, M. Power (ur.), *Handbook of cognition and emotion*, Chichester, UK: Wiley, 637–663.
- Шепер 1999: Klaus R. Scherer, On the sequential nature of appraisal processes: Indirect evidence from a recognition task, *Cognition and Emotion* 13, 763–793.

Ana V. Milenković

VERBS OF EMOTIONAL EXPRESSION (THE ROLE OF LANGUAGE IN EXPRESSING EMOTIONS)

S u m m a r y

The paper analyzes verbs which denote different forms of emotional expression. These so-called *emotional-expressive* verbs describe four basic types of emotional expression: *bodily*, *verbal*, *physiological* and *facial*. The research is based on a corpus of 168 verbs, and proposes a classification based on two parameters: the type of emotional expression and the emotional valences (*positive*, *neutral* and *negative*). Linguistic analysis of our language data shows that the largest number of *emotional-expressive* verbs denote the *bodily* and *verbal* manifestation of emotions

with a negative emotional valence. Humans typically express emotions which belong to the emotional domains of *sadness*, *fear* and *anger*.

Keywords: emotions, emotional expression, verbs of emotional expression, emotional valence, types of emotional expression.

Оригинални научни рад
Примљено 4. априла 2021. г.
Прихваћено 10. јуна 2021. г.

ДРАГАНА М. РАТКОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ЛЕКСЕМА *ПОГОДА* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се анализира именица *погода* у српском језику са циљем преиспитивања њеног порекла и њене лексикографске обраде, тј. да ли је позајмљена из руског и да ли је треба раздвајати у хомониме, како се то чини у неким лексикографским изворима.

Кључне речи: именица *погода*, српски језик, словенски језици, значења, употребна вредност, центар, периферија лексичког система.

1. Лексема рус. *погода*, блр. *пагода*, укр. *погода*; пољ. *pogoda*, чеш. *pohoda*, словач. *pohoda*; срп./схрв. *погода*, буг. *погода*; лит. *pagadà* спада у групу балтословенских речи са кореном **god-*, који, између осталог, има временско значење, али и значење угодности – 'оно што се жели' (исп.: Skok 1971–1974/I s.v. *gōd*; Воруś 2005 s.v. *pogoda*; ЕСУМ 1982–2012/I s.v. *год*; Фасмер² 1986–1987/I s.v. *год*; ЭСБМ 1978–2017/8 s.v. *пагода*; Bezlaј 1977–2005/I s.v. *góda*; SP 1974–2001/8 s.v. *godīna*, *g'odъ* *g'oda*). Детаљну семантичку анализу породице речи са кореном **god-* даје Аленка Шивиц Дулар говорећи и о речи *погода* / *pogoda* / *pohoda* у руском,

* ratković1977@yahoo.com

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Рад је настао на основу реферата „Лексема *погода* у српском језику у поређењу с руским и пољским“, саопштеног на конференцији *XX Славистические чтения памяти проф. П.А. Дмитриева и проф. Г.И. Сафронова*, која је одржана 12–14. септембра 2018. на Филолошком факултету Универзитета у Санкт Петербургу (Русија). Пошто се зборник са тог скупа још није појавио, користим прилику да рад објавим на овом месту.

пољском, чешком и словачком (исп. Šivic-Dular 1999: 111, 117, 120), али, занимљиво, не и у белоруском и украјинском.

У речницима наведених словенских језика источне и западне групе потврђена су значења која се односе на временске услове (у пољском постоји још и метонимијско значење 'програм у коме се емитује временска прогноза'),¹ у речницима западнословенских језика и значења која реферишу на опште услове у којима се налази човек.² Притом, у речницима пољског и чешког језика временска значења се интерпретирају као примарна, док се у речнику словачког језика који смо консултовали предност даје значењу општих услова ('уопште повољни услови за пријатан осећај, задовољство, мир') у односу на временско значење ('лепо време').

Основна разлика између дате именице у језицима источне и западне групе, с једне стране, и језицима јужне групе, с друге стране, огледа се у употребној вредности дате лексеме. У језицима источне и западне групе то је стандардна лексема, док у језицима јужне групе она припада периферији,³ док се у значењу

¹ Исп.: 'состояние атмосферы (облачность, влажность, осадки, температура воздуха и т. п.) в данном месте, в данное время'; разг. 'хорошая погода'; обл. 'ненастье, непогода (обычно снег, дождь с сильным ветром)' (СРЯ 1957–1961/III s.v. *погода*); 'стан атмосфери ў данай мясцовасці'; 'добрае надвор'е' (ТСБМ 1977–1984/3 s.v. *пагода*); 'стан атмосфери (хмарність, вологість, опади, температура повітря і т. ін.) у даному місці, в даний час'; 'спокійний стан атмосфери (без хмар, опадів, вітру і т. ін.); діал. 'негода, сльота' (ТНСУМ 2004/2 s.v. *погода*); 'zespół zjawisk takich jak zachmurzenie, opady, temperatura, wiatr, występujących w jakimś czasie na jakimś terenie'; 'warunki atmosferyczne odznaczające się słońcem i brakiem opadów'; 'program, w którym prezentowana jest prognoza pogody - zespołu zjawisk atmosferycznych' (WSJP 2018/III s.v. *pogoda*); 'velmi příznivé počasí' (Travniček 1952 s.v. *pohoda*); 2. 'pekné, dobré počasie' (KSSJ 2003 s.v. *pohoda*).

² Исп.: 'стан дуча, одзначају се спокојем і радошчю жыцця'; 'sprzyjające warunki do działania określonych osób lub rozwoju określonych procesów albo zjawisk' (WSJP 2018/III s.v. *pogoda*); 'příznivý duševní stav, klid' (Travniček 1952 s.v. *pohoda*); 1. 'všestranne dobré podmienky na príjemné čítanie sa, spokojnosť, pokoj' (KSSJ 2003 s.v. *pohoda*).

³ Описни речник македонског језика (ТРМЈ 2003–2014/IV) дату лексему не бележи.

Речник словеначког књижевног језика (SSKJ 1970–1991/III) и словеначко-српскохрватски речник Јанка Јуранчића (Јуранчић 1981) бележи само прилог *pogódu* у изразу *biti pogodu* 'одговарати, свиђати се', док у словеначко-немачком речнику Макса Плетершника (Pleteršnik 2006/II) налазимо именицу мушког рода *pogòd* 'стање' и израз *o pogodu* 'условни рок'.

'стање у атмосфери, временске прилике' као стандардна користи лексема срп./сх., мак., буг. *време* / словен. *vréme*.

По А. Шивиц Дулар код именице **godъ* преовлађују значења временских појмова (и то временских сегмената различитог трајања), која су блиско повезана с појмом повољности, погодности итд., што сугерише да је именица **godъ* потекла од првобитног значења глагола **-goditi* 'погодити се' и да је њено значење било 'погодно време за погађање (око женидбе)'. То значење би могло бити исходиште за настанак временских (и с њима повезаних значења), као што су: 'празници (у зимском периоду)' > 'празник (уопште)', а затим 'период, време', 'година' и други краћи временски сегменти (исп. Šivic-Dular 1999: 122–123). Значење 'временске, тј. метеоролошке прилике' лексеме *време* развило се из представе о цикличној смени годишњих доба. Такво значење потиче од индоевропског корена корена **uert-* 'вртети, обртати се', где је одражена представа о кружном току времена одређеном соларним и лунарним циклусима у којима се правилно смеђују, *враћају* поједини тренуци дана, месеца и године (исп. Bezlaј 1977–2005/IV s.v. *vréme*). Лексему *невр(и)јеме*, као синоним лексеми *непогода*, Александар Лома у будућем *Приручном етимолошком речнику српског језика*, који је у припреми, интерпретира као калк према немачком *Unwetter, Ungewitter*, уз напомену да је народна употреба те речи и једина за коју Вук Караџић зна 'непогодан час': доћи у невријеме. У народним го-

Речници бугарског језика доносе као потврде именичке варијанте *погода* (ж. р.) и *погод* (м. р.). У изворима с почетка прошлог века (Геровъ 1895–1904/IV) *погѡдъ* се упућује на форму *погѡда* 'погодба, слога, мир'. *Бугарски етимолошки речник* (БЕР 1971–2010/V) бележи именице *погѡд* 'слагање, слога' и *погѡжба* (без акцента – прим. Д. Р.) 'договор'. У *Речнику рејѡких, засѡпарелих и дијалекајских речи у књижевносѡји XIX и XX века* (РРОДДЛ 1974) наведена је само форма женског рода у виду хомонима, који се интерпретирају на следећи начин: *погода*¹ и *погодба* заст. 'договор, сагласност'; 'препородни печат'; *погода*² заст. књиж. (рус. погода) 'време, атмосферско стање', са примером из дела Ивана Вазова. Речник бугарског језика на коме се ради у Институту за бугарски језик Бугарске академије наука (РБЕ 2001–2015/12) лексему *погода* такође наводи у виду хомонима, квалификујући их као застареле и дијалекатске речи, при чему изостаје временско значење: *погѡда*¹ заст. и дијал. 'слагање'; *погѡда*² дијал. 'жена која је погодна, одговарајућа за вољену, драгу, супругу, снаху; прилика'.

ворима сама реч *вр(и)јеме* може значити 'непогода', нпр. удари вријеме и вода, па све оно побри и потопаи НПр.⁴ Међутим, шта је у српском и другим јужнословенским језицима допринело томе да се реч *йогода* у значењу временских прилика помери на лексичко-семантичку периферију, а да централно место у лексичком систему заузме именица *время / vreme* остаје отворено питање на које треба да одговори посебно истраживање.⁵

2. Именица *йогода* у српском језику није била предмет лингвистичке пажње. О њој, колико нам је познато, говори само Милана Радић Дугоњић и то са лексиколошко-контрастивног аспекта, у студији *Међујезички хомоними и йароними у руском и српскохрватском језику*. Према овој ауторки, именице рус. *погода* и срп. *йогода* припадају категорији лексема два језика које се налазе у формално-семантичкој опозицији на основу општег семантичког фона, односно сфере, а у оквиру тога у тип речи са максимално истоветном формалном страном уз постојање заједничког семантичког множиоца. Притом, под максималном истоветношћу формалне опозиције ауторка подразумева максимално поклапање звучне и графичке ознаке међујезичких лексема (исп. Радић-Дугоњић 1991: 99–101).

У овом раду се разматра лексема *йогода* у српском језику са циљем преиспитивања њеног порекла и њене лексикографске обраде, тј. да ли је позајмљена из руског и да ли је треба раздвајати у хомониме, како се то чини у неким лексикографским изворима.

2.1. Лексему *йогода* Вук Караџић не бележи у *Српском рјечнику* (Караџић ⁴1935). У шестотомном *Речнику српскохрватског*

⁴ Захваљујем А. Ломи на уступљеној радној верзији одреднице *нейогода*.

⁵ Постоје лингвистичка истраживања која су се бавила овом проблематиком – појавом да прасловенска реч у једном језику добије статус стандардне, а у суседном сродном супстандардне лексеме (исп. Иванова 2004: 118) односно питањем унутарсловенских изолекси (исп. нпр. Трубачев 2004). За решење нашег питања нарочито су релевантна истраживања Никите Толстоја, који с једне стране разматра географску распрострањеност и семантику схрв. лексема *дажд – киша – година – време* поредећи их са рус. *погода* (Толстој 1997б), а с друге предлаже модел семантичког микропоља *дождь – погода – время – год – час*, који би се могао применити на материјалу било ког словенског дијалекта (Толстој 1997а).

књижевног и народног језика Матице српске (и Матице хрватске) (РМС(-МХ) 1967–1976/IV) именица *йогода* оквалификована је као „рус.(изам)“ и „заст.(арела)“ реч⁶ са две семантичке реализације: 1. ’прилике, стање у атмосфери, време’ и 2. ’околности, прилике, услови, увјети’. Једнотомни *Речник српскога језика* Матице српске (РСЈ 2007) ову лексеми не бележи. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ 1959–2019/XXI) наводи хомониме: *йогода*¹, који се интерпретира: „(према рус. *йогода*)“ и квалификује као „заст.(арела)“ реч, и *йогода*², који се наводи као аутохтона, српска реч, са квалификатором „покр.“, и то само у изразу *имати (наћи) некога у йогоду* ’имати (наћи) некога по вољи’, чију потврду пружа народна песма из околине Књажевца, записана у збирци народних речи Властимира Станимировића из 1899. г. Поред та два хомонима наведена је и варијанта мушког рода, *йогод*, са квалификатором „заст.“, чије значење одговара примарном значењу лексеми *йогода*¹ (в. даље).

Оваква интерпретација у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ захтева извесне корекције.

Пошто су *йогода*¹ и *йогода*² истог крајњег порекла (што показује студија А. Шивиц Дулар), сматрамо да није оправдано раздвајати дату лексеми у хомониме. У том случају, покрајинско значење, илустровано потврдом из народне песме с почетка прошлог века, не би могло подржати интерпретацију да је ова лексема у потпуности русизам.

⁶ „Русизам је у ширем смислу реч која је из руског или преко руског језика ушла у неки други језик и постала део његовог лексичког фонда сачувавши јаку везу са полазном лексемом у руском језику било на плану језичке форме, било на плану језичког садржаја, због чега је говорници представници језика примаоца доживљавају као страну, одређујући се понекад тако према њој у говору (избегавајући је или је, напротив, користећи ради посебне стилизације исказа)“ (Пипер 1997: 214–215).

Као одговор на питање да ли се ради о застарелом облику речи или речи са застарелим значењем / значењима сматрамо оправданим терминолошко решење Александра Милановића, према коме се „за тај хипонимски низ, који би чинила три елемента (*лексички архаизам, историјизам, засипарела реч*) као једини хипероним, намеће решење идентично једном елементу – *засипарела реч*“ (Милановић 2006: 299).

2.2. Семантичка структура лексеме *йòгода*¹ у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ знатно је разуђенија него у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика Матице српске (и Матице хрватске). Два значења наведена у шестотомном речнику у другом речнику су семантички нијансирана, тако да њихова хијерархија изгледа овако: 1. а. 'атмосферске, временске прилике у одређеном тренутку и на одређеноме месту, време'; б. 'уопште клима, климатски услови'; в. 'лепо време'; г. 'атмосферска појава'; д. 'неповољне временске прилике, временска непогода, невреме, олуја'; 2. (обично у мн.) 'животне околности, прилике; повољне животне прилике', а издвојен је и израз *йòгода времена* 'атмосферске, временске прилике у одређеном тренутку и на одређеноме месту, време'.

Бројни дијалекатски речници српског језика (Елезовић 1935/1998; Митровић 1984; Живковић 1987; Томић 1989; Реић–Вацлија 1990; Станић 1990–1991/2; Марковић 1986 и Марковић 1993; Вујичић 1995; Ћупић–Ћупић 1997; Златановић 1998; Бојанић–Тривунац 2002; Динић 2008; Стојановић 2010; Букумирић 2012; Стијовић 2014; Златковић 2014/II; Бојиновић 2015; Златковић 2017; Ћирић 2018) не наводе ову лексему, што само говори о њеном периферном месту у лексичком систему српског језика. Међутим, наведени пример из народне песме из околине Књажевца представља драгоцен податак да је она ипак постојала у народним говорима, у којима је оставила трага крајем XIX века.

Иако ни *Рјечник из књижевних сѝарина српских* (Даничић 1863–1864/1975) не бележи ту лексему, о њеној присутности у историји српско(хрватско)г језика сведочи *Рјечник хрватскога или српскога језика* (RJAZU 1880–1976/X), који бележи варијанте оба рода: *йòгод*, у значењима: 'погодба, увјет' (са примерима из дела Шимуна Будинића, из XVI века, и Петра Соркочевећа, из XVIII в.); 'згода' (Шимун Будинић, XVI в.), 'пријазан' (речник Della Bella, XVIII в.); 'угодност' (Шишко Менчетић и Доминко Златарић, XVI в., и Јурај Бараковић, XVII в.) и *йòгода* 'слога' (Јеролим Кавањин, XVIII в.); 'угодност' (Доминко Златарић, XVI в.), 'погодба, увјет' (речници: Фауста Вранчића, XVI в., Јакоба Микаља, XVII в., Della Bella, Ивана Белостенца и Андрије Јамбрешића, XVIII в., као и дела Ивана Тонка Мрнавића, XVII в., и Јеролима Кавањина, XVIII

в.). Именица *погода* у овом речнику забележена је и у временским значењима ('време, атмосферске прилике' и 'лепо време'). Најстарију забележену потврду значења које реферише на време пружају два примера из дела Прокопија Болића из 1816. г., ексцерпирана из *Речника српскога и немачкога језика* Ђорђа Поповића. То су уједно једини примери који илуструју значење 'време, атмосферске прилике', док за значење 'лепо време' потврду пружа немачко-хрватски речник Богуслава Шулека из 1860. г.

Наведена слика семантичких реализација лексеме *погод(а)* говори у прилог томе да је мало вероватан руски утицај код свих значења, сем у значењу које се односи на време. На такав закључак указује и заступљеност ове лексеме у значењу општих услова у којима се налази човек, које је потврђено у дијалектима бугарског језика односно у словеначком језику, где руски језик нема знатног уплива. Стога сматрамо да је квалификатор „(према рус. погода)“ оправдано ограничити само на семантичке реализације које реферишу на време, временске прилике, односно да у обради дате лексеме у некој од следећих верзија *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ треба применити одредбу из 54. члана *Упутства за обраду* тог речника, која гласи: „Уколико је нека домаћа реч добила извесно значење под утицајем неког страног језика (обично словенског), навести порекло само код дотичног значења нпр. / **наказа** ... (према рус. наказание) *казна*. / **дати** ... (према нем. *hassen*) ... Дао те је поздравити“.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- БЕР 1971–2010: *Бљгарски етимологичен речник*, I–VII, Софија: Издателство на Бљгарската академија на науките.
- Бојанић–Тривунац 2002: Михаило Бојанић, Растислава Тривунац, Рјечник дубровачког говора, *Српски дијалектолошки зборник XLIX*, Београд, 1–458.
- Бојиновић 2015: Милош Бојиновић, Рјечник гламочког говора, *Српски дијалектолошки зборник LXII*, Београд, 1–246.
- Букумирић 2012: Милета Букумирић, *Речник говора северне Мейохоје*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Вујичић 1995: Милош Вујичић, *Рјечник говора Проиђења (код Мојковца)*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности.

- Геровъ 1895–1904: Найден Геровъ, *Рѣчникъ на българскый языкъ сън тълкувание рѣчы-ты на българскы и на русскы*, I–V, Пловдивъ.
- Даничић 1863–1864/1975: Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних сѣарина срѣских*, 1–3, Београд: Државна штампарија; Београд: Вук Караџић.
- Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалекајски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Елезовић 1932, 1935/1998: Глигорије Глиша Елезовић, *Речник косовско-мѣтохиског дијалекѣа*, 1–2, Београд, 1932, 1935; Приштина: Институт за српску културу – Културна манифестација „Глигорије Глиша Елезовић“ – Народна и универзитетска библиотека.
- ЕСУМ 1982–2012: *Етимологичниј словник украинској мови*, I–VII, Кијв: Наукова думка.
- Живковић 1987: Новица Живковић, *Речник ѣиројског говора*, Пирот: Музеј Понишавља – Пирот.
- Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање: Учитељски факултет.
- Златковић 2014: Драгољуб Златковић, *Речник ѣиројског говора*, I–II, Београд: Службени гласник.
- Златковић 2017: Драгољуб Златковић, Допуна Речнику пиротског говора, *Срѣски дијалекѣолошки зборник LXIV*, Београд, 603–993.
- Иванова 2004: Ценка Иванова, *Близки и различни јужнославјански езикови проекици*, Велико Търново: Универзитетско издателство „Св. Кирил и Методиј“.
- Караџић ⁴1935: Вук Караџић, *Срѣски рјечник*, Београд: Штампарија Краљевине Југославије.
- Марковић 1986: Миодраг Марковић, Речник народног говора у Црној Реци, I, *Срѣски дијалекѣолошки зборник XXXII*, Београд, 243–500.
- Марковић 1993: Миодраг Марковић, Речник народног говора у Црној Реци, II, *Срѣски дијалекѣолошки зборник XXXIX*, Београд 1993, 149–398.
- Милановић 2006: Александар Милановић, Статус појма и термина *лексички архаизам* у србистици, *Научни сасѣанак славистиа у Вукове дане* 35/1, Београд, 293–303.
- Митровић 1984: Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу.
- Пипер 1997: Предраг Пипер, Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптације. Речник, *Филолошки ѣреглед XXIV/1–2*, Београд, 212–216.
- Радић-Дугоњић 1991: Милана Радић-Дугоњић, *Међујезички хомоними и ѣароними у руском и срѣскохрвајском језику*, Београд: Дечје новине.
- РБЕ 2001–2015: *Речник на българския език*, 1–15, София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“.

- ПРОДДЛ 1974: *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*, София: БАН.
- РМС(–МХ) 1967–1976: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, IV–VI, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ 1959–2019: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ.
- РСЈ 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- СРЯ 1957–1961: *Словарь русского языка*, I–IV, Москва: Академия наук СССР – Институт русского языка.
- Станић 1990–1991: Милија Станић, *Ускочки речник*, 1–2, Београд: Научна књига.
- СТИЈОВИЋ 2014: Рада Стијовић, *Речник Васојевића*, Београд: Чигоја штампа.
- СТОЈАНОВИЋ 2010: Радосав Стојановић, Црнотравски речник, *Српски дијалектолошки зборник LVII*, Београд, 23–1060.
- ТНСУМ 2004: *Тлумачний новий словник української мови*, 1–3, Київ: Видавництво „Аконит“.
- ТОМИЋ 1989: Миле Томић, *Речник радимског говора, Српски дијалектолошки зборник XXXV*, Београд, 1–173.
- ТОЛСТОЈ 1997а: Никита Ильич Толстой, Из опытов типологического исследования славянского словарного состава I, у: Н.И. Толстой, *Избранные труды. I. Славянская лексикология и семасиология*, Москва: Языки русской культуры, 44–69.
- ТОЛСТОЈ 1997б: Никита Ильич Толстой, Из географии славянских слов. [1. 'Дождь'. 2. 'Саламандра'], у: Н.И. Толстой, *Избранные труды. I. Славянская лексикология и семасиология*, Москва: Языки русской культуры, 122–143.
- ТРМЈ 2003–2014: *Толковен речник на македонскиот јазик*, I–VI, Скопје: Институт за македонскиот јазик „Крсте Мисирков“.
- ТРУБАЧЕВ 2004: Олег Николаевич Трубачев, О составе праславянского словаря (проблемы и задачи), у: Олег Николаевич Трубачев, *Труды по этимологии. Слово. История. Культура*, 1, Москва: Языки славянской культуры, 260–297.
- ТСБМ 1977–1984: *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, 1–5, Мінск: Беларуская энцыклапедыя.
- ТИРИЋ 2018: Љубисав Тирић, Речник говора Лужнице, *Српски дијалектолошки зборник LXV/2*, Београд, 15–1166.
- ЋУПИЋ–ЋУПИЋ 1997: Драго Ћупић, Желько Ћупић, Речник говора Загарача, *Српски дијалектолошки зборник XLIV*, Београд, 3–574.

- Фасмер ²1986–1987: Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I–IV, перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачева, Москва: Прогресс.
- ЭСБМ 1978–2017: *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1–14, Мінск: Беларуская навука.

*

- Bezljaj 1977–2005: France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I–III, Ljubljana: Mladinska knjiga, IV, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Boryś 2005: Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Jurančić 1981: Janko Jurančić, *Slovensko-srbskohrvatski slovar: slovensko-hrvatskosrpski rječnik: slovenačko-srpskohrvatski rečnik*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KSSJ 2003: *Krátky slovník slovanského jazyka*, Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Peić–Grgo 1990: Marko Peić, Grgo Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad: Matica srpska – Subotica: „Subotičke novine“.
- Pleteršnik 2006: Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, I–II, ur. Metka Furlan, Ljubljana: ZRC SAZU.
- RJAZU 1880–1976: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok 1971–1974: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SP 1974–2001: *Słownik prasłowiański*, 1–8, red. Franciszek Sławski, Wrocław: Ossolineum.
- SSKJ 1970–1991: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, I–V, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in imetnosti, Inštitut za slovenski jezik.
- Travniček ⁴1952: František Trávniček, *Slovník jazyka českého*, Praha: Slovanské nakladatelství.
- Šivic-Dular 1999: Alenka Šivic-Dular, *Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih*, Ljubljana: Založba ZRC.
- WSJP 2018: *Wielki słownik języka polskiego*, I–V, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Драгана М. Ратковић

ЛЕКСЕМА *ПОГОДА* В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В работе анализируется существительное *погода* в сербском языке в целях пересмотра ее происхождения и ее лексикографической обработки, т. е. рассматривается произошла ли она из русского языка и следует ли выделять ее в омонимы, как показано в некоторых существующих лексикографических источниках. Автор считает, что квалификатор „(согласно рус. погода)“ надо употреблять только в семантических реализациях, реферирующих к погоде, погодным условиям, а также что методологически обосновано не разделять данную лексему в омонимы.

Ключевые слова: существительное *погода*, сербский язык, славянские языки, используемая ценность, центр, периферия лексической системы.

Библиографија

УДК 016:81НАШ ЈЕЗИК"1933/2020"

Оригинални научни рад
Примљено 25. марта 2021. г.
Прихваћено 10. јуна 2021. г.

ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НАШ ЈЕЗИК: BIBLIOGRAPHIA PERSONALIS (I–VIII стара серија; I–LI нова серија)

Овом библиографијом имали смо жељу да осветлимо један сегмент рада часописа *Наш језик* који се тиче еминентних личности из света филологије. Библиографија персоналија на једном месту окупља све текстове о личностима којима је часопис *Наш језик* од свога првог броја 1933. год. па до 2020. год. посветио пажњу. Већина објављених чланака овог типа представљају некролози, један број обележава јубилеје водећих филолога, оснивача и уредника часописа и др., а неколицина су објављене персоналне библиографије. Библиографија је хронолошки организована, са додатком именског регистра.

Кључне речи: *Наш језик*, хроника, некролог, библиографија.

У часопису *Наш језик* објављују се радови посвећени проучавању српског језика. Часопис је покренуо Александар Белић 1933. године. По Белићу, оснивачу и првом уреднику, програм рада замишљен је као једноставан и разумљив, „ширење у што већој мери међу претставницима нашег образованог друштва правилних погледа о нашем књижевном језику и о језику уопште, изношење сметњи његову правилноме развитуку и предлагање онога чиме би се каква неправилност или језичка погрешка могла заменити“ (Белић 1933: 2) У тренутку оснивања његова намена и главни задатак представљало је „ширење свијести о потреби учења књижевног језика и подизање нивоа језичке културе“ (Танасић 2012: 6). Часопис је редовно излазио седам година, током ратне 1941. објављена је само једна свеска, а затим је престао да излази. После Другог светског рата поново је покренут у новој

* vladimir.zivanovic@isj.sanu.ac.rs

серији, под истим именом, али с измењеном политиком уређивања и с новом нумерацијом. Издавач часописа био је новоосновани Институт за српски језик, а уредник је остао Александар Белић. Часопис је у новој серији био посвећен сложенијим језичким питањима. Осим неговања и обогаћивања српског језика, часопис се посвећује „норми и нормирању и теоријским питањима језичке културе“, а бави се и „практичним питањима и језичком праксом“ (Спасојевић 2012: 13). Од првих бројева у часопису се посвећује простор јубилејима угледних сарадника.

Према Александри Вранеш предмет персоналних библиографија може бити писано стваралаштво „аутора који су анализирали биографске податке или радне, научне, стручне и уметничке резултате“ других аутора (Вранеш 2013: 174). Тиме се ова библиографија сврстава у персоналне библиографије, јер се у њој групишу сви прилози у вези с комеморативним текстовима, прославама јубилеја, обележавањем годишњица од рођења и смрти. У њу нису убројани чланци који се баве одређеним аспектима књижевног рада или стила појединих писаца, већ само пригодни текстови писани поводом сагледавања укупног научног рада истакнутих лингвиста и стваралаца из области филологије. Захваљујући томе, изучавањем садржаја часописа *Наш језик*, као и чланака посвећеним филолошким прегаоцима, „може се стећи слика како о развоју лингвистике и словенске филологије у Југославији и Србији, тако и о развоју библиографије као научне делатности“ (Голубовић 2013: 9).

На страницама часописа исказује се поштовање нашим значајним лингвистима кроз осврт на значај њиховог научног рада. Тако је 6. књига посвећена Вуку Караџићу. Књиге 10. и 11. посвећене су Александру Белићу. Трећа свеска 21. књиге Ђури Даничићу. Поједини чланци обележавају стваралаштво проф. Стевановића, академика Митра Пешикана и Ирене Грицкат и др. Књига 50/2 (2019) посвећена је проф. др Срету Танасићу. Часопис од самог настанка објављује комеморативне текстове, а од 31. књиге уводи сталну рубрику *In memoriam*.

У часопису *Наш језик* до сада је објављено и осам персоналних библиографија. Оне су израђиване у оквиру редовних библиографских активности. За разлику од аналитичких библиографија које кумулативно прате продукцију часописа, персоналне библиографије су израђиване поводом обележавања смрти (Миливоја Павловића, Митра Пешикана, Берислава Николића, Петра Ђукановића), прославе годишњица рођења (Мирослава Николића, Срете Танасића) или јубилеја (Ивана Поповића, Егона Фекете).

Библиографија садржи 79 јединица. Класификована је хронолошки, од најстаријег до најновијег датума. Регистар имена обједињује ауторе чланака, као и личности којима су чланци посвећени (ти су чланци обележени масним слогом).

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1933: Александар Белић, *Наша реч*, *Наш језик* I/1, Београд, 1–3.
- Вранеш 2013: Александра Вранеш, *Библиографија*, Београд: Филолошки факултет.
- Голубовић 2013: Ана Голубовић, *Библиографија у часопису Јужнословенски филолог*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Голубовић 2019: Ана В. Голубовић, Преглед библиографија објављених у часопису *Наш језик*, *Наш језик* L/2, Београд, 803–811.
- Спасојевић 2012: Марина Спасојевић, Развој концепције и структуре часописа *Наш језик* за 80 година излажења, *Наш језик* XLIII/3–4, Београд, 11–19.
- Танасић 2012: Срето Танасић, Часопис *Наш језик* и српски стандардни (књижевни) језик, *Наш језик* XLIII/3–4, Београд, 3–10.

Vladimir B. Živanović

NAŠ JEZIK : BIBLIOGRAPHIA PERSONALIS

S u m m a r y

The aim of this *Bibliography* is to shed light on one segment of the work of the scientific journal *Naš jezik*. It presents some segments of professional work of acclaimed individuals from the world of philology. The bibliography of personalia brings together all articles on philologists which have been published by the *Naš jezik* since its establishment in 1933. until the year 2020. Most of the published articles present the form of obituaries, others are anniversaries of some of the Slavic philologists, journals founder and editors, etc., as well as several published personal bibliographies. The bibliography we present in this paper is chronologically organized.

Keywords: Naš jezik, chronicle, obituary, bibliography.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. У спомен и славу Вука Караџића / А. [Александар] Белић // Књ. 3, св. 3 (1934), стр. 65–70. | Транскрипт радијског предавања.
2. Т. [Томислав] Маретић / Уредништво // Књ. 3, св. 4 (1935), стр. 97–98. | Прослава осамдесет година од рођења.
3. Свети Сава 1235–1935 / Петар Ђорђић // Књ. 3, св. 5 (1935), стр. 129–132. | Обележавање седам векова од рођења.
4. У славу Вукову / Уредништво // Књ. 6, св. 1–2 (1937), стр. 1–2. | Обележавање сто педесет година од рођења.
5. Вук Караџић и наш књижевни језик / А. [Александар] Белић // Књ. 6, св. 1–2 (1937), стр. 3–24.
6. Вуков назив „простонародњи“ / П. [Петар] Ђорђић // Књ. 6, св. 1–2 (1937), стр. 25–28. | Поводом годишњице рођења.
7. Зашто су Руси помагали Вука / Наталија Радошевић // Књ. 6, св. 1–2 (1937), стр. 29–38. | Поводом годишњице рођења.
8. Прослава стопедесетогодишњице рођења Вука Ст. Караџића / М. [Милош] С. Московљевић // Књ. 6, св. 1–2 (1937), стр. 38–61. | Историјат припреме и прослава.
9. Др. Томислав Маретић 13. XII. 1854 – 15. I. 1938 / А. [Александар] Б. [Белић] // Књ. 6, св. 3 (1938), стр. 65–69. | Некролог.
10. Jedno pismo d-га Tomislava Maretića / Mirko Perковић // Књ. 6, св. 5–6 (1938), стр. 165–167. | Поводом смрти Т. Маретића.
11. Август Мусић 1856–1938 / А. [Александар] Б. [Белић] // Књ. 6, св. 9–10 (1938), стр. 241–243. | Некролог.
12. Др Данило Вушовић / Р. [Радомир] А. [Алексић] // Књ. 7, св. 2–3 (1939), стр. 86–88. | Некролог.
13. Уз педесетогодишњицу наставничког рада професора А. Белића / Уредништво // Књ. 1, н.с., св. 3–4 (1949), стр. 73–74. | Обележавање педесет година рада.
14. Његош и национална култура наша / Александар Белић // Књ. 3, н.с., св. 1–2 (1951), стр. 1–5. | Поводом сто година од смрти.
15. Поводом стогодишњице II издања Вукова Рјечника / Милош С. Московљевић // Књ. 4, н.с., св. 1–2 (1952), стр. 58–68. | Предавање одржано на Коларцу поводом стогодишњице од изласка Рјечника.
16. Деведесетогодишњица проф. О. Брока / Милош С. Московљевић // Књ. 9, н.с., св. 1–2 (1958), стр. 69–72. | Обележавање годишњице од рођења.
17. Јован Радуловић / Уредништво // Књ. 9, н.с., св. 1–2 (1958), стр. 80. | Некролог.
18. Исидора Секулић / Б. М. Н. [Берислав М. Николић] // Књ. 9, н.с., св. 1–2 (1958), стр. 69–72. | Обележавање годишњице од рођења.
19. Јован Радуловић / Уредништво // Књ. 9, н.с., св. 3–4 (1958), стр. 141–142. | Некролог.

20. Александар Белић / Михаило Стевановић // Књ. 10, н.с., св. 3–4 (1960), стр. 69–80. | Поводом смрти А. Белића.
21. Сећање на једну дијалектолошку екскурзију с професором Белићем / Милош С. Московљевић // Књ. 9, н.с., св. 1–2 (1958), стр. 80–83. | Поводом смрти А. Белића.
22. Боравак професора д-р Александра Белића у Херцеговини 1903. г. / Хамдија Капицић // Књ. 9, н.с., св. 1–2 (1958), стр. 84–87. | Поводом смрти А. Белића.
23. Олаф Брок / Милош С. Московљевић // Књ. 11, н.с., св. 3–4 (1961), стр. 121–124. | Некролог.
24. Глиша Елезовић / Б. М. Н. [Берислав М. Николић] // Књ. 11, н.с., св. 3–4 (1961), стр. 125–126. | Некролог.
25. Прилози упознавању живота и рада Александра Белића / Милоје Р. Николић // Књ. 11, н.с., св. 7–10 (1961), стр. 273–304.
26. Прилози упознавању живота и рада Александра Белића / Милоје Р. Николић // Књ. 14, н.с., св. 2–3 (1964), стр. 169–188.
27. За Вука и противу њега / Михаило Стевановић // Књ. 16, н.с., св. 2–3 (1967), стр. 297–315. | Предавање држано на Коларчевом народном универзитету 2. октобра 1968.
28. Избор Александра Белића за академика / Милоје Р. Николић // Књ. 17, н.с., св. 1–2 (1968), стр. 83–96.
29. Научно дело Александра Белића : Уз десетогодишњицу његове смрти / Михаило Стевановић // Књ. 17, н.с., св. 3 (1969), стр. 109–124. | Предавање одржано на комеморативном скупу чланова Српске академије наука и уметности 26. II 1970.
30. Поводом седамдесетогодишњице рођења и одласка у пензију професора Михаила Стевановића / приредила Даринка Гортан Премк // Књ. 20, н.с., св. 3 (1973–74), стр. 145–156. | Приказ свечане седнице одржане на Филолошком факултету у Београду.
31. Сто педесет година од Даничићевог рођења / Уредништво // Књ. 21, н.с., св. 3 (1975), стр. 135. | Слика с цитатом.
32. Научници и књижевници о Даничићу / припремио Милија Станић // Књ. 21, н.с., св. 3 (1975), стр. 137–140.
33. Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ и његов први уредник Ђуро Даничић / Павле Рогић // Књ. 21, н.с., св. 3 (1975), стр. 141–150.
34. Уз годишњицу смрти проф. Миливоја Павловића : Библиографија рада пок. проф. Миливоја Павловића у „Нашем језику“ / Аноним // Књ. 21, н.с., св. 3 (1975), стр. 198–199.
35. Стилистичка схватања Александра Белића : уз петнаестогодишњицу смрти нашег великог научника / Берислав М. Николић // Књ. 21, н.с., св. 4–5 (1975), стр. 203–214.
36. Трајни лингвистички значај Симоновићеве термилошке грађе : in memoriam аутору „Ботаничког речника“ / Митар Пешикан // Књ. 21, н.с., св. 4–5 (1975), стр. 280–281. | Спомени.

37. Белић о „Нашем језику“ и нашим задацима : Уз стогодишњицу рођења Александра Белића, оснивача и првог уредника часописа „Наш језик“ / приредила Даринка Гортан Премк // Књ. 22, н.с., св. 1–2 (1976), стр. 3–7.
38. Научни скуп посвећен Даничићевом јубилеју у организацији САНУ и ЈАЗУ / Милорад Симић // Књ. 22, н.с., св. 1–2 (1976), стр. 81–82. | Хроника.
39. Берислав Николић : библиографија / Аноним // Књ. 22, н.с., св. 1–2 (1976), стр. 86–91. | Спомени.
40. Јован Суботић као граматичар / Ирена Грицкат // Књ. 24, н.с., св. 3 (1980), стр. 95–106. | Прилог историји науке
41. Уз осамдесетогодишњицу професора Михаила Стевановића / Даринка Гортан Премк // Књ. 26, н.с., св. 1 (1983), стр. 59–60. | Јубилеји.
42. Радосав Бошковић (1907–1983) / Михаило Стевановић // Књ. 26, н.с., св. 2–3 (1984), стр. 73–82. | Преглед научне делатности Р. Бошковића поводом смрти.
43. Предавање Александра Белића у Москви 1898. године / Ђорђе Живановић // Књ. 26, н.с., св. 2–3 (1984), стр. 160–164. | Спомени.
44. Четврт века од смрти Александра Белића / Драго Ћупић // Књ. 26, н.с., св. 4–5 (1985), стр. 282. | Спомени.
45. Допринос Александра Белића развоју и афирмацији наставе српскохрватског језика / Милорад Дешић // Књ. 28, н.с., св. 3 (1989), стр. 109–122. | Спомени.
46. Ђуро Даничић : Поводом 170. годишњице рођења / Драго Ћупић // Књ. 30, н.с., св. 1–5 (1995–96), стр. 1–14. | Спомени.
47. Митар Пешикан (1927–1996) / Драго Ћупић // Књ. 31, н.с., св. 1–5 (1996), стр. 1–7. | In memoriam са сликом.
48. Библиографија Митра Пешикана / Андреј Пешикан // Књ. 31, н.с., св. 1–5 (1996), стр. 8–19.
49. Др Бранислав Милановић (1911–1977) : Објављени радови Б. Милановића / Асим Пецо и Никола Рамић // Књ. 32, н.с., св. 1–2 (1997–98), стр. 127. | In memoriam.
50. Др Петар Ђукановић (31. III 1949 – 24. XI 1998) : Објављени радови П. Ђукановића / Михаило Шћепановић // Књ. 32, н.с., св. 3–4 (1998), стр. 301–303. | In memoriam.
51. Никола Родић (1940–2003) / Слободан Реметић // Књ. 34, н.с., св. 3–4 (2002–03), стр. 311–314. | In memoriam; Реч с комеморативног скупа.
52. Богдан Л. Дабић (1935–2007) / Срето Танасић // Књ. 38, н.с., св. 1–4 (2007), стр. 143–144. | In memoriam.
53. О лингвистици Милке Ивић / Драгана Настановић // Књ. 40, н.с., св. 1–4 (2009), стр. 77–80. | Прикази.
54. Зборник радова Драгу Ћупићу у част / Марина Спасојевић // Књ. 40, н.с., св. 1–4 (2009), стр. 81–86. | Прикази.

55. Разговор с академиком Иреном Грицкат / Милица Радовић–Тешић // Књ. 40, н.с., св. 1–4 (2009), стр. 127–130. | Прилог.
56. Ирена Грицкат–Радуловић (19. 1. 1922 – 7. 4. 2009) / Драго Ћупић // Књ. 40, н.с., св. 1–4 (2009), стр. 147–148. | In memoriam.
57. Један одлазак : Егон Фекете (1931 – 15. март 2009) / Срето Танасић // Књ. 40, н.с., св. 1–4 (2009), стр. 149–150. | In memoriam.
58. Др Драго Ћупић (19. март 1932 – 18. јун 2010) / Срето Танасић // Књ. 41, н.с., св. 1–2 (2010), стр. 81–83. | In memoriam.
59. Александар Белић и Институт за српски језик / Срето Танасић // Књ. 41, н.с., св. 3–4 (2010), стр. 107–111. | Прилог поводом пола века од смрти.
60. Милка Ивић (1923–2011) / Срето Танасић // Књ. 42, н.с., св. 1–2 (2011), стр. 87–92. | In memoriam.
61. Милан Шипка (1931–2011) / Срето Танасић // Књ. 42, н.с., св. 3–4 (2011), стр. 67–69. | In memoriam.
62. Академик Асим Пецо (27. јун 1927 – 7. децембар 2011) / Живојин Станојчић // Књ. 42, н.с., св. 3–4 (2011), стр. 71–73. | In memoriam.
63. Гордана–Вушовић Радивојевић (24. фебруар 1934 – 5. април 2012) / Срето Танасић // Књ. 43, н.с., св. 1–2 (2012), стр. 121–122. | In memoriam.
64. Стојан Новаковић као лингвиста / Рајна М. Драгићевић // Књ. 46, н.с., св. 3–4 (2015), стр. 1–9. | Поводом обележавања стогодишњице од смрти Стојана Новаковића.
65. Бранислав Брборић (1940–2005–2015) / Милован Миловић // Књ. 46, н.с., св. 3–4 (2015), стр. 147–151. | Поводом десетогодишњице смрти.
66. Која напомена о Белићевом правопису, и о Белићу лично / Радоје Д. Симић // Књ. 47, н.с., св. 1–2 (2016), стр. 1–9. | Поводом чланка Милована Витезовића, Срби никада нису говорили сутски, него судски.
67. Богдан Терзић (1. 12. 1928 – 17. 1. 2016) / Срето Танасић // Књ. 47, н.с., св. 1–2 (2016), стр. 123–126. | In memoriam.
68. Библиографија радова проф. Мирослава Николића / Весна Ј. Ломпар // Књ. 48, н.с., св. 3–4 (2017), стр. 1–8.
69. Библиографија Ивана Поповића (1923–1961) / Владимир Б. Живановић // Књ. 49, н.с., св. 1 (2018), стр. 95–112.
70. Александар Белић : српски лингвиста века / Слободан Б. Новокмет // Књ. 49, н.с., св. 2 (2018), стр. 53–61. | Приказ издавања зборника посвећених научном и друштвено–културном раду А. Белића.
71. Егон Фекете (1931–2009) : библиографија / Владимир Б. Живановић // Књ. 50, н.с., св. 1 (2019), стр. 105–117. | Библиографија радова поводом обележавања десетогодишњице од смрти.
72. Седамдесет година живота др Срете Танасића : пола века љубави према српскоме језику / Марина Љ. Спасојевић // Књ. 50, н.с., св. 2 (2019), стр. 1–7. | Повод.
73. Библиографија радова др Срете Танасића / Весна Н. Ђорђевић // Књ. 50, н.с., св. 2 (2019), стр. 9–30.

74. Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима Срете Танасића / Марина М. Николић // Књ. 50, н.с., св. 2 (2019), стр. 31–37. | „Срето Танасић у српској лингвистици“.
75. Срето Танасић против језичких манипулација / Биљана С. Самарцић // Књ. 50, н.с., св. 2 (2019), стр. 39–47. | „Срето Танасић у српској лингвистици“.
76. Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман трпног глаголског придева у Речнику САНУ / Јована Б. Јовановић // Књ. 50, н.с., св. 2 (2019), стр. 49–57. | „Срето Танасић у српској лингвистици“.
77. Проф. др Живојин Станојчић (1930 – 3. 8. 2019) / Срето Танасић // Књ. 51, н.с., св. 1 (2020), стр. 107–110. | In memoriam.
78. Радоје Симић (Велике Пчелице, 24. април 1938 – Београд, 18. фебруар 2020) / Виктор Д. Савић // Књ. 51, н.с., св. 2 (2020), стр. 105–112. | In memoriam.
79. Владимир П. Гутков (Черновски – Горковска област, Русија, 22. мај 1934 – 5. август 2020, Буфало, САД) / Марина Ј. Спасојевић // Књ. 51, н.с., св. 2 (2020), стр. 103–116. | In memoriam

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

Аноним 34, 39	Ивић, Милка 53, 60
Алексић, Радомир 12	Ирена Грицкат 40, 55, 56
Белић, Александар 1, 5, 9, 11, 13,	Јовановић, Јована Б. 76
14, 20, 21, 22, 25, 26, 28, 29, 35,	Капицић, Хамдија 22
37, 43, 44, 45, 59, 66, 70	Караџић, Вук Стефановић 1, 4, 5,
Бошковић, Радослав 42	6, 7, 8, 15, 27
Брборић, Бранислав 65	Ломпар, Весна Ј. 68
Брок, Олаф 16, 23	Маретић, Томислав 2, 9, 10
Бушовић, Данило 12	Милановић, Бранислав 49
Бушовић-Радивојевић, Гордана 63	Миловић, Милан 65
Гортан Премк, Даринка 30, 37, 41	Московљевић, Милош С. 15, 16,
Гутков, Владимир П. 79	21, 23
Дабић, Богдан Ј. 52	Московљевић, Милош С. 8
Даничић, Ђуро 31, 32, 33, 38, 46	Мусић, Август 11
Дешић, Милорад 45	Настановић, Драгана 53
Драгићевић, Рајна М. 64	Николић, Берислав М. 17, 24, 35,
Ђорђевић, Весна Н. 73	39
Ђорђић, Петар 3, 6	Николић, Марина М. 74
Ђукановић, Петар 50	Николић, Милоје Р. 25, 26, 28
Елезовић, Глиша 24	Николић, Мирослав 68
Живановић, Владимир Б. 69, 71	Новаковић, Стојан 64
Живановић, Ђорђе 43	Новокмет, Слободан Б. 70

- Његош, Петар Петровић 14
Павловић, Миливој **34**
Перковић, Мирко 10
Пецо, Асим 49, **62**
Пешикан, Андреј 48
Пешикан, Митар 36, **47, 48**
Поповић, Иван **69**
Радовић-Тешић, Милица 55
Радошевић, Наталија 7
Радуловић, Јован **17, 19**
Рамић, Никола 49
Реметић, Слободан 51
Рогвић, Павле 33
Родић, Никола **51**
Савић, Виктор Д. 78
Самарџић, Биљана С. 75
Свети Сава **3**
Секулић, Исидора **18**
Симић, Милорад 38
Симић, Радоје Д. 66, **78**
Симоновић, Драгутин **36**
Спасојевић, Марина 54, 72, 79
Станић, Милија 32
Станојчић, Живојин 62, 77
Стевановић, Михаило 20, 27, 29,
30, 41, 42
Суботић, Јован **40**
Танасић, Срето 52, 57, 58, 59, 60,
61, 63, 67, **72, 73, 74, 75, 76, 77**
Терзић, Богдан **67**
Ћупић, Драго 44, 46, 47, **54, 56, 58**
Уредништво 2, 4, 13, 17, 19, 31
Фекете, Егон **57, 71**
Шипка, Милан **61**
Шћепановић, Михаило 50

Прикази

Зборник радова *Нови ћрилози српском ћравоћису**

Садржај зборника радова *Нови ћрилози српском ћравоћису* чини деветнаест радова, углавном реферата поднетих на научном округлом столу „Актуелна питања српског правописа“, одржаном у Андрићграду 13. октобра 2018. године. Рукопис обима 254 стране прелома компјутерски сређеног, и за штампу преломљеног текста, почиње предговором – „Заједнички на правописним задацима“, добијеним из руку приређивача зборника (стр. 7–8), након чега следе прилози: Мато Пижурица, „Фино подешавање правописне нормe и усавршавање приручника – сужавање простора за суревњивост и личне сујете“ (стр. 9–17); Срето З. Танасић, „Одбор за стандардизацију српског језика и правопис“ (стр. 19–27); Радоје Д. Симић, „О српском правопису – мале напомене о великој теми“ (стр. 29–39); Милорад П. Дешић, „Прозодија и семантика у српском правопису“ (стр. 41–50); Вељко Ж. Брборић, „Однос основног правописа српског језика и различитих правописних деривата“ (стр. 51–65); Миланка Ј. Бабић, „О примјени семантичких и граматичких критеријума нормирања у *Правоћису српскога језика* Матице српске“ (стр. 67–79); Милош М. Ковачевић, „’Нажалост’ а ’на срећу’“ (стр. 81–92); Сања Ж. Ђуровић, „Тројако писање твореница са префиксоидима у српском језику“ (стр. 93–104); Илијана Р. Чутура, „О правописним решењима везаним за прилоге и предлошко-прилошке спојеве“ (стр. 105–116); Александра Р. Лончар Раичевић, „О усклађености правописних приручника у писању и изговору сложених именица у српском језику“ (стр. 117–127); Душанка С. Вујовић, „Ортографски статус двочланих назива са позиционо индеклинабилном именицом у функцији детерминатора“ (стр. 129–139); Рајна М. Драгићевић, „Правописна решења нових речи у српским штампаним медијима“ (141–153); Јелица Стојановић, „Правописне недоумице и проблеми у вези са писањем великог и малог слова

* Нови Сад: Матица српска – Андрићград: Андрићев институт, 2019, 250 стр.

код географских имена“ (стр. 155–161); Ана М. Јањушевић Оливери, „Акцентска норма и рефлeksi *ije/je* у ијекавском изговору савременог српског језика“ (стр. 163–173); Александар М. Милановић, „Наводници; традиција и системност у српском правопису“ (стр. 175–184); Валентина М. Илић, „Статус дублета у актуелном *Речнику уз Правойис српскога језика* Матице српске“ (стр. 185–217); Изабела Бељић, Бојана Ковачевић Петровић, Желјка Донић, „Правописна норма и традиција у транскрипцији шпанских графема *ch* и *z* на српски језик“ (стр. 219–237); Градимир Д. Аничић, „Муке с правописом у дневним новинама“ (стр. 239–245); Милан Тасић, „Правопис српског језика као предмет језичког планирања“ (стр. 247–254).

Садржај рукописа доноси пуно покриће речима приређивача у предговору зборнику, односно очекивањима трију институција: Матице српске, Одбора за стандардизацију српског језика и Одјељења за српски језик Института „Иво Андрић“ у Андрићграду, домаћина првог округлог стола и првог научног зборника „код Срба посвећеног правописној проблематици након распада СФРЈ“. У овом случају се може говорити и о својеврсној свеобухватности, и то како на тематској тако и на институционалној, односно географској равни, јер штиво пред нама доноси пуно покриће речима из увода: „Кад се погледа тематска структура реферата, може се закључити да су заступљене готово све правописне области.“ „Референти су србисти из Матице српске, Одбора за стандардизацију српског језика и готово свих катедри српскога језика из Србије, Републике Српске и Црне Горе.“ Садржај књиге о којој износим своје мишљење говори да је у основи постигнут циљ научног скупа организованог договором трију институција, а „Циљ округлог стола и свих његових учесника био је да се помогне у побољшању правописне норме, и то тамо где она изазива највише недоумица или показује највше слабости. Због тога радове што их доноси овај зборник треба посматрати пре свега као испомоћ Одбору за стандардизацију српског језика и Матици српској како би се, без наглих поступака, полако и одговорно, дошло до правописне норме, као врло важне области српске нормативистике, која ће бити критеријално утемељена а самим тим и стабилнија.“

Пажљиво ишчитавање предоченог рукописа показује да се већина референата држала наведеног начела, односно циља окупљања учесника округлог стола. У тексту младог и перспективног учесника скупа у Андрићграду дословце стоји: „Циљ свих преиспитивања није критика Правопису већ да се исти унапреди и буде још бољи, као и да буде прилагођен свим говорницима“ (стр. 102). На скупу су таксативно на-

ведена практично сва питања која траже дораду, односно отклањање несумњивих лапсуса, пропуста, посебно неусаглашености теоријских одредаба, препорука и садржаја *Речника* на крају *Правољиса*.

Није случајно на округлом столу понајвише пажње посвећено области растављеног и састављеног писања речи. У једном од реферата изричито се каже да је „правописно питање састављеног и растављеног писања речи ... једно од најосетљивијих и веома сложених питања српског правописа“ (стр. 138). Колико је ова проблематика комплексна, сведоче речи главног редактора последњих издања *Првољиса српскога језика* Матице српске: „Област *сљојеног и одвојеног љисања речи* могла би се (и морала) прерадити, поново систематизовати, изложити прегледније и сажетије..., неких двојстава се одрећи, неке спорне случајеве дерегулисати, део мање актуелне грађе пребацити у Речник уз Правопис“ (стр. 14–15). На нужност прераде наведене материје указује и садржај више реферата. Читаоца зборника чека, примера ради, и подсећање на прилике у писању двочланих назива (са позиционо индеклинабилном именицом), где се „јављају све могуће комбинације састављеног и растављеног писања, и састављено и растављено писање, па чак и писање са цртицом“, а онда се додатно умешао и утицај енглеског језика. Када је о цртици реч, чини се да не би требало олако прећи преко њеног укидања код писања двоструких женских презимена, чиме је „укинута једна дуга правописна традиција, а унета забуна у библиографским белешкама, чак су мењана и лична документа“ (стр. 249–250).

У зборнику као да провејава свест већине рефераната да „правопис није само стручно ... већ и културолошко питање општег значаја“ (стр. 15), с тим да „о питањима правописа не могу одлучивати само стручњаци за правопис“ (стр. 151), него је за његову дораду „потребан ангажман и рад језичких специјалиста различитог профила, како оних који се баве теоријским проблемима тако и оних који имају искуства и праксе у лекторском раду и наставном процесу“ (стр. 156).

Озбиљна пажња је посвећена и статусу дублета у актуелном *Речнику уз Правољис српскога језика* и у циљу „унификације и осавремењавања лексичке норме“, сачињена листа свих дублета из корпуса првих десет слова (А–И), а предвиђа се и штампање њеног наставка. Основана је нада да резултат таквог прегнућа може бити драгоцен „за даља нормативистичка и ортографска истраживања ... и ново издање српског правописа“ (стр. 197).

Искуство са компликованим објашњењима и многобројним изузецима стоји иза избрушеног суда у служби аксиома, добијеног из

пера свакодневног корисника овога инструмента стандардног језика: „Будући правопис треба да буде што краћи у начелима и са дужим речником“ (стр. 239). Он „пре свега треба да је кратак и једноставан у својим објашњењима, а дуг у речнику с примерима“ (стр. 242). Овде је место подсећању да је дотакнуто и питање последица бројних измена, допуна и преиначења правописних решења, која су условила да се свако доштампавање доживљава као нови правопис. Иако актуелни правопис има недостатака, сматра се да је умесно са поправкама и преправкама стати, а да „Ново издање мора бити урађено са свешћу да правописна правила треба учити једном, а не више пута у животу“ (стр. 249).

Међу реферате поднете на скупу у Андрићграду уврштен је и прилог троје хиспаниста, рад настао „из потребе да се преиспитају односи између правописне норме у транскрипцији имена из шпанског језика и њене практичне примене у јавном дискурсу и преводном корпусу“ (стр. 219). Предлог да се шпанске графеме *ch* и *z* транскрибују српским графемама *ћ* и *с* образложен је, између осталог, и богатом традицијом у корпусу превода стручних преводаца са шпанског језика. Из богате елаборације озбиљног питања два места су вредна посебног помена. Специјалисти за шпански језик, наиме, сматрају да, „управо због језичке традиције, уврежене речи, појмове и топониме транскрибоване графемама *ч* и *з*, не треба мењати, већ да се (н)ова норма може применити на будуће транскрипције, као и на бројне речи које је језички обичај давно обликовао, али их правопис до сада није признавао као исправне (Хименес, Мањано, Сурбаран)“ (стр. 234). Сасвим је сврсисходан предлог троје хиспаниста „да је из заједничке одговорности према матерњем, српском језику, на пољу правописа неопходна темељнија и интензивнија сарадња страних филолога и србиста, стручних да норму унапреде и модификују, усклађујући је са праксом, потребама и променама које време доноси“ (стр. 234).

Са дужним респектом ће се сви позвани актери у озбиљном послу око израде и дораде правописа односити и према јасно формулисаној ставу да „нормативна решења мора, пре њиховог обелодањивања, верификовати за питање стандардизације меродавно и ауторитативно тело“, а сасвим изричито се говори „да би свака будућа измена и допуна важећег правописа морала бити иницирана и спроведена под окриљем Одбора за стандардизацију српског језика“ (стр. 183), што се, стицајем околности, није чинило након издања *Правойиса* из 2004. године. Подразумева се, дакле, да се при изради *Правойиса* и убудуће остварује сарадња са Одбором и његовом Правописном комисијом.

Следеће кораке у том правцу треба свакако чинити у тесној сарадњи и са учесницима, показало се, више него корисног округлог стола „Актуелна питања српског правописа“, одржаног у Андрићграду 13. октобра 2018. године.

*Слободан Н. Реметић**
Институт за српски језик САНУ, Београд**
АНУРС, Бања Лука

* profesorremetic@gmail.com

** Овај приказ финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-68/2020-14/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Милоша Окука, *На њуџевима стандардизације српског језика и усвајања Вуковог језика и њавојиса**

Књига Милоша Окуке *На њуџевима стандардизације српског језика и усвајања Вуковог језика и њавојиса* представља наставак ауторових дугогодишњих интересовања за одређена питања српске књижевнојезичке прошлости. Објављена је као трећа књига у оквиру лингвистичке едиције „Избор“ новосадског издавача Прометеј. На 636 страна налазе се 24 рада посвећена путевима стандардизације српског језика у првој половини 19. века, који су се огледали у Вуковој језичкој и правописној реформи и његовој борби са припадницима доситејевске традиције.

Уводни, први чланак у овој књизи односи се на кратак преглед књижевнојезичких превирања на прелазу из 18. у 19. век, која су претходила почетку стандардизације српског језика, а огледала су се у коегзистенцији и конкуренцији језичких израза и норми. У њему су своје место заслужено пронашли и пионирски покушаји кодификације језика до појаве Вука Стефановића Карацића (в. чланак „О почецима стандардизације српског језика“, стр. 7–12).

Остали радови окупљени у овој монографији, према нашем мишљењу, имају пет тежишта и на тај начин ће бити груписани и представљени у овоме тексту.

Прво тежиште односи се на самог Вука и његову делатност. Овде припадају чланци посвећени формирању Вуковог модела српског књижевног језика на свим језичким нивоима (ортографском, грама-тичком, синтаксичком, лексичком и стилском) и представљању правописне реформе, фази његовог кодификовања (с посебним освртом на нормирање књижевне екавице), као и Вуковој реконструкцији и допуни стандарда, с освртом на Даничићеве заслуге (в. радове: „Вуков модел српског књижевног језика и елаборација стандарда: Од *Писме-*

* Нови Сад: Прометеј, 2020.

нице (1814) до *Српског рјечника* (1818)“ (стр. 13–51), „Демонстарација новог књижевног језика: Вукова *Даница* 1826–1834. и кодификација екавске варијанте књижевног језика“ (стр. 96–117), „Вукове измјене и дораде стандарда и Даничићев удио у кодификацији српског језика“ (стр. 359–379)).

Прихватања вуковског књижевног (стандардног) језика чини друго тежиште ове књиге. Оно, пре свега, подразумева делатност присталица и следбеника Вукових језичких и ортографских реформаторских идеја. Ауторова систематична и прецизно спроведена анализа корпуса у виду пажљиво одабраних познатих (и мање познатих) дела Вукових истомишљеника указала је на њихову значајну улогу у прихватању Вукове реформе (в. радове: „Вукови сљедбеници у периоду од 1819. до 1830, посебно сарадници *Сербске Лѣтописи* Јефтимије Поповић и Стефан Стефановић“ (стр. 52–66), „За нову ортографију и српски књижевни језик. *Неколико њпредложенија* Емануила Коларовића из 1827. године“ (стр. 67–80), „Ако сви ’из таме у своју светлост дођу’: *Владимир* и *Косара* Лазара Лазаревића (1829), прва драма написана екавском варијантом књижевног језика“ (стр. 118–126), „’Србљин српски за Србље’: *Племениџа и силна љубов* Милоша Лазаревића (1831), први роман написан екавском варијантом књижевног језика“ (стр. 143–152), „’Кажи Ружо! тако т’ руменила, Није л’ људма памет одскочила’: *Нравоучиџелне басне у сѣихови* Исидора Стојановића (1833) у вуковском језичком и правописном руху“ (стр. 180–187), „Вуков правопис ће ’сигурно пре или после сви прихватити морати’: *Њке Черџе из љовѣсѣнице* *Сербскогъ књижесѣва* Јована Суботића из 1846. године“ (стр. 310–313) и „Од отпора и забрана до коначног усвајања Вуковог језика и правописа у Србији и Војводини“ (стр. 380–516)).

У наведеним радовима аутор одговара на веома значајна питања за историју српског књижевног језика и српску културу уопште, а то су: (1) кад је почело умножавање радова и књига штампаних Вуковом ћирилицом и како је то изгледало?; (2) ко су биле Вукове присталице и саборци, каква је била њихова делотворност и у којим су се српским гласилима онога времена јављали?; (3) какве су биле њихове концепције српског књижевног језика, писма и правописа и да ли су у потпуности одговарали Вуковим? Применом добрих вредносних критеријума при селекцији корпуса, а они су проистекли из ваљане анализе постојеће литературе, аутор научној и стручној јавности представља, из перспективе Вуковог утицаја на језик и стил њихових аутора, недовољно истражена књижевноуметничка дела, репрезентована свима трима књижевним родовима – лириком, епиком и драмом.

Треће тежиште ове књиге односи се на отпор према Вуковим реформаторским начелима и њиховим забранама. Од двадесетих година 19. века па до његове половине, у расправу о томе како српски језик, азбука и правопис треба да изгледају укључио се велик број ондашњих интелектуалаца. Како аутор запажа, „оно што је позитивно из тог бурног времена јесте то да су о језику промишљали многи и да је рођено више концепција српског књижевног језика које су се, на једној страни, супростављале Вуковој концепцији, или које су, на другој страни, усвајале неке Вукове ставове и модернизовале доситејевска књижевнојезичка одређења. Оне, те концепције, поред развоја науке и друштва, утицале су и на Вука да је он вршио корекције и допуне у стандардизацији српског језика и, у крајњој инстанци, водиле су бржем развоју књижевног језика и његовом богаћењу“ (стр. 81). Стога М. Окука представља Хацићев модел српског књижевног језика, елаборира Стејићеве ставове о језику и правопису, као и Петрановићеве идеје о тзв. општем, заједничком књижевном језику за све Србе, који би се базирао на сремском идиому (насупротив Вуковим залагањима да се народни језик издигне на ниво стандарда, у чијој је основици херцеговачко наречје) (в. радове „Српски пород у српском дому треба српско а не туђе рухо да носи: Од *Макровиоџике* (1826) до *Огледа умне науке или забаве за разумъ и срце* (1836) Јована Стејића“ (стр. 81–95), „Ја не знам шта је прост језик, само знам да оним нашим говори и прост и неппрост: *Разговоръ између Славеносрбљина и Србина* Јована Хацића из 1830. године“ (стр. 127–142) и „Теодор (Божидар) Петрановић контра Вук Караџић: *Нѣшто о књижевном’ зыку нашемъ* (1838)“ (стр. 211–216)).

Значај ауторових истраживања огледа се и у њиховој заснованости на богатој грађи која је ексцерпирана из релевантне граматичке литературе из 19. века. Тако се четврто тежиште ове књиге ослања на анализу различитих граматичких приручника и буквара штампаних у Вуковом добу (Вукова *Писменица*, троделна граматика П. Соларића *Вход к’ Писменицы и Ёзыкознанію*, *Србска Грамматика састављена за црногорску младежъ. Частъ њрва* Д. Милаковића и *Србска Грамматика или Писменица* Ј. Поповића). Тумачењу ових језикословних дела аутор је приступио имајући у свести да оне представљају огледало различитих концепција књижевног језика у анализираном периоду. Наиме, њихов језик, структура, теоријско-методолошке поставке, а, пре свега, специфичност метајезика односно језикословне терминологије као доминантног лексичког слоја у овим делима повезани су са специфичношћу књижевнојезичке епохе, будући да се, у време када су оне настајале,

прелазило из првобитне фазе конкуренције књижевнojeзичких норми у фазу нормирања тј. кодификовања и прихватања вуковског књижевног (стандардног) језика (в. радове „*Входъ к' Писменицы и езыкознанію Павла Соларића из 1832. године*“ (стр. 153–179), „*Србска Граммаѣика* Димитрија Милаковића (1838)“ (стр. 188–210), „*Србска Граммаѣика или Писменица* Јована Поповића (1843)“ (стр. 288–309), „Отварање пута уму њудском и буђење дара за писање: Буквари, њихов језик и писмо у Вуково доба“ (стр. 314–326) и „У жрвњу идеологија и разних концепција књижевног језика: Граматике српског језика од средине 4. до краја 7. деценије 19. вијека“ (стр. 327–358)). Тако се одраз књижевнojeзичких превирања директно може сагледати и у терминолошким променама које су водиле стабилизацији језикословне терминологије код Срба, до чега је дошло тек крајем 19. века.

Посебну занимљивост, коју можемо одредити као подгрупу претходне скупине, представљају ауторове анализе полемичких списа објављиваних у првој половини 19. века у часописима као што су *Сербскій Народній Листъ*, јавно гласило Вукових опонената, и *Пешињанско-Будимскій Скорошечка*, лист који је пружао потпору Вуку (в. радове „Позорница за језичке расправе и Вукове противнике: *Сербскій народній листъ (1835–1848)*“ (стр. 217–270), „С Вуком и (дјелимично) уз Вука: *Пешињанско-Будимскій Скорошечка (1842–1844)*“ (стр. 271–287). Нарочито бисмо истакли значај исцрпне библиографије језикословних прилога у *Скорошечки*, која ће проучаваоцима вуковске епохе засигурно служити као подстрек за даља истраживања.

На крају, али не и мање важно, своје место у овој књизи нашли су и текстови које бисмо сврстали у пету скупину, а посвећени су рецепцији Вукове књижевнojeзичке и ортографске реформе у околним земљама насељеним српским живљем – Црној Гори, Босни и Херцеговини и Српској Крајини (в. радове „Вуков језик и правопис и Црна Гора“ (стр. 517–554), „Вуков језик и правопис и Босна и Херцеговина“ (стр. 555–572) и „Вуков језик и правопис и Српска Крајина“ (стр. 573–596)).

Након представљених текстова следи списак литературе (стр. 597–626) и Именски регистар (стр. 627–636).

Да закључимо. Књига Милоша Окуке резултат је дугогодишњих истраживања, спроведених на богатом и разноврсном корпусу. Ослоњен на релевантне језичке изворе, аутор је овом књигом, пре свега, са различитих аспеката сагледао Вукову делатност на нормирању, тј. кодификовању српскога књижевног језика, као и утицај његових савременика (и поборника и противника), који су, први применом Ву-

кове књижевнојезичке и ортографске реформе у својим делима, а други оштрим критикама и замеркама, употпунили Вуков рад и подстакли бржи развој књижевног језика.

Књига *На њујевима стандардизације српског језика и усвајања Вуковог језика и њравојиса* још једном потврђује теоријску и практичну спремност аутора за дијахронолингвистичко, социolingвистичко и културноисторијско сагледавање српске књижевнојезичке прошлости. Уверени смо да ће ово несумњиво вредно, значајно и поучно дело бити незаобилазна литература свим поштоваоцима Вуковог стваралаштва, као и свима онима који буду истраживали вуковску епоху.

*Ана З. Маџановић**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

* randjelovicana@yahoo.com

** Овај текст финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Срето 3. Танасић, *Прилози синтакси српског језика**

Пред нама се налази нова књига Срете 3. Танасића *Прилози синтакси српског језика*, која обухвата неке од најважнијих ауторових радова из области синтаксе савременог српског језика, превасходно намењених стручној јавности на територији Републике Српске – о чему говори и избор издавача. Састоји се из следећих делова: „Предговор“ (5–6), „Кратак увод у синтаксу глагола српског језика“ (7–38), „О плусквамперфекту у савременом српском језику“ (39–52), „О императиву у савременом српском језику“ (53–64), „О декомпоновању глагола“ (65–77), „Пасивне конструкције за исказивање референцијалних и неререференцијалних садашњих радњи“ (78–85), „Пасивне конструкције за исказивање референцијалне и неререференцијалне прошлости“ (86–90), „Пасивне конструкције за исказивање будућности“ (91–102), „Агенс у пасивним конструкцијама у савременом српском језику“ (103–115), „Исказивање агенса уз девербативне именице“ (116–123), „Представљање субјекта и објекта при номинализацији“ (124–133), „Конструкција *йод* + акузатив с временским значењем“ (134–140), „Временска употреба конструкција *на* + акузатив и *у* + акузатив с именицама које значе годишња доба“ (141–150), „Нагомилавање падежних конструкција с временским значењем“ (151–156), „Безличне реченице с уопштеним агенсом“ (157–167), „Безличне партиципске реченице у српском језику“ (168–181), „Српска граматика данас“ (182–203, библиографија уз рад 203–206), „Литература“ (207–220), „Библиографски подаци о радовима“ (221–222), „О аутору“ (223–224) и „Садржај“ (225). У предговору аутор истиче да су обухваћени радови посвећени синтакси глагола, синтакси пасива, синтакси падежа, проблемима као што су номинализација и декомпозиција, а да ће посебна књига бити намењена синтакси сложене реченице.

* Источно Ново Сарајево: Ј. П. Завод за уџбенике и наставна средства, 2021.

Прва три рада у књизи посвећени су синтакси глагола. Од њих је посебно важан рад „Кратак увод у синтаксу глагола српског језика“, који аутор доноси први пут. Даје се кратак историјат теорије синтаксичког индикатива и релатива, коју је у науку о језику увео Александар Белић. Приказују се најважнији моменти у расправи о синтаксичком индикативу и релативу с посебним нагласком на недостацима саме теорије и на проблемима у синтакси глагола, на које теорија о индикативу и релативу није могла да одговори. При том се анализирају доприноси самога Александра Белића, Михила Стевановића, Јована Вуковића, Петра Ч. Сладојевића, Ксеније Милошевић, као неких од најважнијих учесника у овој расправи. Као одговор на недостатак Белићеве теорије о индикативу и релативу, Милка Ивић је објавила рад у коме је потпуно заобишла ту теорију. Да та теорија, како је примењивана, није могла дати задовољавајући опис српског глаголског система, потврдили су и неки синтаксичари који су проучавали синтаксу глагола: Јован Вуковић, Ксенија Милошевић, Радоје Симић – напоменуо је Танасић. У наставку је детаљно представљена категорија мноштва радњи/ситуација, која у лингвистици и славистици добија све запаженије место у последње време. Приказане су поткатегорије ове семантичке категорије, посебно опозиција појединачно/избројиво мноштво и појединачно/неизбројиво мноштво или референцијалност/нереференцијалност глаголске радње, односно ситуације, која је од посебног значаја за проучавање употребе глаголских облика. У раду је највише пажње и посвећено управо теорији референцијалности и неререференцијалности глаголске радње односно ситуације, коју је Танасић први код нас применио у проучавању синтаксе глагола. Укључивањем те теорије и искључивањем глаголских транспозиција из теорије индикатива и релатива Танасић је у својој монографији о презенту изградио нови теоријско-методолошки приступ синтакси глагола, што је означило почетак нове епохе у овој области српске синтаксе. То је омогућило и реинтерпретацију Белићеве теорије о синтаксичком индикативу и релативу, што је констатовала и академик Ирена Грицкат у приказу Танасићеве монографије о презенту у 53. броју *Јужнословенског филолога* из 1996. године. Тај теоријско-методолошки приступ успешно је применио и у опису синтаксе других глаголских облика, а прихваћен је и од многих српских лингвиста, у србистици и другим филологијама. У раду се говори и о неким другим темама значајним за синтаксу глагола, као што је глаголски вид или глаголска дијатеза.

Рад „О плусквамперфекту у савременом српском језику“ у овом облику јавља се први пут, а настао је спајањем и дорадом два ранија

ауторова рада. У питању су радови „О перфекту и плусквамперфекту имперфективних глагола“ и „Статус плусквамперфекта у стандардном српском језику“. Аутор показује да није тачна констатација у нашим граматицима да се плусквамперфекат повлачи из савременог српског језика. Танасић, такође, показује зашто се плусквамперфекат углавном јавља од свршених глагола: то је због тога што имперфективни глаголи у себи садрже сему која им омогућава да у облику перфекта изразе значење које се обично везује за плусквамперфекат. Наиме, њиме се често исказује радња која није актуелна у моменту говора јер је њено вршење прекинуто или радња чији је резултат поништен, што се исказује обликом перфекта кад су у питању имперфективни глаголи. Показао је и да овај облик има и других специфичних функција. Такође, аутор показује да плусквамперфекат има своје стабилно место у систему савременог српског језика, побијајући три главна аргумента за повлачење плусквамперфекта: показује да се плусквамперфекат са малом фреквенцијом јавља и у Вуковим приповеткама, показује да се у приповеткама Лазе Лазаревића јавља са таквом фреквенцијом и истим значењем као и данас, тј. да казује радњу антериорну у односу на другу прошлу радњу, и показује да у већини ситуација није могуће заменити плусквамперфекат перфектом, а да не буде последица по значење.

Рад „Императив у савременом српском језику“ овде је допуњен у мањој мери, претежно у погледу савременијих погледа у литератури. Истиче се да је императив мање проучаван облик у литератури, а посебно се подвлачи допринос Милке Ивић и њеног рада о словенском негираном императиву. Танасић показује да је потребно детаљно проучавање овог облика на функционалностилски разноврсном корпусу. Такође, актуелност овога рада данас показује и ауторово истицање чињенице да се значења императива у савременом српском језику могу исказати на различите начине. У раду је посебно испитиван статус негираног императива према перифрастичном императиву, па рад може послужити као подстрек истраживачима да се даље баве овом недовољно испитаном темом.

Рад „О декомпоновању глагола“ представља спој два ранија рада Срета Танасића: „Декомпоновање глагола и структура реченице“ и одељка о декомпоновању из рада „Пасивне конструкције с трпним придјевом“. Студија о пасивним конструкцијама настала је убрзо након Радовановићеве студије о декомпонованом предикату (као магистарски рад 1980, објављен 1982), што говори да се Танасић врло рано укључио у проучавање ове новије а врло значајне теме. Танасић је ту истакао неке предности употребе декомпонованог предиката, које су и касније

истицане у литератури. На пример, уз декомпоновани предикат може стајати одредба која није могућа уз глагол, може се говорити о мноштву радњи. Ту је аутор показао и да се могу декомпоновати и непрелазни глагли по моделу прелазни семикопулативни глагол + глаголска именица у акузативу; на тај начин се проширује и домен употребе пасива у српском језику. Такође, велики Танасићев допринос је и то што је први показао да се глагол не декомпонује само у позицији предиката, већ у свакој реченичкој позицији, дакле и у безличним глаголским облицима, па је зато исправније говорити о *декомпоновању глагола* него о *декомпоновању њредикација* (стр. 71). Ово запажање је уважио и сам Милорад Радовановић, који је појам декомпоновања касније проширио и на друге врсте речи (на пример, на декомпоновање именица, придева и прилога). Поред тога, Танасић је указао на то да декомпоновање глагола продуктиван процес, да се јављају примери декомпоновања с новим семикопулативним глаголима. Приказао је и најчешће граматичке моделе декомпоновања глагола.

Три наредна рада посвећена су исказивању односа опозиције референцијалност/нереференцијалност на три временска плана: садашњости, прошлости и будућности. Рад „Пасивне конструкције за исказивање референцијалних и нереференцијалних садашњих радњи“ први пут је објављен у часопису *Књижевни језик* 1991. године, а у књизи се јавља са већим изменама. Истиче се да се садашње референцијалне радње у облику пасива изражавају СЕ конструкцијама, док се садашње нереференцијалне радње изражавају на три начина: СЕ конструкцијама, глаголом *бивајући* у споју са трпним придевом и глаголом *биће* (*будем*) у споју са трпним придевом. Рад „Пасивне конструкције за исказивање референцијалне и нереференцијалне прошлости“ објављен је први пут у часопису *Књижевни језик* 1986. године, а у књизи се налази са минималним променама. У њему се аутор бави изражавањем опозиције референцијалност/нереференцијалност у реченицама с предикатом у облику пасива на плану прошлости. Нарочито је значајан последњи рад из ове групе. У питању је рад „Пасивне конструкције за исказивање будућности“, који се први пут нашао у књизи *Синтакса пасива у савременом српском језику*, а у овој књизи се доноси неизмењен. Овде се први пут у србистици доноси репертоар глаголских облика који служе за исказивање пасива на плану будућности. Поред тога, аутор је аргументовано доказао да форма *будем* у споју са трпним придевом представља пасивни облик презента, насупрот дода устаљеном мишљењу да је у питању форма футура другог, а да се пасивни облик футура другог изражава формом *будем био* + трпни при-

дев. Кроз овај рад провлачи се и битан експлицитно исказан Танасићев став да ниска фреквенција форме не сме бити за лингвисте разлог за њено искључивање из система глаголских облика српског језика, као и да не треба да својим интервенцијама граматичари утичу на понашање језичког система у целини.

Следећа два рада посвећена су исказивању агенса у савременом српском језику. Рад „Агенс у пасивним конструкцијама у савременом српском језику“ објављен је први пут у *Јужнословенском филологу* 2012. године, а у књизи је штампан са мањим изменама. Овде се под агенсом подразумева само вољни актант са обележјем живо (+), што је у складу са схватањем агенса у савременој литератури, па то значи да се у случају као што је *Лойџа је разбила њрозор* трансформација с трпним придевом *Прозор је разбијен* третира као декаузатив. Најзначајнији допринос Танасићев у овом раду јесте опис конструкције *од (сџране)* + генитив за исказивање агенса у пасивним конструкцијама, коју граматике углавном нису ни помињале камоли описивале јер јој није признаван статус у српском књижевном језику. С растом употребе пасивних реченица у савременом језику расте и комуникативна потреба за експлицитним исказивањем агенса том конструкцијом будући да у савременом српском инструментал не врши агентивну функцију у пасивним реченицама. Аутор показује и којим се још средствима може указивати на агенс у пасивним реченицама. Такође, у раду „Исказивање агенса уз девербативне именице“ говори се о истој агентивној конструкцији. Аутор указује на то да се агенс уз девербативне именице, поред тога што се може изразити посесивним генитивом, посесивним заменицама и посесивним придевима, може изразити и конструкцијом *од (сџране)* + генитив, на што до појаве овог рада у нашој литератури није било указано. Показује се и кад је употреба ове конструкције за исказивање агенса радње исказане глаголском именицом подеснија или једино могућа с обзиром на карактеристике употребе беспредлошког генитива или придева односно заменице у истој функцији. Сличној тематици посвећен је и следећи рад у књизи – „Представљање субјекта и објекта при номинализацији“.

Три рада су посвећена синтакси падежа савременог српског језика. Рад „Конструкција *џод* + акузатив с временским значењем“, овом приликом значајно допуњен, бави се испитивањем исказивања временског значења акузатива са предлогом *џод*. Аутор одбацује објашњење Ђуре Даничића и даје уверљиво објашњење да се у савременом српском књижевном језику у овој конструкцији јављају именице које значе крај или другу половину временског периода (*вече, ноћ*,

зима, јесен, сīаросī) или са именицама детерминисаним фрагментизатором *крај*, што је прихватила и новија граматичка литература. Овде се аутор, приликом објашњења временских конструкција нашла на локалистичку теорију падежа, по којој се временска значења граде на основу просторних метафора. Рад „Временска употреба конструкција на + акузатив и у + акузатив с именицама које значе годишња доба“ за ову прилику је значајно допуњен. Као и у претходном раду, Танасић се бави предлошко-падежним конструкцијама које је запазио још Ђура Даничић у својој *Србској синтакси*, а која није добила адекватно тумачење у србистици. Он је у том раду на грађи из савременог српског језика изнео правила дистрибуције тих конструкција, различите на три временска плана, која се заснивају и на разликовању радње према опозицији референцијалност/нереференцијалност. Значајан је и рад „Нагомилавање падежних конструкција с временским значењем“. Први пут се у србистици прати појава нагомилавања падежних и предлошко-падежним облицима, који служе за исказивање директне и индиректне просторне локализације у савременом српском језику. Запажено је да је ова појава честа у књижевноуметничком функционалном стилу.

Два рада су посвећена безличним реченицама у савременом српском језику. У питању су радови „Безличне реченице с уопштем агенсом“, први пут штампан у *Јужнословенском филологу* 2004. године, и раду „Безличне партиципске реченице у српском језику“, објављен први пут у конгресном зборнику *Српска славистика* из 2018. године. Ова два рада су једина у потпуности посвећена двама типовима безличних реченица. Ради се о реченицама распрострањеним у савременом српском језику, а други тип реченице пре најновијег времена граматике нису ни наводиле. То говори о значају ових радова.

Посебно је важан и последњи рад у књизи, као и библиографија која се налази уз њега. У питању је рад „Српска граматика данас“, први пут објављен у *Јужнословенском филологу* 2017. године, а представља верзију предавања које је Танасић одржао 2016. године у САНУ поводом 175 година од основања Друштва српске словесности. У књизи се доноси према верзији штампаној у руском часопису *Стефанос* (4) 2019. године, а допуњен је и издањима која су изашла од његовог првог појављивања у часопису *Јужнословенски филолог*. Ово је скоро једини синтетички рад овог типа у србистици, а изузетно је значајан јер доноси преглед најважнијих радова из морфологије, творбе речи и синтаксе од седамдесетих година двадесетог века, па све до данас.

Књига Срете Танасића *Прилози синтакси савременог српског језика* значајна је јер се бави важним темама синтаксе савременог српског језика, о којима раније није писано, или око којих су се водиле полемике. Реч је о синтакси глагола, синтакси пасива, синтакси падежа и синтакси безличних реченица. Аутор дискутује са ранијим истраживачима, а даје значајан допринос окончању расправе о синтаксичком индикативу и релативу. Срето Танасић је увођењем опозиције референцијалност/нереференцијалност у синтаксу глагола, као и искључивањем временске транспозиције из анализе индикативних и релативних глаголских облика започео нову епоху и српској синтакси глагола. Посебно треба подвући и важност последњег рада јер доноси, синтетички преглед најважнијих студија и монографија из области морфологије, дериватологије и синтаксе савременог српског језика, па је као таква важана како за проучаваоце српског језика – и као изван оријентир, тако и за наставнике, јер разрешава многе недоумице које су важне и за наставну праксу (на пример, статус плусквамперфекта, проблем пасивних реченица, проблем пасивног презента итд.).

О значају најновије Танасићеве књиге у целини могли бисмо поновити и оно што је рекла проф. Владислава Ружић у својој рецензији: вредна је „стога што је утемељена како на резултатима претходних истраживања исте тематике, тако и на критичким преиспитивањима постојећих решења, која одликује увек аргументовано изношење ауторових погледа на проблематику о којој пише, што Танасић и доследно емпиријски поткрепљује. А сем тога, књига је у многим сегментима иновативна; у њој се говори и о неким питањима која у нашој граматичкој литератури нису била досад довољно осветљавана, а чак ни постављана, те је аутор Срето Танасић указивао на њих, тумачио их, анализирајући при томе богату језичку грађу, и потом нудио убедљиве одговоре и решења...“

*Јелена М. Павловић Јовановић**

Центар за проучавање језика и књижевности
Филолошко-уметнички факултет
Универзитет у Крагујевцу

* jeca.pavlovic.krusevac88@gmail.com, jelena.pavlovic@filum.kg.ac.rs

Никола Рамић, *Дијалекатска ријеч**

Године 2019. изашла је књига *Дијалекатска ријеч* Николе Рамића, подједнако значајна за српску лексикологију, лексикографију, дијалектологију и акцентологију, али и нормативистику. Узевши за центар свог интересовања дијалекатску реч, аутор је у својим теоријским разматрањима ангажовао читаву мрежу комплексних односа међу јединицама у лексикону српског језика, која укључује питање лексичког раслојавања, тесну везу између дијалеката и стандардизованог лексикона у српским језичким приликама, те питање флукуације између лексичких подсистема и система. На том путу Никола Рамић успео је да нам предочи целовит теоријски, структуралистички поглед на дијалекатске лексиконе, што је српској дијалектологији и дијалекатској лексикографији све до ове књиге измицало. С обзиром на у овој књизи свепрожимајуће тумачење спреге између територијалних варијетета српског језика и стандарднојезичког идиома, разјашњена су и бројна питања у вези са разумевањем језичког нормирања и правилима и правцима развоја лексичке и ортоепске норме.

Заснована на вишегодишњем истраживању дијалекатске лексике и практичном лексикографском искуству аутора, књига *Дијалекатска ријеч* састоји се из два централна поглавља – „Дијалектизми у лексикону“ (9–185) и „О прозодијским дијалекатским варијацијама и стандардизацији“ (187–240), чија разуђеност сведочи о ауторовом свеобухватном приступу речи као јединици у којој се преламају различити нивои језичке структуре и анализе, о његовој свести о отворености, комплексности и о структуралној природи лексикона, те о потреби да домаћа литература најзад добије обимније теоријско проматрање дијалекатских лексичких подсистема. Истраживачка поглавља омеђена су „Уводним напоменама“ аутора (5–7) и „Закључним разматрањима“

* Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, едиција *Лингвистика и србистика*, 2019, 277 стр.

(241–252), у којима аутор систематично приказује резултате свог рада и контекстуализује своја истраживања на равни дијакхронијског и синхронијског приступа проучавању лексикона, на нивоу односа стандарднојезичко и дијалекатско, те на линији садржај и израз језичкога знака, јасно указујући на нужност повезивања лексиколошке теорије и лексикографске праксе. Књига садржи резиме на енглеском језику „A Dialect Word“ (253–255) и „Литературу“ (257–271).

Целина „Дијалектизми у лексикону“ састоји се од 13 студија које су посвећене дијалекатској лексици и лексичким интерференцијама међу лексичким подсистемима српског језика, а сва теоријска промишљања проткана су вешто тумеченом лексичком грађом из дијалекатских речника и личне ауторове архиве из говора Срба Ливањског поља. Друга целина „О прозодијским дијалекатским варијацијама и стандардизацији“ садржи 4 чланка и обрађује супрасегментни ниво дијалекатског варирања речи, те нормативна питања која у области ортотоније намеће развој језичког система.

У првом прилогу првог поглавља „Територијално раслојавање лексикона“ (11–25) аутор указује на потребу раздвајања формалних (фонолошких и морфолошких) одлика дијалекта, које се дају уочити у речима, од дијалекатског варирања на лексичко-семантичком плану. Растављајући оно што је у дотадашњој литератури о дијалекатској речи постављано у исту раван анализе, осветлио је низ корелација између лексикона српског језика као система и дијалекатских лексикона као његових подсистема, а онда и однос између дијалекатских подсистема и лексичког стандарда.

Одељак „Опште карактеристике дијалекатске лексике“ (25–38) посвећен је неколиким посебностима дијалекатских лексичких подсистема. Међу њима наводе се разлике у обухвату појединачних лексичких скупова у различитим дијалектима, условљене посебним друштвено-историјским приликама у којима је народ живео. Посебна се пажња усмерава на специфичности семантичке структуре лексема у различитим дијалектима и локалним говорима, и то из угла њиховог настанка – њихов извор види се у природи усмене реализације народних говора, која условљава променљив однос између ознаке и означеног. На крају се као разликовност истиче и лексикализација за појединачне дијалекте и народне говоре специфичних творбених реализација.

Централна мисао потпоглавља „Системска организација дијалекатског лексикона“ (38–49) јесте лексикон као систем лексичких јединица са специфичном структуром, која се богати кроз лексичке диференцијације што се развијају у појединачним дијалекатским лек-

сичким подсистемима, будући да се они прожимају и допуњавају. Аутор идентификује различите семантичке процесе који се новоствореној лексичкој појави на том путу кроз различите лексичке подсистеме дешавају. Базирајући своја размишљања на низу инспиративних примера из различитих дијалеката, он говори о десемантизацији, те семантичком ширењу, и поновној семантизацији и семантичкој конкретизацији лексике као видовима лексичког диференцирања у народним говорима.

У потпоглављу „Релације у лексичком систему и статус лексема у стандардном језику и у дијалектима“ (49–61) представљају се дијалекатске специфичности у домену испољавања лексичких односа. Овај тип специфичности доводи се у везу са потребом успостављања лексичке интерференције међу различитим подсистемима, укључујући стандарднојезички, зарад задовољавања комуникативних потреба говорника. Значајан је закључак да лексичко позајмљивање међу лексичким подсистемима не подразумева само пуки прелазак јединица из једног подсистема у други, већ је и својеврсно комплексно реструктурирање постојећих лексичких односа у говору примаоцу. Тумачећи сложеност лексичке транспозиције из дијалеката у стандард, уз илустрацију бројним примерима, аутор примећује да „синонимија која се остварује на дијалекатској равни у стандарду често прерасте у другу врсту парадигматских односа“ (54). Уз синонимију, образлажу се лексичке специфичности на нивоу успостављања антонимских и хипонимских веза и закључује се да понекад празна места у систему лексичких односа, нпр. одсуство очекиваног антонимског пара у датом идиому, или пак хипонимска организација са широком номинацијом и изостанком спецификације отварају могућност преузимања лексема из других подсистема, укључујући стандарднојезички.

Семантичка диференцирања лексике у дијалектима из перспективе лексикографског посла предмет су одељка „Полисемија и семантичка диференцирања у дијалектима и лексикографска анализа“ (61–81). Лексикографско представљање дијалекатских лексичких подсистема посматра се из перспективе потешкоћа пред којима се лексикограф налази у настојању да идентификује идиоматске карактеристике дијалекта, који је отворен и променљив систем и чије је самеравање са стандардом „подложно преиспитивању због ширине и неодређености граница кодификације лексичке норме“ (65). У овом контексту аутор тематизује низ конкретних питања, позивајући се, као и у осталим поглављима, на богату дијалекатску грађу. Тумачи се проблем идентификације и репрезентације лексема које представљају посебне изразе за приближно једнаке десигнате у стандардном језику и улога синонима у њеном

опису. Говори се о домену примене као диференцијалној компоненти у дијалекатском лексикону, о комплексности његовог утврђивања и видовима представљања у одредничком чланку. Истиче се методолошка разлика при дефинисању речи у дијалекатским речницима у односу на општејезичке који подразумевају виши ниво апстраховања значења, и то на примеру алосемског варирања лексике у локалним говорима. Овом низу конкретних лексикографских проблема прикључује се и тумачење везе семантичких трансформација дијалекатске лексике и позиције значења у полисемантичкој структури лексеме.

У потпоглављу „Лексичка лакуарност и територијална раслојеност лексикона“ (82–92) професор Рамић говори о дијалекатским варијацијама које се испостављају у (не)постојању лексичких празнина у различитим идиомима. Низом примера он показује да се изостанак лексичке ознаке за постојећи концепт на парадигматском нивоу не испољава у свим дијалектима и у стандардном језику у истим позицијама. Запажа да је то посебно изражено у виду системских празнина у сфери антонимије и у творбеној структури у јасно издвојеним семантичким пољима. Аутор настоји образложити због чега се у многим идиомима такве лексичке празнине не попуњавају лексичким јединицама из других идиома, тим пре што је међусобна интерференција међу њима интензивна и константна.

Одељак „Дијалекатска варирања у оквиру лексике традиционалне материјалне културе“ (93–106) предочава бројне аспекте дијалекатског варирања унутар специфичних лексичких скупова у различитим дијалектима и стандарду, а с обзиром на њихову чврсту спрегу са изванјезичком стварношћу говорника. Темељна анализа видова диференцијације и способност да се у језгровитим и јасним реченицама многобројни фактори доведу у јасне односе, чини покушај приказа свих домета овог сегмента књиге веома изазовним. Низ је инспиративних примера на којима је показано да дијалекатску варијацију у овом контексту може узроковати избор новог знака (условљеног спознајом нових сегмената стварности), начин његовог настанка, тип асоцијативног модела који је активира у процесу његовог настанка, прелазак специјалне лексике у категорију општеупотребне лексике, али и неподударање етнографских особина рефернта који се у различитим идиомима именује.

Однос фонетско-фонолошких варијација у дијалектима и идентитета речи тематизован је у потпоглављу „О фонетским дијалектицима и варијантношћу ријечи“ (106–118). На овом се месту прецизирају критеријуми за утврђивање лексикализације фонетско-фонолошких

варијација у појединачним дијалектима и услови за потенцијално нормирање лексике са овим типом варијација.

„О творбеним дијалектизмима“ (118–134) прилог је у ком аутор разјашњава могуће критеријуме за идентификацију творбених дијалектизама. Као најочљивији вид творбеног варирања у дијалектима, аутор издваја формалне варијанте условљене различитим афиксима и закључује да је степен потврђености, који се „доказује грађом“ (127), кључни критеријум да ли ће се нека твореница одредити као творбени дијалектизам. Посебну пажњу посвећује примерима у којима се овом типу формалних варирања придружују и варијације у домену семантике. Уочено је да између дијалеката и стандардног језика често нема разлика у начину функционисања творбених модела, али да се као дијалекатска специфичност може испоставити и „конкретни материјал на којем се модел реализује, или не реализује“ (128). Примећује се и да доминатност неких творбених модела у неким дијалектима узрокује и специфичну даљу репартицију неких афикса. Отворено је и значајно питање статуса оне лексике која је мотивисана дијалектизмима а нема еквиваленте у стандарду, с претпоставком да њена прихваћеност у стандарду зависи од интереса говорне заједнице за сегмент стварности на који се њоме упућује.

Посебан допринос дијалекатској лексикологији представља потпоглавље „О фразеолошким дијалектизмима“ (134–147). У њему се указује на значај развоја дијалекатске фразеологије за проучавање фразеолошког варирања у дијалектима и за формирање националног фразеолошког корпуса. Свестан комплексности и разноврсности фразеологизама, аутор представља неке критеријуме за утврђивање дијалекатског варирања у сфери фразеологије. Тако говори о разноврсности која је заснована на компонентном саставу фразеологизама и оној базираној на семској организацији фразеолошких компонената. Уочено је да се најобимније фразеолошко варирање у дијалектима дешава у сфери садржаја фразеологизама, и то онда када њихову структуру чини општепозната лексика, па „(д)ијалекатску маркираност оваквим фразеологизмима прибавља или специфичан начин њиховога формирања, или специфичност фразеолошког значења општепознате фразеолошке форме“ (142).

У потпоглављу „О лексичким и семантичким дијалектизмима“ (148–163) широка лексикографска перспектива осветљава позицију лексичких и семантичких дијалектизама у лексикону српског језика, пре свега, угао саодноса дијалекатске и стандарднојезичке лексике. Образлаже се питање задатака дијалекатских речника и нужност

успостављања критеријалности приликом одабира и процењивања лексике која се у њима тумачи. У том оквиру, аутор даје низ значајних појашњења у вези са лексикографским представљањем лексичких и семантичких дијалектизама у општедескриптивним и стандарднодескриптивним речницима и о квалификацији лексичких слојева уопште, која би требало да се схвати пре свега као процењивање и одмеравање лексике, а не њено строго разграничавање и прескрипција. Тумачења ових питања несумњив су водич за ауторе дијалекатских, па и других специјалних речника, а уједно су и извор знања из области лексикографске теорије и праксе, преко потребних лингвистима и другим корисницима речника.

Природи лексикографске дефиниције у дијалекатским речницима пажња је посвећена у одељку „Енциклопедизам у дијалекатским рјечницима“ (164–177). Издвајају се лексички слојеви који у дијалекатским речницима захтевају навођење многих нејезичких чињеница у вези са неким сегментом изванјезичке стврности. На примерима бројних дијалекатских речника, попут *Речника бачких Буњеваца*, *Ускочког речника*, *Пасићирске терминологије Срема* и др. аутор издваја лексикографске поступке укључивања енциклопедизма у речничку одредницу, истичући садејство речничке дефиниције, посебних лексикографских објашњења (у својству проширења дефиниције) и егземплификације.

Последњи текст првог поглавља „О збиркама ријечи из западних српских крајева“ (177–185) посвећен је збиркама речи из западних српских крајева, и не само њима, које су инкорпорирани у грађу за Речник ЈАЗУ и Речник САНУ. Одајући почаст сакупљачима народних речи из ових области, ауторима око три стотине збирки, Никола Рамић примећује колико важно сведочанство о језичком јединству и богатству српског језика пружа њихов рад, са доста пажње и зналаштва укључен у Академијин речник. Овај прилог нас подсећа и на основе концепције Речника САНУ и критеријуме интеграције збирки речи у његову грађу, али и на то да је удружени напор неретко анонимних сакупљача лексике и лексикографских тимова оставио доказ да се језичке „разлике на релацији исток – запад [...] своде [...] на танак површински слој дијалекатске лексике и на резултате вањских регулација [...] често драстично супротстављених природној саморегулативи својственој дијалектима“ (184–185).

Друго поглавље књиге тематизује, у савременим лингвистичким истраживањима увелико запостављен, прозодијски ниво језичке организације из угла језичког раслојавања и нормирања. Потпоглавља

у овом поглављу повезује инсистирање на томе да се приликом проглашавања нових акценатских ликова стандарднојезичким дублетима у обзир узму системност, историјскограматичке законитости, морфонолошка функција прозодема, и ваљана провера говорне праксе.

Потпоглавље „Акценатске вишеструкости у стандардном српском језику“ (189–202) расправља о феноменима прозодијске структуре српског стандардног језика и о факторима који се морају узети у обзир како би се из говорног материјала издвајали акценатски типови који су у складу са системским правилима новоштокавске акцентуације. Полемише се са покушајима неких лингвиста да несистемске акценатске ликове проглашавају делом ортоепске норме српског језика. На бројним примерима проматра се однос акценатских дублета и вишеструких акценатских ликова у стандардном језику из угла њиховог узрока и даље судбине.

У одељку „Новије модификације акцента именица *a*-основа“ (202–213) настоје се идентификовати акценатски дублети у парадигми једносложних именица *a*-основа са узлазним акцентом у номинативу јединине, објашњавају се њихови узроци и указује се на могуће начине разрешавања тог двојства, који су производ природне саморегулативе у народним говорима.

Потпоглавље „О акценту једносложних придјева“ (213–225) доноси тумачење акценатских модела једносложних придева, пре свега, кратке основе, неодређеног вида, и њиховог статуса у стандардном српском језику. Разматра се историјскограматички контекст развоја акценатских ликова у овој скупини придева, а дублетизам се даље сагледава са становишта географске распрострањености акценатских модела и њиховог лингвистичког оправдања.

Последњи сегмент овог поглавља „Актуелна питања из српске ортотоније“ (225–240) посебно је важан с обзиром на обухват проблема из области акценатске норме и значај овог питања, који се у литератури, углавном, због неразумевања основних принципа језичког нормирања, пренебрегава. У раду се указује на дугогодишњу запостављеност адекватног описивања језичког развоја на прозодијском нивоу, због чега се у нормативним приручницима и уџбеницима појављују предлози „којима се умјесто рјешења нуди укидање онога што није на задовољавајући начин ријешено“ (228). Аутор говори о неким покушајима да се без ширег образлагања и доказивања актуелног стања на говорној грађи Вук–Даничићева акцентуација прогласи у целости превазиђеном, те да се, некритички, нормативним учине појаве попут силазног акцента ван првог слога или одсуства поста акценатских дужина. Пошавши од по-

четака и суштине језичког нормирања у савременом српском језику, Никола Рамић аргументовано, и у складу са теоријским структуралистичким начелима, показује како се прозодијском (као ни једном другом) систему стандардног језика не сме потпуно смењивати база, и то без успостављања нових правила која би морала одражавати и нову системност. Таквим подривањем системности „била би истрвена системска веза у историјскограматичком смислу са системом из којег је он [прозодијски систем савременог српског језика] изведен“ (238), а некритичко истрзање неких системских правила довело би до ланчаних реакција које би: 1) негирале постојање многих прозодијских парадигми, и 2) утрле пут губљењу тонских својстава новоштокавског система. Ове чињенице недвосмислено воде закључку да се они идиоми који „губ[е] основне елементе својствене новоштокавским говорима који су у основици стандардног српског језика“ (235–236) ни на који начин не могу сматрати узором коме треба тежити.

На крају се може рећи да је пред нама књига која приступа проблему језичког раслојавања пре свега на лексичком и прозодијском плану, и то теоријски утемељено, уз вођење рачуна о историјском континуитету развоја лексикона и акценатског система српског језика и његових идиома и уз отвореност ка тумачењу и процењивању језичких иновација на овим нивоима. Ауторово непроцењиво лексикографско искуство, вишегодишњи контакт са разноврсном језичком грађом и бројни подухвати предузимани с циљем њене анализе резултирали су посебним квалитетом и утемељеношћу теоријских разматрања феномена из области лексикона и прозодије. Показује се наново да је ослањање на језичке чињенице једини пут да се наука о језику држи строгих лингвистичких критеријума и не своди на импресионистичке судове и спекулације. Лексикографско искуство аутора не осликава се само у аналитичности, аргументацији, методолошкој и теоријској доследности у тумачењу различитих језичких појава, већ и у концизности научног излагања, те у ауоровој способности да изузетно прецизном, једноставном и углађеном реченицом опише веома комплексне и вишеаспектне лексичке феномене.

Ова књига поставља теоријске темеље дијалекатској лексикологији, чиме се наставља и ојачава тенденција окретања дијалектологије ка структуралистичкој теорији и њеног превазилажења искључиве позиције извора за историјскојезичка и лингвогеографска проучавања. Уједно је драгоцен допринос лексикологији српског језика и србистици уопште, будући да је Никола Рамић у *Дијалекатској ријечи* показао како разумевање територијалног варирања значи разумевање језика у

целини и разумевање суштине стандарднојезичког идиома на свим нивоима језичке анализе.

*Тања Ј. Танасковић**
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик**

* tanja.tanaskovic@filum.kg.ac.rs

** Овај приказ написан је у оквиру пројекта *Динамика структура савременог српског језика* (бр. 178014), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику LXIII/2*

Најновија свеска 63. годишта часописа *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику*, по традицији, обрађује актуелне језичке теме настале из пера лингвистичких стручњака различитих области. У часопису се уочавају три тематске целине – прву, најобимнију, чини девет оригиналних научних радова, у рубрици Хроника објављен је некролог академику Милораду Радовановићу, док су у делу Прикази описане неке од најновијих лингвистичких публикација.

Зборник отвара рад „Реконструкција штампарских грешака на основу замјене вокалских графема (у Његошевом спјеву Шћепан Мали)“ (стр. 7–31) у ком Радмило Маројевић разматра два питања:¹ погрешну идентификацију вокала *a*, *o* и *e*, као и погрешну употребу графема *ε* и *e* у поменутом Његошевом спеву (графемом *ε* обележавана је фонемска секвенца *je*, а графемом *e* само вокал *e*). Као резултат изнашлих неправилности аутор је предложио исправке у одређеним стиховима. Такође указује и на потребу корекција у ауторској лексикографији, приликом израде новог *Рјечника Његошева језика*.

Д. Средојевић и М. Марковић у чланку „Qualitative and Quantitative Distinctions between Lexical Accents of Standard Serbian in the Speech of Novi Sad (Minimal Pair Corpus)“ (стр. 33–53) представљају резултате истраживања квалитетских и квантитетских дистинкција између акцената стандардног српског језика на основу анализе корпуса минималних парова (грађу су чинила 832 примера 65 речи, нпр. *cigarèta/cigarétā*, *kūpīte/kūpīte*, *žāba/žābā*). Резултати до којих су аутори дошли оповргавају тезу П. Ивића и И. Лехисте о томе да тонско кретање на на-

* Нови Сад, 2020, 223 стр.

¹ Овим радом Р. Маројевић наставља истраживање језика и стила Његошевог спева *Шћепан Мали*, након недавно објављених радова „Версификација Његошевог спјева Шћепан Мали (Реконструкција силабичких константи)“ (*Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* LXIII/1, 2020) и „Реконструкција сугласника у критичком издању Његошевог спјева *Шћепан Мали*“ (*Наш језик* LI/2, 2020).

глашеном вокалу може бити дистинктивно у речима с дугим акцентима, као и тезу о фонолошком виђењу узлазних акцената као двосложних.

У коауторском раду „Значењска супротност придева српског језика у реченичном контексту“ (стр. 55–74), М. Јакић Шимшић и Т. Весић Павловић испитивале су статус антонимије одабране групе полисемичних, средње до високо фреквентних придева општег лексичког фонда српског језика (нпр. *љун* – *љразан*, *широк* – *узак*, *дубок* – *љлићак*). Анализирана су одговарајућа примарна и два секундарна значења приказана у реченичном контексту. Истраживање је показало да се испитаници највише слажу у случају активирања примарног значења антонима, док најслабије слагање постоји за секундарно апстрактно значење. Ауторке издвајају и чињеницу да је код испитивања антонимије важан фактор расположивост речи са одговарајућим значењем у лексичком фонду. Рад је допуњен прилогом реченица-стимулуса на основу којих су и изведени закључци о антонимији придевских антонимских парова.

Н. Киш у чланку „Синтаксичко-семантичке карактеристике допуна придева“ (стр. 75–98) на примерима из Електронског корпуса савременог српског језика покушава да утврди семантичке функције различитих параметара у експликацији допуна одређеног семантичког типа и падежне форме. Ауторка налази пет типова придевских допуна, а анализа је показала да допуне могу имати облик слободног генитива, датива и инструментала, односно могу бити у облику предлошко-падежних конструкција са генитивом, дативом, акузативом, инструменталом и локативом. Као важан закључак истиче чињеницу да је могуће издвојити прототипичне облике допуна за уочене семантичке типове и подтипове.

Рад Ј. Чудомировића „Самосталне условне клаузе: међузависност граматике и прагматике“ (стр. 99–118) доноси истраживање о карактеристикама клауза које имају форму условних исказа, али се употребљавају као самостални искази (нпр. *Ако имаше сићино, Кад би бар љочела киша!* и сл.). Налази да овакве клаузе могу имати комуникативне функције учтиве молбе, жеље или ламента, као и да тип говорног чина који се њима изводи зависи од типа услова који се изражава одговарајућом зависном условном клаузом. Други део рада посветио је прегледу теоријских импликација које прате овакве налазе, посебно у вези са схватањем категорија субординације и координације.

Два рада баве се анализом базираном на грађи из руског језика. Концепт *важный* ’важан’ на грађи из речника руског језика испитује М. Стефановић у раду „Значење и концептуализација важног (на материјалу руског језика)“ (стр. 119–138), а истраживање је спро-

вела тако што је испитала асоцијативно поље поменутог концепта уз помоћ метода семантичке и когнитивне интерпретације. Језички изрази којима се изражава важност показали су различите начине њене концептуализације (ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО, ВАЖНО ЈЕ ВИСОКО, ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО, ВАЖНО ЈЕ ВИДЉИВО). Објекти који су тешки често су велики, видљивији су од других, а, према ауторки, *важним* се може, под одређеним условима, назвати било који објекат. У раду се даје и опис стереотипа важне особе који постоји у руском друштву. У чланку „Изражавање ауторског става у уводницима и онлајн коментарима на руском језику“ (стр. 139–152) Р. Трнавац, полазећи од методологије коју примењује Д. Бајбер у својим истраживањима, налази да је у уводницима већа пажња аутора усмерена на позицију којом се карактерише нека радња, а у мањој мери на говорне чинове и на антиципаторни аспект текста. Са друге стране, налази да је у онлајн коментарима фокус „на епистемичкој (могућност и предикција) и директивној (неопходност) димензији ауторског става“ (стр. 150–151).

Први део Зборника завршавају два контрастивна истраживања. У првом, Д. Звекић-Душановић анализира генитивне конструкције с предлозима *од*, *из* и *због* са значењем узрока и њихове мађарске еквиваленте (стр. 153–163). Ауторка налази да српски и мађарски језик поседују различита језичка средства за исказивање узрока, али да, иако припадају типолошки различитим језицима, „на идентичан начин формализују поједине семантичке подтипове узрока“ (стр. 162). У другом раду (стр. 165–189), А. Васиљевић спроводи контрастивну анализу француских дискурских маркера *en effet*, *effectivement*, *en fait* и њихових српских функционалних еквивалената у оквиру дискурса друштвених наука. Путем квалитативне и квантитативне методе анализирани су упарени примери ексцерпирани из социолошких, антрополошких и етнолошких студија. Ауторка наглашава да су контрастивна истраживања дискурских маркера примењива у сферама транслатологије, лексикографије, као и дидактике страних језика.

У рубрици Хроника (стр. 191–195), Ј. Грковић Мејџор одаје част недавно преминулом академику Милораду Радовановићу, док су у одељку Прикази (197–215) представљена најновије лингвистичке публикације из двеју области, историје језика и дијалектологије. Приказане су монографија Виктора Савића „Српска књижевна реч у својим првим столењима“, петокњижје „О дијалектологији“ где су на једном месту обједињене расправе, студије и чланци из дијалектологије Павла Ивића, „Дијалекатска хрестоматија српског језика (текстови и карте)“ ауторки Татјане Трајковић и Јордане Марковић, као и студија

Зорана Симића „Синтакса падежа у говору романијског платоа: метафоризација простора“.

Најновија свеска *Зборника Маџице српске за филологију и лингвистику* по избору и актуелности тема представља корисно штиво стручњацима из различитих лингвистичких области. Пажњу привлачи и богата литература коришћена у приказаним радовима што указује како на разноврсност анализираних тема тако и на добру обавештеност ауторâ о питањима којима су се бавили. Заступљеност различитих лингвистичких области упућује на то да ће ова свеска часописа, као и све претходне, бити незаобилазан приручник свим лингвистичким стручњацима, као и другим заинтересованим појединцима који буду желели да обогате своја сазнања о језику.

*Најташа М. Миланов**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

* natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs

** Овај приказ финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Одлука Одбора за стандардизацију српског језика

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Комисија за односе са јавношћу
и решавање неодложних питања
Комисија бр. 7 од 12. маја 2021. године
Одлука бр. 73

ЗАКОН О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ ЈЕ ЗАКОН ПРОТИВ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Влада Републике Србије усвојила је на седници од 22. априла 2021. године *Предлог закона о родној равнојравности* и *Предлог закона о изменама и дојунама Закона о забрани дискриминације* и послала их Скупштини на усвајање. Први од тих закона – Закон о родној равноправности – којим се, како Влада наводи „унапређује институционални оквир и стварају услови за спровођење политике једнаких могућности за жене и мушкарце“ – директно залази у проблематику српскога стандардног језика, јер прописује, чак под претњом казни, и употребу родно сензитивног језика. А нормирање употребе стандардног језика није нити може бити у ингеренцији Владе, него искључиво у ингеренцији језичке струке и науке. Србистичку струку и науку у погледу свих питања стандардизације српскога језика представља *Одбор за стандардизацију српскога језика*. Одбор за стандардизацију српског језика је научно-стручно тело које су образовале све институције са целокупног српског језичког простора у чијем је делокругу и брига за очување и неговање српског језика. Један од задатака Одбора јесте и давање предлога државним органима ради сврсисходних решења у области језичке политике.

Иако се предлагачи закона, са двома „министаркама“ на челу (једном „економисткињом“ и једном „физичарком“) нису консултовали са Одбором нити су од њега тражили мишљење о родно сен-

зитивном језику, Одбор за стандардизацију српскога језика досад се двапут оглашавао поводом тог питања. Први пут 24. фебруара 2011, када је донео *Одлуку о ишијању именованга особа женског йола као носилаца одређених звања и занимања*, што се данас најчешће политички именује језиком родне равноправности. У тој одлуци детаљно је показано и образложено како се у српском језику треба односити према језичким јединицама женскога рода које служе као средства за именовање звања, занимања, функција и сл. А други пут 20. октобра 2017. године саопштењем, у којем је образложено на који начин је једино из перспективе лингвистике као науке и њених критеријума могуће приступати актуелној проблематици родно сензитивног језика.

Из текста самога Закона више је него очигледно да су и „министарке“ као предлагачи закона и Влада Републике Србије оглушили о препоруке Одбора за стандардизацију српскога језика, засноване на научним основама. Одредбе Закона о родној равноправности у супротности су са целом историјом норме српскога књижевног језика, а самим тим и са његовим системским и структурним правилима. Наиме, кроз читаву своју историју српски књижевни језик карактерисала је либерална, а не директивна језичка политика. То значи да се при нормирању увек водило рачуна да решење буде не само у складу са структуром српскога језика него и да буде (опште)прихваћено у пракси. Закон о родној равноправности подразумева директивну језичку политику, тј. наметање језичких облика несвојствених творбеносемантичкој структури српскога језика (као нпр.: *водичица/водичкиња, вайрогаскиња/вайрогасиља, йсихолошкиња, вирусолошкиња, филолошкиња, боркиња...*, а шта тек рећи за *бекицу* – „жену бека“, *цениархалфкињу* или *цениархалфицу*?!)) или пак лексичкосемантичкој структури српскога језика (нпр.: да ли је *академкиња* „жена академица“ или „жена академик“, да ли је *йренерка* „жена тренер“ или „спортска одећа“, да ли је *генералка* „жена генерал“, „генерална проба“, „генерална поправка“ или „генерално чишћење“, односно: како гласи облик за „жену носача/носиоца“: *носилица/носиља/носиљка*; а за „жену дописника“ – *дойисница*, или за „жену говорника“ – *говорница*, и да не набрајамо више. Дате и сличне лексеме не да нису својствене српском стандардном језику, него представљају насиље над његовим законитостима, и потпуно негирање либералне језичке политике. Као да су се предлагачи закона угледали на Хрвате, који годинама измишљају речи и на силу их гурају у језик. Досад су те рогобатне хрватске кованице код Срба наилазиле на подсмех, а сада ни Србима очито више није до смејања. И сами ће, ако Закон заживи, морати

да уче српски језик и да буду неологистички креативни и сами себи подсмешљиви, а све ради наводног поштовања родне равноправности.

То српском језику и његовим говорницима није потребно. Српски језик и структурно и употребно има саморегулативну моћ. Све што је потребно за богаћење његових изражајних средстава – он једноставно ствара и прихвата без наметања. Он се према потребама развија стварајући и нове речи граматичког женског рода, па и социјалне фемининативе, али му их није могуће наметнути у силу, по „законском декрету“ кад се то некоме, ко уз то још и није упућен у језичке законитости, прохте. Зато је недопустиво да се у име политике или идеологије са нивоа државе пропагира било какав језички инжењеринг, а камоли да се путем закона намеће јавним и државним организацијама речник родно диференцираног језика, у коме се нуди мноштво речи несаслаганих структуре српскога језика, речи које не богате него урушавају његову структуру.

Наведени Закон је без сумње направљен под утицајем Брисела. Зато би се предлагачи и Влада Србије могли угледати на Брисел и кад је у питању његово (не)усвајање. Сведоци смо, наиме, да је ових дана из Декларације о унапређењу социјалне кохезије у Европској унији¹ уклоњен израз „родна равноправност“. Европска уније ето не може да се сагласи ни око употребе самога израза „родна равноправност“, а Србија је пожурила да и Закон о родној равноправности усвоји. Овај Закон је несумњиво ЗАКОН ПРОТИВ СРПСКОГ ЈЕЗИКА. Чланови Одбора за стандардизацију српског језика учествовали су у изради *Дојуна и измена Закона о језику и њисмима*, који Влада није прихватила. То упућује на недвосмислен закључак: Закон о заштити српског језика и ћирилице није пожељан, али је пожељан Закон против српског језика именован као Закон о родној равноправности. Усвајањем Закона о родној равноправности шаље се јасна порука да Влада мисли да српски језик не треба штитити, него га треба урушавати „декретима“ државе у којој је он основа националног идентитета.

Одбор за стандардизацију српског језика сматра да је једини који може зауставити ово свесно предузето насиље над српским језиком, насиље које негира законитости његове структуре – председник Републике Србије. У првомајском троброју листа „Блиц“ председник Републике Србије Александар Вучић на прво питање у интервјуу одговара да не би могао потписати Закон о истополним заједницама, ако га Скупштина усвоји, јер је противан Уставу наше земље. Председник Вучић,

¹ https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2021&mm=05&dd=07&nav_category=78&nav_id=1854043.

међутим, није помињао могућност о непотписивању Закона о родној равноправности којим се обесмишљава струка и дискриминише велики број обичних говорника српскога језика. Не верујемо да би председник Републике Србије, у којој је већини грађана српски јези основа националног идентитета, могао потписати закон који је са језичког становишта *закон њрошив српског језика*. Убеђени смо да је и председник свестан чињенице да би – ако се тај Закон о родној равноправности у Скупштини и усвоји – он био у супротности са Уставом и *Законом о забрани дискриминације* – а њиме се уводи дискриминација у сам језик, уводи се вербални деликт и цензура. Јер, никоме се не сме и не може забранити да из српског језика бира ону могућност изражавања која му најбоље одговара, па макар то били и облици граматички неутралног мушког рода. Управо та забрана и јесте суштинска намера Закона о родној равноправности.

Нацрт Одлуке сачинио
Проф. др Милош Ковечевић
Члан Одбора за стандардизацију српског језика

In memoriam

МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ (4. 9. 1947 – 10. 6. 2020)

Прошле (2020) године напустио нас је, за данашња мјерила људског вијека рано, академик Милорад Радовановић, један од водећих српских синтаксичара, теоретичара језика и социолингвиста.

Милорад Радовановић је у српску лингвистику ушао на велика врата¹ са својом докторском дисертацијом „Именица у функцији кондензатора“ (1977). То је била нова тема у српској и јужнословенској лингвистици: номинализације као вид реченичне кондензације у језику – исказивање реченичног садржаја конструкцијама са глаголским именицама умјесто личних глаголских облика. Појам кондензације у синтаксу увели су представници прашке школе, прије свих Матезијус, па други, и многи лингвисти су се овом појавом бавили, све до представника генеративне граматике. Треба овдје истаћи напомену коју је сам Радовановић изнио да је тема номинализација била актуелна и у свјетској лингвистици управо шездесетих и седамдесетих година прошлог вијека, дакле – кад се њоме почео бавити он и у изучавању српског језика отворио цијело једно велико поље, на коме су радили потом и други српски лингвисти. Појавом кондензације код нас се теоријски бавила у неким својим радовима Милка Ивић и прије ове монографије, али у Радовановићевој монографији је теоретски објашњена и детаљно описана кондензација помоћу девербативних именица у српском језику, данас распрострањен вид номинализације. Према увиду самог аутора, „у дескриптивном и експланаторном погледу барем, у то време српски језик [је] био веома исцрпно, можда и најподробније представљен, како у словенском, тако и у ширем лингвистичком свету уопште“ (*Сџари и*

¹ И није необично кад се зна да је студије завршио код лингвиста свјетског гласа Павла и Милке Ивић и непосредно после студија имао прилику да слуша предавања малтене свих тадашњих лингвиста од имена (како је сам у аутобиографском запису навео). И наредних година тако, а онда узвратио – држећи предавања по позиву на многим угледним универзитетима свијета.

нови *сѝиси*. *Огледи о језику и уму*, 2007, 8). На теоријским и методолошким основама које је у својој монографији поставио М. Радовановић описана је деценију касније македонска језичка ситуација у једној докторској дисертацији (Исто: 10).

Показано је у тој монографији: за српски језик је карактеристично да се у функцији номинализације јављају девербативне именице у различитим падежима, слободним или са предлозима, да су знатно бројнији модели предлошко-падежних конструкција, те да оне замјењују реченице с различитим значењем: вријеме, узрок, циљ и др. Девербативна именица „уз нереченичну предикацију о којој реферише по правилу не саопштава податке о лицу, времену, броју, роду, фази, аспекти, модусу, и сл. (при том се ови подаци могу саопштити синтаксички, додатним језичким средствима) па је и одређивање за исказе с девербативном именицом решење наметнуто разлозима економије у ситуацијама када је истицање података о наведеним граматичким значењима и односима – информационо редундантно“ (Исто: 32). Интерпретација таквих, глаголских именица, односно конструкција с глаголским именицама, зато је лингвистичким контекстом условљена јаче него одговарајућа реченична конструкција.

Номинализацији се М. Радовановић враћао више пута и додатно је теоријски изучавао, утврђивао синтаксичке, семантичке, когнитивне и прагматичке принципе реченичне кондензације. Коначно виђење појаве номинализација, као вида реченичне кондензације, изнио је у раду „О ‘именичком стилу’ у језику и уму“. Ту се подвлачи да су номинализације „сразмерно универзална појава“ (овдје према Радовановић 2007: 11), да су својствене тзв. специјалним функционалним стилевима. М. Радовановић, на крају, долази до закључка да „... тумачење појава о којима је реч [можемо] уз то поставити у окружење неке врсте *когнитивне лингвистике*, *когнитивне граматице* односно *когнитивне семантике* данашњице ...“ (Исто: 21). Слиједи закључак: „Замисао је, наиме, овде да ваља у оваквим случајевима успоставити хијерархију појава, и ње се држати приликом тумачења човековога менталнога и језичкога света. Најстарији по рангу у том смислу јесу: *сазнајни (когнитивни) сѝил* и *ѝојмовник* његов, за њима следе *граматика* и *речник (лексикон)*, па тек онда *функционални сѝил*. Другачије речено: поента целе ове расправе јесте, заправо, у томе да као првенствени узрок универзалности номинализационих процеса у језицима не треба тражити *језичке конѝакѝе*, него *кулѝурне конѝакѝе*, дакле *обрасце мишљења* и *(са)знања у конѝакѝу* пре него *обрасце ѝисања* и *обрасце говорења у конѝакѝу*“ (Исто: 22–23).

Као подтема номинализације јавља се тема декомпоновања. Та појава је била запажена у српском језику и раније, прво критикована, као и другдје у европским језицима, затим оцијењена као регуларна појава, али је та оцјена била прихваћена више ћутке без утицаја на нормативистику. Ипак, њој је теоријско тумачење и право мјесто у српском језику одредио управо Милорад Радовановић у раду „Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика)“, *Јужнословенски филолог* XXXIII, 1977, 53–80. Ради се таквој језичкој појави гдје се глаголска лексема у предикату разлаже на глаголски дио – у виду семикопулативног глагола или глаголске копуле – и глаголске именице. М. Радовановић је утврдио да је питању појава која прати номинализационе процесе у савременим европским језицима, да је карактеристична за специјалне функционалне стилове, те дао врло обиман списак модела декомпоновања. Касније се овом темом бавио већи број српских лингвиста. Враћао јој се и сам Радовановић и у раду „Још о појави декомпоновања језичких јединица“, *Зборник Мајишце српске за филологију и лингвистику* XLV/1–2, 2002. На основу резултата неких других истраживача и на основу својих нових увида изашао је са гледањем да је декомпоновање појава која се не тиче предиката већ глагола у свим синтаксичким позицијама – и не само глагола, него и других врста ријечи, показавши како се декомпонују именице, придјеви и прилози.

Увођење теме о номинализацији у проучавање допринијело је потпунијем опису савременог српског језика и дограђивању његове норме.

У последњој деценији свога живота Милорад Радовановић се највише занимао лингвистичком теоријом. У српску лингвистику увео је *фази лингвистику*, којој је посветио двије књиге: *Увод у фази лингвистику* (2009) и *Фази лингвистика* (2015). У првој књизи, како јој и наслов говори, аутор је најавио и дефинисао појам фази лингвистике, она се – најкраће, тиме и непотпуно, речено – бави појмом градуелности у језику и лингвистици, фазичности у запажању о свијету и нашим тумачењима свијета – при чему се Радовановић, разумљиво поред начелних увида, првенствено занима са позиција лингвистике. Друга књига представља допуну и продубљивање те теме у складу са новим сазнањима до којих је аутор дошао студирањем проблематике и новим увидима у литературу, и додао „живих језичких примера“, како је у уводу рекао. Све у свему, од прве, која је значила увод у тему, аутор је дошао до књиге која значи „студију о теми“ уз ауторово жаљење што није успио да за ову тему нађе саговорника и сарадника специјалисту

математичара-информатичара, што је – према његовом мишљењу – био услов за потпунији опис теме.

Наравно, и између занимања номинализацијама и теоријом фази лингвистике Милорад Радовановић је описујући и друге појаве у савременом српском језику унапређивао и лингвистичку теорију, на примјер у вези с појмовима обавезног детерминатора, па појма неутуђиве посесије, као и кад је у питању когнитивна лингвистика. Лингвистичка теорија заузима значајно мјесто у његовом научном опусу.

Као социолингвиста Милорад Радовановић се представио рано: његова књига *Социолингвистика* први пут се појавила 1979, а имала је три издања². То је била прва и остала једина књига српског аутора с таквим насловом и садржајем. У трећем издању из 2003. аутор није имао измјена јер је по његовим ријечима теоријски приступ остао постојан без обзира на промјене на плану српско-хрватских језичких односа. Ту нову српску језичку ситуацију из социолингвистичке перспективе компетентно је тумачио у другим својим радовима послје 1996. године. Те своје радове објављивао је у посебним књигама 1997. и 2004. године. Милорад Радовановић остао је, и не само по виђењу српске лингвистике, водећи српски социолингвиста.

Уз плодан научни и педагошки рад Милорад Радовановић је био и организатор научног рада и руководиоца научних пројеката. Да овдје само поменем пројекат с краја прошлог вијека којим је руководио „Српски језик на крају века“ – у оквиру општесловенског пројекта „Савремене промене у словенским језицима (1945–1995)“, у организацији Пољске академије наука и Међународног комитета слависта за Дванаести међународни конгрес слависта у Кракову 1998³. Такође, Милорад Радовановић је био редактор издања Целокупних дела Павла Ивића у једанаест томова и готово двоструко више књига. Нажалост, није доживио излазак последњег тома.

Иако је већ дуже вријеме поболијевао, све озбиљније и озбиљније, Милорад Радовановић није престајао да ради, и као да је чак журио да што више од својих планова, замисли и сазнања остави српској лингвистици. Иза себе је оставио велико и значајно дјело српској науци и славистици, и лингвистици уопште. Поред тога што није дочекао да види и посљедњи том приређених сабраних дјела Павла Ивића, остао је и најављен а неостварен план да напише књигу *Предавања из Оиштите*

² По ријечима самог М. Радовановића било је планирано и издање у Холандији на енглеском језику.

³ Радовановић је и редактор књиге настале на том пројекту *Српски језик на крају века*, Београд, 1996.

лингвистике, коју је најавио и објавио с пророчким насловом (и таквим коментаром у напомени) њен предговор: *О једној ненаписаној књизи: Предговор*. По ауторовој замисли требало је да та књига буде комплементарна књизи *Правци у лингвистици* Милке Ивић. Дао је, уз Предговор, и њен „План“, то јест сдржај и структуру. Обично се не обзнањује ни наслов, камоли садржај будуће књиге док се она не напише, а Милорад Радовановић је све објавио. Мислим да знам и зашто. Такав ум – сигурно је имао још започетих и(ли) планираних послова.

Истински велики научник, Милорад Радовановић ће остати упамћен и као велики човјек, предусретљив и увијек добронамјеран колега, који није никад пожалио времена ни труда да се одазове на сваки позив да учествује на пословима од интереса за српску науку, да својим знањем и искуством буде колегама од сваке помоћи. И поред тешког здравственог стања посљедњих година⁴, уз радни занос, није га напуштало ведро расположење у друштву⁵ и смисао за лијеп, здрав и незлобив хумор. Како смо га упознали, с каквим смо се дружили, такво смо га и испратили: велики научник, велики човјек, пријатељ добронамјеран, који је плијенио непосредношћу и ведрим духом.

Милорад Радовановић се посљедње двије деценије прошлог вијека прикључио својим учитељима Милки и Павлу Ивићу, за цио свијет лингвистике водећим српским и свјетским лингвистима друге половине XX вијека, а у прве двије деценије новог вијека био је у најужем кругу српских лингвиста који су српску лингвистику држали укорак са свјетском.

На крају овог опроштаја морам бити и личан: дужан сам рећи и то да се Милорад Радовановић одазивао на све моје позиве за учешће у пословима које сам ја планирао и организовао. Такође, имао сам прилику и част да се међу првима упознајем са најновијим његовим научним дјелима. Већи број својих књига по изласку из штампе поклонио ми је, са његовим карактеристичним: Срети од Миће Р. – или слично. Увијек кратко а људски, ни више ни мање.

Срејко З. Танасић

⁴ И није то било само посљедњих година: „У том је смислу, мислим, мој живот више бивао некаква историја болести но историја било чега другог“ (из М. Радовановић, *Једна незавршена биографија*, написана с почетка деведесетих година).

⁵ А „насамо“: „Данас бих себе ставио међу меланхолике – у ствари“ (Исто).

РАДМИЛА ЖУГИЋ

(Лугаре код Лебана, 11. септембар 1952 – 14. јануар 2021, Београд)

У четвртак, 14. јануара 2021. године, осмог дана по Божићу, на празник Обрезања Господа и Бога и Спаса нашега Исуса Христа, преминула је после дуге и тешке болести др Радмила Жугић, научни саветник у пензији. Колегиница Жугић читав свој радни век провела је у Институту за српски језик САНУ, на одсеку за израду Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ. Радмила Жугић је рођена 11. 9. 1952. године у селу Лугару код Лебана. Гимназију је завршила у Лебану, а Филолошки факултет у Београду. На истом факултету је магистрирала и докторирала, а у Институту за српски језик САНУ радила је од 1979. године до одласка у пензију 2019. године. Научна интересовања др Радмиле Жугић била су усмерена на истраживање јабланичког говора у јужној Србији, а резултате истраживања овог говора, на фонетском, морфолошком и синтаксичком нивоу, колегиница Жугић је објављивала у домаћим и иностраним часописима (претежно у Бугарској, Северној Македонији и Словенији). Радмила Жугић је објавила преко стотину научних чланака и пет монографских дела: *Речник говора јабланичког краја*, Српски дијалектолошки зборник ЛП, 2005, затим у коауторству са Станом Смиљковић и Славком Стојановић књигу *Насијава српског језика на дијалекатском подручју*, Врање: Учитељски факултет у Врању, 2009, потом и књиге *Исказивање генијивних значења у говору јабланичког краја (у светиљу њризренско-џимочких говора као целине)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, *Микроџимонија доњег слива Јабланице (семантичко-џиворбени аспекти)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014 и *Деминуџиви у њризренско-џимочким дијалектима српског језика (с осврћом на бугарски и македонски књижевни језик)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2017. године.

Научна интересовања Радмиле Жугић била су у потпуности усмерена на говор јабланичког краја, који просторно припада њризренско-џимочким говорима српског језика. Бавила се ономастиком (микротопонимијом доњег слива Јабланице) и дијалектологијом. Рад-

мила Жугић је на терену прикупљала дијалекатску и ономастичку грађу за потребе САНУ и Института за српски језик од 1985. до 2008. године. Сређену грађу предавала је Одбору за ономастику и Одбору за дијалектологију САНУ и Институту за српски језик САНУ. Допринос колегинице Жугић Речнику САНУ, на којем је радила као основни обрађивач, представља њена збирка речи која се састоји од грађе прикупљене на терену говора јабланичког краја, из које је у Речник САНУ ушло немало речи и примера. Из грађе са терена у Речник САНУ ушле су, на пример, ове речи: *йеѿйойрсница* ('шамар, плуска'), *йивкаѿѿи* ('пијуцкати'), *йикљав*, *йилаѿѿ* ('умешан, препреден, лукав, вешт; ђаволаст, несташан, враголаст'), *йисарка* ('име одмила којим невеста ословљава заову или неку другу млађу жену из мужевљеве фамилије'), *йисарче* ('назив одмила који невеста даје деверу или млађем мушкарцу из мужевљеве родбине'), *йлавез* ('оловка, писаљка'), *йлавешче*, *йладне* ('средина дана, подне; време ручка'), *йлеѿѿ* ('плетиво'), *йлех* ('плитка посуда обично од лима која служи за печење јела'), *йљескаѿѿи*, *йљискаѿѿи*, *йљиснуѿѿи*, *йљунка* ('пљувачка'), *йовидеѿѿи* ('посвршавати више послова') и многе друге.

Речник говора јабланичког краја Радмила Жугић је објавила у најстаријој и једној од најугледнијих публикација из области науке о српском језику – Српском дијалектолошком зборнику. Речник је у време када се појавио био оцењен као први дијалекатски речник рађен према савременој методологији београдске лексикографске школе, што је било очекивано будући да је Радмила Жугић већ дуго била запослена као основни обрађивач на изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ. Извесне разлике тога речника у односу на концепцију Речника САНУ уочавају се само у појединостима које су условљене типом речника, као и говора односно дијалекта на којем је заснован. Једна од најупечатљивијих црта је та да су глаголске одреднице дате у првом лицу једнине презента, а не у инфинитиву, који говори призренско-тимочке зоне не познају. Друго, *Речник говора јабланичког краја* није потпун дијалекатски речник, што је иначе карактеристика готово свих дијалекатских речника. У њему је описана лексика која се налази у прикупљеној грађи, а не сва лексика тога говора. Треће, одреднице су акцентоване према дијалекатском материјалу, а према истом материјалу састављено је и граматичко заглавље. Значење је дефинисано на основу примера који је дат као илустрација.

Књига *Насѿѿава српског језика на дијалекатском ѿдручју*, коју је Радмила Жугић написала у коауторству са колегиницама Станом Смиљковић и Славком Стојановић, представља један од првих корака ка методичкој разради начина за овладавање стандардним (књижевним) идиомом српског језика у школској пракси на подручју

призренско-тимочког дијалекта, који се на свим нивоима језичке структуре умногоме разликује од стандардног српског језика. Ауторке предлажу диференцијални приступ у методичкој пракси наставе српског језика, па је ова књига, очигледно, била замишљена као огледно издање будуће диференцијалне граматике, коју су ауторке намеравале да саставе у будућности. У делу који је потписала Радмила Жугић дат је низ теоријско-методолошких обавештења о призренско-тимочким говорима неопходних за потпуније савладавање језичке норме на подручју југоисточне Србије, затим о значају диференцијалног истраживања дијалекатског и стандардног идиома и методама истраживања итд.

У књизи *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у свейлу њризренско-џимочких говора као целине)* изнети су резултати испитивања које је ауторка спровела на терену, као и на материјалу представљеном у монографијама и прилозима о појединим призренско-тимочким говорима. Резултати истраживања употребе генитивних значења у говору јабланичког краја показали су, поред осталог, да одсуство морфолошког генитива у овом говору не представља препреку исказивању најразноврснијих генитивних значења, како примарних и фреквентних, тако и секундарних и мање фреквентних, са бројним значењским нијансама, које одликују наш стандардни језик.

Монографија *Микроџионимија доњег слива Јабланице (семантичко-џворбени асџекџи)* обухватила је преко 1500 забележених микротопонимских јединица, уз напомену да се исти микротопоним јавља у по неколико села, па је њихов укупан број знатно већи. Радојица Јовићевић, један од рецензената књиге, каже да је спроведена анализа омогућила сагледавање многобројних мотива настанка микротопонима и њихових творбених образаца и следствено томе и формирање различитих семантичких група и подгрупа, односно творбених модела и типова микротопонима. Ради се о исцрпној и темељној топономастичкој интерпретацији микротопонимије подручја које досад није било целовитије истражено и проучено.

Последња објављена књига Радмиле Жугић носи наслов *Деминуџиви у џризренско-џимочким дијалекџима срџског језика (с осврџтом на бугарски и македонски књижевни језик)*. Њу је ауторка израдила на основу низа истраживања језичке деминуције публикованих у научним часописима и зборницима. Истраживање је обухватило више сложених питања, међу којима се као средишња издвајају следећа: *деминуџија* као језички, у овом случају дијалекатски, и као аксиолошки проблем, будући да се деминуирање у језику не може посматрати изван екстралингвистичких, а посебно прагматичких и културолошких фактора, затим *џворба речи у језичком сисџему* – овде, посебно, у систему при-

зренско-тимочког дијалекта, те проблем *йоређења језика у контиактију* уз употребу упоредног метода у анализи – пошто се анализирају одређени творбени типови деминутива у српском језику на материјалу призренско-тимочког дијалекта, при чему се резултати тако добијене анализе упоређују са стањем у бугарском и македонском књижевном језику.

Радмила Жугић је за све време свог бављења науком одржавала тесну везу са својим завичајем. Та веза огледала се најпре у њеном опредељењу да за предмет научног интересовања одабере говор којем по рођењу припада. То њено опредељење има дубоко научно упориште и потпуно је у сагласју са белићевском школом и традицијом да су у свакоме језику, па и у народном говору, присутни сви језици света, тј. да је сваки говор за лингвистику подједнако вредан и значајан, и да њихово изучавање на терену представља приоритетан задатак савремене дијалектологије и лингвистике. Поред непосредног рада на свом терену при сакупљању дијалекатског материјала, залагањем Радмиле Жугић остварена је сарадња између Лесковачког културног центра и Института за српски језик САНУ, чији је резултат био одржавање првог дијалектолошког научног скупа у Лесковцу – *Могућности стварања на дијалектију* (2006), а потом одржавање другог (2009), трећег (2012) и четвртог дијалектолошког скупа (2014). На поменутиим скуповима учествовао је и велики број младих сарадника из Института за српски језик САНУ, чије је учешће Радмила Жугић свесрдно подстицала и охрабривала, а потом њихов рад пратила од предаје рукописа до његовог објављивања у зборницима, будући да је колегиница Жугић уређивала последња три зборника. Ту је показала не само научну стручност и савесност него и бригу за научни подмладак установе у којој је радила. Радмила Жугић се управо својим научним залагањем одужила и својим родитељима и најближој родбини, која је, препознавши њен научни дар, дала све од себе да је изведе на пут и до краја помогне њено школовање. Носећи у себи ову мисао, Радмила Жугић је *Речник говора јабланичког краја* посветила управо њима, наводећи уз повету аутентичан цитат свога деде Јосима: „Да ви неће прсто ни на овај ни на онај свѣт, ако гу не шкољујете све докле оће да иде у школу.“ Овај аманет деде Јосима испунили су Радмилини родитељи Велимир и Ружа, стриц Мирко и стрина Лепка, тетке Јованка и Боска, који су, као информатори, пружили драгоцен материјал за дијалектолошка истраживања говора јабланичког краја, а речи и контексте у којима су те речи употребљене обогатиле су наш највећи речник – Речник САНУ.

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

Часопис *Наш језик* Часопис излази од 1932. године, када га је покренуло Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем. У старој серији, до Другог светског рата, стигло се до 1. свеске VIII годишта, а издавање је, у новој серији – од I годишта, настављено од 1949. године у Институту за српски језик.

Наш језик објављује радове из области норме српског књижевног језика и језичке културе, пре свега дескриптивно-аналитичке, разматрајући актуелна практична питања, преиспитујући промене и нормативну вредност нових појава у српском језику, али и теоријско-синтетичке. Такође часопис доноси нормативне препоруке и акта Одбора за стандардизацију српског језика, научну критику и полемику, хронике, библиографске прилоге и сећања. Часопис *Наш језик* објављује оригиналне, претходно необјављене текстове.

Радови се објављују на српском језику, екавским или ијекавским књижевним изговором, ћирилицом. По договору са Уређивачким одбором, рад може бити објављен на страном језику (неком од словенских језика, енглеском, немачком, француском и сл.). Резиме се доставља на неком од светских језика (руском, енглеском, француском, немачком). Уколико је рад написан на другом језику, један резиме рада мора бити на српском језику.

Часопис *Наш језик* излази два пута годишње.

Часопис *Наш језик* је доступан у режиму отвореног приступа.

Дигиталне копије свезака часописа архивирају се у Дигиталном репозиторијуму Народне библиотеке Србије.

ОБАВЕЗЕ УРЕДНИКА И УРЕЂИВАЧКОГ ОДБОРА

Главни уредник часописа *Наш језик* доноси коначну одлуку о томе који ће се рукописи објавити. Приликом доношења одлуке главни уредник се руководи уређивачком политиком водећи рачуна о закон-

ским прописима који се односе на клевету, кршења ауторских права и плагирање. Главни уредник задржава дискреционо право да неке од примљених рукописа не објави уколико утврди да не одговарају прописаним садржинским и формалним критеријумима. У пракси секретар Уређивачког одбора обавештава Уређивачки одбор о сваком примљеном раду, а главни уредник образлаже сваку своју одлуку. У редовним околностима главни уредник у року од 90 дана од датума пријема рукописа обавештава аутора о томе да ли је текст прихваћен за објављивање. Главни уредник, као и остали чланови Уређивачког одбора односно рецензенти, не смеју бити у сукобу интереса у вези са рукописима које Уређивачки одбор разматра. Главни уредник односно чланови Уређивачког одбора и рецензенти дужни су да благовремено пријаве постојање сукоба интереса. Ако сукоб интереса постоји код једног или више чланова Уређивачког одбора, ти чланови се искључују из поступка избора рецензената и одлучивања о судбини рукописа. Главни уредник је дужан да суд о рукопису донесе на основу његовог садржаја, без расних, полних/родних, верских, етничких или политичких предрасуда.

Главни уредник односно чланови Уређивачког одбора или рецензенти не смеју користити необјављен материјал из предатих рукописа за своја истраживања без изричите дозволе аутора, а информације и идеје изнесене у предатим рукописима морају се чувати као поверљиве и не смеју се користити за стицање личне користи.

Уредник и чланови Уређивачког одбора дужни су да предузму све разумне мере како би идентитет рецензената остао непознат ауторима пре, током и након поступка рецензирања и како би идентитет аутора остао непознат рецензентима до окончања поступка рецензије.

ОБАВЕЗЕ АУТОРА

Аутори гарантују да рукопис представља њихов оригиналан допринос, да није објављен раније и да се не разматра за објављивање на другом месту. Истовремено предавање истог рукописа у више часописа представља кршење етичких стандарда. Такав рукопис се моментално искључује из даљег разматрања. У случају да је послати рукопис резултат научноистраживачког пројекта или да је, у претходној верзији, био изложен на скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), детаљнији подаци о реферату, као и о пројекту који је финансирао излагање, наводе се у посебној напомени на почетку текста. Рад који је већ објављен у неком часопису или другој публикацији може само у изузетним случајевима, по одлуци Уређивачког одбора,

са напоменом у којој је образложење и библиографски подаци о првобитном публиковању, бити прештампан у *Нашем језику* (на пример, у случају обележавања неког јубилеја, сећања на неког истакнутог научника и сл.).

Аутори су дужни да се придржавају етичких стандарда који се односе на научноистраживачки рад. Аутори гарантују и да рукопис не садржи неосноване или незаконите тврдње и не крши права других. Издавач неће сносити никакву одговорност у случају испостављања икаквих захтева за накнаду штете.

Аутор треба да потврди да рад није под истим нити под другачијим насловом већ објављиван, као и да рад није истовремено доставио и неком другом часопису, односно да рад није и неће бити понуђен ради објављивања неком другом часопису у земљи или иностранству све док Уређивачки одбор часописа *Наш језик* не извести аутора о крајњој одлуци о објављивању чланка.

С тим у вези аутор је у обавези да Уређивачком одбору достави и потписану Изјаву о ауторству, којом потврђује да достављени чланак представља резултат сопствених истраживања, да не крши ауторска права или права било које треће стране, да су приликом писања рада поштована правила научне методологије у погледу цитирања туђих извора и навода, и да рад није под тим, нити под било којим другим насловом, објављен или понуђен на објављивање у било којем другом часопису. Образац се прибавља од секретара Уређивачког одбора или са сајта Института.

Садржај рада

Рад треба да садржи довољно детаља и референци како би се рецензентима, а потом и читаоцима омогућило да провере тврдње које су у њему изнесене. Намерно изношење нетачних тврдњи представља кршење етичких стандарда. Прикази, хронике и други прилози морају бити прецизни и објективни. Аутори носе сву одговорност за садржај предатих рукописа и дужни су да, ако је то потребно, пре њиховог објављивања прибаве сагласност свих лица или институција које су непосредно учествовале у истраживању које је у рукопису представљено. Аутори који желе да у рад укључе илустрације, табеле или друге материјале који су већ негде објављени дужни су да дају тачан податак о извору из којег су материјали преузети. Уколико тих података нема, достављени материјал сматраће се оригиналним делом аутора. Ако касније дође до било каквог спора (на пример, приговора носилаца ауторских права да је неки материјал објављен без њихове сагласно-

сти), часопис објављује исправку или се у посебној белешци сасвим ограђује од рада и јасно наводи да је до грешке дошло кривицом аутора.

Ауторство

Аутори су дужни да као ауторе наведу само она лица која су значајно допринела садржају рукописа. Ако су у битним аспектима истраживачког пројекта и припреме рукописа учествовала и друга лица која нису аутори, њихов допринос треба поменути у напомени или захвалници.

Навођење извора

Аутори су дужни да исправно цитирају изворе који су битно утицали на садржај истраживања и рукописа. Информације које су добили у приватном разговору или кореспонденцији са трећим лицима, приликом рецензирања, пријаве пројекта или рукописа и слично не смеју се користити без изричите писане дозволе извора.

Плагирање

Плагирање, односно преузимање туђих идеја, речи или других облика креативног израза и њихово представљање као својих представља грубо кршење научне и издавачке етике. Под плагијатом се подразумева и аутоплагијат, тј. случај када аутор преузима у целини или у деловима текст који је претходно негде већ објавио не наводећи референцу из које се ти подаци преузимају. Плагирање може да укључује и кршење ауторских права, што је законом кажњиво. Плагијат обухвата следеће:

- дословно или готово дословно преузимање или смишљено парафразирање (у циљу прикривања плагијата) делова текстова других аутора без јасног указивања на извор или обележавање копираних фрагмената (на пример, коришћењем наводника);
- копирање слика или табела из туђих радова без правилног навођења извора и/или без дозволе аутора или носилаца ауторских права;
- објављивање рада истоветног или прилагођеног садржаја са већ објављеним радом на другом језику истог аутора без одобрења Уређивачког одбора и навођења податка о томе да је у питању превод већ објављеног рада.

Упозоравамо ауторе да се за сваки рукопис проверава да ли је плагијат.

Рукописи код којих постоје јасне индикације да се ради о плагијату биће моментално одбијени, а ауторима ће бити трајно забрањено да

објављују радове у часопису *Наш језик*. Ако се установи да је рад који је објављен у часопису плагијат, рад ће бити означен као плагијат у складу са процедуром описаном под *Ойозивање већ објављеног рада*, а ауторима ће бити трајно забрањено да објављују у часопису *Наш језик*.

Сукоб интереса

Аутори су дужни да у раду укажу на финансијске или било које друге сукобе интереса који би могли да утичу на изнесене резултате и интерпретације.

Грешке у објављеним радовима

У случају да аутори открију важну грешку у свом раду након његовог објављивања, дужни су да моментално о томе обавесте уредника или издавача и да са њима сарађују како би се рад опозвао или исправио.

Предавањем рукописа Уређивачком одбору часописа *Наш језик* аутори се обавезују на поштовање наведених обавеза.

ОБАВЕЗЕ РЕЦЕНЗЕНАТА

Рецензенти су дужни да стручно, аргументовано, непристрасно и у задатим роковима доставе уреднику оцену научне вредности рукописа. Рецензенти вреднују радове у односу на усклађеност теме рада са профилом часописа, релевантност истраживане области и примењених метода, оригиналност и научну релевантност података изнесених у рукопису, стил научног излагања и опремљеност текста научним апаратом. Рецензент који има основане сумње или сазнања о кршењу етичких стандарда од стране аутора дужан је да о томе обавести уредника. Рецензент треба да утврди да ли је релевантна литература о проблему који је предмет рада у потпуности исцрпена. Он треба да упозори уредника и на битне сличности и подударности између рукописа који се разматра и било којег другог објављеног рада или рукописа који је у поступку рецензије у неком другом часопису, ако о томе има лична сазнања. Ако има сазнања да се исти рукопис разматра и у неком другом часопису, рецензент је дужан да о томе обавести уредника. Рецензент не сме да буде у сукобу интереса са ауторима или финансијером истраживања. Уколико постоји сукоб интереса, рецензент је дужан да о томе моментално обавести главног уредника. Рецензент који себе сматра некомпетентним за тему или област којом се рукопис бави дужан је да о томе обавести главног уредника. Рецензија мора бити објективан.

Коментари који се тичу личности аутора сматрају се непримерним. Суд рецензената мора бити јасан и поткрепљен аргументима. Рукописи који су послати рецензенту сматрају се поверљивим документима. Рецензенти не смеју да користе необјављен материјал из предатих рукописа за своја истраживања без изричите дозволе аутора, а информације и идеје изнесене у предатим рукописима морају се чувати као поверљиве и не смеју се користити за стицање личне користи.

ПОСТУПАК РЕЦЕНЗИЈЕ

Примљени радови подлежу рецензији. Циљ рецензије је да уреднику помогне у доношењу одлуке о томе да ли рад треба прихватити или одбити и да потом посредством уредника у комуникацији са ауторима побољша квалитет рукописа. Рецензија у часопису *Наш језик* је анонимног типа, што значи да је идентитет аутора непознат рецензентима и обрнуто.

Радове у часопису *Наш језик* рецензирају по два компетентна рецензанта. У случајевима када је то неопходно, главни уредник може затражити да рад рецензира и трећи рецензент. Главни уредник даје рецензенту рок од месец дана да напише рецензију. За тај посао рецензент не добија новчану накнаду (хонорар). Избор рецензената спада у дискрециона права уредника. Рецензенти морају да располажу релевантним знањима о области којом се рукопис бави и не препоручује се да буду из исте установе у којој је аутор рада запослен. Међу рецензентима датог рада не сме бити ни лице које је у скорије време у коауторству са датим аутором објавило рад. Главни уредник гарантује да ће пре слања рукописа на рецензију из њега бити уклоњени лични подаци аутора (пре свега, име и афилијација) и да ће се предузети све разумне мере како би идентитет аутора остао непознат рецензентима до окончања поступка рецензије.

Главни уредник или секретар Уређивачког одбора доставља одабраном рецензенту образац који садржи низ питања на која треба одговорити, а која рецензенту указују на то који су то аспекти које треба обухватити како би се донела одлука о објављивању односно одбијању рукописа. У завршном делу обрасца од рецензента се очекује да напише општу оцену о раду. Ако се рад одбија или ако рецензент захтева измене у раду, онда ту своју одлуку мора детаљније да образложи. Ако се већ похвално изјаснио о раду одговарајући на претходно постављена питања у обрасцу, рецензент није обавезан да све то понови у закључној оцени. Током читавог процеса рецензенти делују независно један од другог. Рецензентима није познат идентитет других рецензената. Ако

одлуке рецензента нису исте (прихватити/одбити), главни уредник може да тражи мишљење других рецензента.

Током поступка рецензије уредник може да захтева од аутора да достави додатне информације (укључујући и примарне податке) ако су оне потребне за доношење суда о научном доприносу рукописа. Уредник и рецензенти морају да чувају такве информације као поверљиве и не смеју их користити за стицање личне користи.

Уређивачки одбор може обезбедити контролу квалитета рецензије у случају да аутор достави озбиљну замерку на оцену рецензије.

РАЗРЕШАВАЊЕ СПОРНИХ СИТУАЦИЈА

Сваки појединац или институција могу у било ком тренутку уреднику и/или Уређивачком одбору да пријаве сазнања о кршењу етичких стандарда и другим неправилностима и да о томе доставе неопходне информације/доказе.

Провера изнесених навода и доказа

Главни уредник ће у договору са Уређивачким одбором одлучити о покретању поступка за проверу изнесених навода и доказа. Током тог поступка сви изнесени докази сматраће се поверљивим материјалом и биће предочени само оним лицима која су директно укључена у поступак. Лицима за која се сумња да су прекршила етичке стандарде биће дата могућност да одговоре на оптужбе изнесене против њих. Ако се установи да је заиста дошло до неправилности, процениће се да ли их треба окарактерисати као мањи прекршај или грубо кршење етичких стандарда.

Мањи прекршај

Ситуације окарактерисане као мањи прекршај решаваће се у директној комуникацији са лицима која су прекршај учинила, без укључивања трећих лица, на пример:

- обавештавањем аутора/рецензента да је дошло до мањег прекршаја који је проистекао из неразумевања или погрешне примене академских стандарда;
- писмо упозорења аутору/рецензенту који је учинио мањи прекршај.

Грубо кршење етичких стандарда

Одлуке у вези са грубим кршењем етичких стандарда доноси главни уредник у сарадњи са Уређивачким одбором и, ако је то потреб-

но, ужом групом стручњака. Мере које ће предузети могу бити следеће (и могу се примењивати појединачно или истовремено):

- објављивање саопштења или уводника у ком се описује случај кршења етичких стандарда;
- слање службеног обавештења руководиоцу или послодавцу аутора/рецензента;
- опозивање објављеног рада у складу са процедуром описаном под *Опозивање већ објављеног рада*;
- ауторима ће бити забрањено да током одређеног периода шаљу радове у часопис;
- упознавање релевантних стручних организација или надлежних органа са случајем како би могли да предузму одговарајуће мере.

Приликом разрешавања спорних ситуација Уређивачки одбор се руководи смерницама и препорукама Одбора за етику у издаваштву (Committee on Publication Ethics – COPE): <http://publicationethics.org/resources/>.

ОПОЗИВАЊЕ ВЕЋ ОБЈАВЉЕНОГ РАДА

У случају кршења права издавача, носилаца ауторских права или аутора, повреде професионалних етичких кодекса, тј. у случају слања истог рукописа у више часописа у исто време, лажне тврдње о ауторству, плагијата, манипулације подацима у циљу преваре, као и у свим другим случајевима грубог кршења етичких стандарда, Уређивачки одбор се мора огласити тим поводом. У неким случајевима Уређивачки одбор може опозвати већ објављен рад како би се указало на неке накнадно уочене грешке. Стандарди за разрешавање ситуација када мора доћи до опозивања рада дефинисани су од стране библиотека и научних тела, а иста пракса је усвојена и од стране часописа *Наш језик*: у електронској верзији изворног чланка (оног који се опозива) успоставља се веза (HTML линк) са обавештењем о опозивању. Опозвани чланак се чува у изворној форми, али са воденим жигом на PDF документу, на свакој страници, којим се указује да је чланак повучен (RETRACTED).

ОТВОРЕНИ ПРИСТУП

Часопис *Наш језика* је доступан у режиму отвореног приступа посредством дигиталног репозиторијум ДАИС (<https://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/1232>), а архивира се и у Дигиталном репозиторијуму Народне библиотеке Србије.

Електронска верзија часописа објављује се у исто време када и штампана. Сви чланци су доступни у отвореном приступу и заштићени су лиценцом Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 International (CC BY-NC-ND) (ауторство – некомерцијално – без прерада).

Поступак предавања рукописа, рецензија и објављивање радова су бесплатни.

САМОАРХИВИРАЊЕ

Часопис омогућава ауторима да финалну, објављену верзију рукописа у PDF формату депонују у институционални репозиторијум и/или некомерцијалне базе података или да га објаве на личним веб-страницама (укључујући и профиле на друштвеним мрежама за научнике, као што су ResearchGate, Academia.edu итд.) и/или на сајту институције у којој су запослени, у било које време после објављивања у часопису. При томе се морају навести основни библиографски подаци о чланку објављеном у часопису (аутор, наслов рада, наслов часописа, годиште, свеска, пагинцаија).

АУТОРСКА ПРАВА

Аутори задржавају ауторска права над објављеним чланцима, а издавачу дају право да чланак објави, а да у случају даљег коришћења чланка он буде наведен као његов први издавач, као и да дистрибуира чланак у свим облицима и медијима. Чланак ће се дистрибуирати у складу са лиценцом Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 International (CC BY-NC-ND). При томе се морају навести основни библиографски подаци изворног чланка објављеног у часопису (аутори, наслов рада, наслов часописа, годиште, свеска, пагинцаија).

Аутори могу да ступају у засебне уговорне аранжмане за неексклузивну дистрибуцију рада објављеног у часопису (на пример, постављање у институционални репозиторијум или објављивање у књизи), уз навођење да је рад првобитно објављен у овом часопису.

Издавачу се дају следећа неексклузивна права:

- право да репродукује и дистрибуира рукопис у штампаном облику, укључујући и штампање на захтев;
- право на штампање пробних примерака, репринт и специјалних издања рукописа;
- право да рукопис преведе на друге језике;

- право да рукопис репродукује користећи фотомеханичка или слична средства, укључујући и фотокопирање, као и право да дистрибуира ове копије;
- право да рукопис репродукује и дистрибуира електронски или оптички користећи све носиоце података или медија за похрањивање, а нарочито у машински читљивој/дигитализованој форми на носачима података као што су хард-диск, CD-ROM, DVD, Blu-ray Disc (BD), мини-диск, траке са подацима, као и право да репродукује и дистрибуира рукопис са тих преносника података;
- право да сачува рукопис у базама података, укључујући и онлајн базе података, као и право преноса рукописа у свим техничким системима и режимима;
- право да рукопис учини доступним јавности или затвореним групама корисника на основу појединачних захтева за употребу на монитору или другим читачима (укључујући и читаче електонских књига), као и у штампаној форми за кориснике, било путем интернета, онлајн сервиса, било путем интерних или екстерних мрежа.

Трећа лица могу да користе чланак на начин који није утврђен Уређивачком политиком и условима лиценце Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 International само ако за то добију писану сагласност носиоца ауторских права. Одабрана лиценца под називом Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 International (CC BY-NC-ND) омогућава корисницима бесплатно преузимање чланака, али уз забрану њихове измене, као и коришћења у комерцијалне сврхе.

ОДРИЦАЊЕ ОД ОДГОВОРНОСТИ

Изнесени ставови у објављеним радовима не изражавају ставове уредника и чланова Уређивачког одбора часописа. Аутори преузимају правну и моралну одговорност за идеје изнесене у својим радовима. Издавач и Уређивачки одбор неће сносити никакву одговорност у случају испостављања било којих захтева за накнаду штете.

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ

1. Часопис *Наш језик* објављује оригиналне научне радове из области савременог српског књижевног језика и његове норме, научну критику, хронику, сећања и библиографију. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Нашем језику*. Ако је рад био изложен на научном скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом), податак о томе треба навести у посебној напомени, по правилу, при дну прве странице чланка.

Аутор је у обавези да Уређивачком одбору *Нашег језика* достави потписану Изјаву о ауторству, којом потврђује да достављени чланак представља резултат сопствених истраживања, да не крши ауторска права или права било које треће стране, да су приликом писања рада поштована правила научне методологије у погледу цитирања туђих извора и навода, и да рад није под тим, нити под било којим другим насловом, објављен или понуђен на објављивање у било којем другом часопису у земљи или иностранству све док га Уређивачки одбор не обавести о крајњој одлуци о објављивању рада. Образац се прибавља од секретара Уређивачког одбора на захтев или са сајта Института.

2. Радови се објављују на српском језику, екавским или ијекавским књижевним изговором, ћирилицом. По договору са Уређивачким одбором, рад може бити објављен на неком од страних језика (неком од словенских језика, енглеском, немачком, француском и сл.).

Рукопис треба да буде исправан у погледу правописа, граматике и стила. У *Нашем језику* за радове на српском језику примењује се *Правилник српског језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Нови Сад: Матица српска, 2010). Поред правописних норми утврђених тим правилником, аутори треба да се у припреми рукописа за штампу придржавају и следећег.

а) Наслови посебних публикација (монографија, зборника, часописа, речника и сл.) који се помињу у раду штампају се курзивом.

б) Пожељно је цитирање према изворном тексту (оригиналу) и писму. Уколико се цитира преведени рад, треба у одговарајућој напоменома навести библиографске податке о оригиналу.

в) Страна имена пишу се транскрибовано (прилагођено српском језику) према правилима *Правойиса српскога језика*, а када се стране име први пут наведе, може се у загради дати и изворно писање, осим ако је име широко познато (на пример, Ноам Чомски), или се изворно пише исто као у српском (на пример, Филип Ф. Фортунатов).

г) У уметнутим библиографским скраћеницама (парентезама) презиме аутора наводи се у изворном облику и писму, на пример (Белић 1941) / (Каролак 2004).

д) Цитати из дела на страном језику, у зависности од функције коју имају, могу се наводити на изворном језику или у преводу, али је потребно доследно се придржавати једног од наведених начина цитирања. Уколико су наводи дати у изворном језику, аутор у фусноти може дати њихов превод.

3. Рукопис расправе или студије треба да има следеће елементе:

а) име, средње слово, презиме, назив установе у којој је аутор запослен, б) наслов рада, в) апстракт, г) кључне речи, д) текст рада, њ) литературу и изворе, е) резиме и кључне речи на страном језику, ж) прилоге.

4. Име, средње слово и презиме аутора у студијама и чланцима штампају се изнад наслова уз леву маргину верзалом, а у приказима, хроникама и критикама испод текста уз десну маргину курзивом. Назив и седиште установе у којој је аутор запослен наводи се у загради испод имена, средњег слова и презимена аутора. Називи сложених организација треба да одражавају хијерархију њихове структуре (на пример, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за српску књижевност). Ако је аутора више, мора се назначити из које установе потиче сваки од наведених аутора. Функција и звање аутора се не наводе. Службена адреса и/или електронска адреса аутора даје се у подбелешци, која је звездицом везана за презиме аутора. Ако је аутора више, даје се обавезно адреса првог аутора, а адресе осталих по избору, у истој подбелешци, одвојене тачком и запетом. Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру кога је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној подбелешци, која је двема звездицама везана за назив установе у којој је аутор запослен. Код хронике, приказа и критике име

аутора и назив установе и адреса дају се курзивом после текста хронике, приказа или критике. Електронска адреса наводи се у подбелешци, а звездицом је везана са презиме аутора, а назив и број пројекта, односно назив програма звездацама за установу из које је аутор.

5. Наслов рада треба да што верније и концизније одражава садржај рада. У интересу је аутора да се користе речи прикладне за индексирање и претраживање. Ако таквих речи нема у наслову, пожељно је да се наслову дода поднаслов. Наслов (и поднаслов) штампају се на средини странице, верзалним словима.

6. Апстракт треба да се налази испод наслова рада, без ознаке *Айсџиракџи*, и то тако да му је лева маргина увучена 1 cm у односу на основни текст (тј. једнако увучена као први пасус основног текста). Препоручује се да има од 100 до 250 речи (може бити и краћи, ако то одговара обиму и природи рада).

7. Кључне речи се наводе испод апстракта, са ознаком *Кључне речи*, и то тако да им је лева маргина уравната с левом маргином апстракта. У складу са природом и обимом рада може се навести до 10 кључних речи и израза.

8. Библиографска парентеза, као уметнута скраћеница у тексту која упућује на потпуни библиографски податак о делу које се цитира, наведен на крају рада, састоји се од отворене заграде, презимена аутора, године објављивања рада који се цитира, те ознаке странице с које је цитат преузет и затворене заграде. Уколико је реч о поновљеном издању, редни број издања наводи се у експоненту испред године у списку литературе, на пример:

(Ивић 1986: 128) за библиограф- Ивић ²1986: Павле Ивић, *Српски на-*
ску јединицу: *род и његов језик*, Београд: Српска
књижевна задруга.

Ако се цитира више суседних страница истог рада, дају се цифре које се односе на прву и последњу страницу која се цитира, а између њих ставља се црта, на пример:

(Ивић 1986: 128–130) за библиограф- Ивић ²1986: Павле Ивић, *Српски*
ску јединицу: *народ и његов језик*, Београд:
Српска књижевна задруга.

Ако се цитира више несуседних страница истог рада, цифре које се односе на странице у цитираном раду одвајају се запетом, на пример:

(Ивић 1986: 128, 130) за библиограф-ску јединицу: Ивић ²1986: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд: Српска књижевна задруга.

Уколико је реч о страном аутору, презиме треба транскрибовати на језик на коме је написан основни текст рада, на пример Џејмс Марфи за James J. Murphy, у тексту рада и парентезама, а изворни облик и писмо наводи се у списку литературе, на пример:

(Марфи 1974: 95) за библиограф-ску јединицу: Марфи 1974: James J. Murphy, *Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*, Berkeley: University of California Press.

Када се у раду помиње више студија које је један аутор публиковао исте године, у парентези и текстуалној библиографској напомени потребно је одговарајућим азбучним словом прецизирати о којој се библиографској одредници из коначног списка литературе ради, на пример (Грицкат 1957а: 12; Грицкат 1957б: 16). Уколико више аутора носи исто презиме, потребно је навести и иницијал имена или разликовни сегмент, на пример, Ивић М. 1992; Ивић П. 1957 (за Милка Ивић, Павле Ивић) или Поповић Љуб. 1996; Поповић Људ. 2006 (за Љубомир Поповић, Људмила Поповић) и сл.

Уколико библиографски извор има више аутора, у уметнутој библиографској напомени наводи се презиме првог аутора, док се презимена осталих аутора замењују скраћеницом *и др.*:

(Ивић и др. 2007) за библиограф-ску јединицу: Ивић и др. ⁴2007: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички њриручник*, Београд: Београдска књига.

Уколико библиографски извор има два аутора, у парентези се користи црта између њихових презимена, на пример:

(Пипер–Клајн 2014) за библиограф-ску јединицу: Пипер–Клајн ²2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамајшка српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

Уколико библиографски извор има два или више издавача, односно места издања, између њих користи се црта, на пример:

- (Клајн 203) за библиограф- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у*
ску јединицу *савременом српском језику, Други део,*
 Суфиксација и конверзија, Београд: Завод
за уџбенике и наставна средства, Инсти-
тут за српски језик САНУ – Нови Сад:
Матица српска.

Ако је из контекста јасно који је аутор цитиран или парафразиран, у текстуалној библиографској напомени није потребно наводити презиме аутора, на пример:

Према Марфијевом истраживању (1974: 207), први сачувани трактат из те области срочио је бенедиктинац Алберик из Монте Касина у другој половини XI века.

Ако се у парентези упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду треба одвојити тачком и запетом, на пример (Белић 1958; Стевановић 1968).

9. Подбелешке (подножне напомене, фусноте), обележене арапским цифрама (иза правописног знака, без тачке или заграде) дају се при дну странице у којој се налази део текста на који се подбелешка односи. Могу садржати мање важне детаље, допунска објашњења и сл. Подбелешке се не користе за навођење библиографских извора цитата или парафраза датих у основном тексту, будући да за то служе библиографске парентезе, које – будући повезане с пописом литературе и извора датих на крају рада – олакшавају праћење цитираности у научним часописима.

10. Прилози којима је илустровано научно излагање (табеларни и графички прикази, факсимили, слике и сл.) обележавају се римским цифрама, прилажу се на крају текста рукописа, а њихово место у тексту се означава одговарајућом цифром. Текст у табелама и сл. приказима исписује се такође фонтом величине 12 pt.

11. Цитирана литература даје се у засебном одељку насловљеном Литература и написаном верзалом. У том одељку разрешавају се библиографске парентезе скраћено наведене у тексту. Библиографске јединице (референце) наводе се по азбучном реду презимена првог или јединог аутора како је оно наведено у парентези у тексту. Ако опис библиографске јединице обухвата неколико редова, сви редови осим првог увучени су удесно за два словна места (висећи параграф – Paragraph у менију Format, опција Hanging, увлачење 1 cm).

Свака библиографска јединица представља засебан пасус, који је организован на различите начине у зависности од врсте цитираног извора.

Монографска публикација:

Име и презиме аутора, име и презиме другог/других аутора ако је реч о коауторству, *Наслов књиге*, податак о броју тома, податак о имену преводиоца, приређивача, или некој другој врсти ауторства, место издања: издавач.

Пример:

Белић ²1958: Александар Белић, *О језичкој њрироди и језичком развијџку: лингвистџичка испџивања*, 1, Београд: Нолит.

Милетић 2001: Светозар Милетић, *О срџском џиџању*, избор и предговор Чедомир Попов, Нови Сад: Градска библиотека.

Фототипско издање:

Име и презиме аутора, *Наслов књиге*, место првог издања: издавач, година првог издања; место поновљеног, фототипског издања: издавач, година поновљеног издања.

Пример:

Соларић 1810/2003: Павле Соларић, *Поминак књижески*, Венеција, 1810; Инђија: Народна библиотека „Др Ђорђе Натoшевић“, 2003.

Секундарно ауторство:

У Нашем језику зборници научних радова описују се према имену уредника или приређивача.

Име и презиме уредника (или приређивача), *Наслов дела*, место издања: издавач.

Пример:

Радовановић 1996: Милорад Радовановић (ур.), *Срџски језик на крају века*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Службени гласник.

Рукопис:

Име и презиме, *Наслов рукописа* (ако постоји или ако је у науци добио општеприхваћено име), место настанка: институција у којој се налази, сигнатура, година настанка.

Пример:

Јован Николић, *Песмарица*, Темишвар: Архив САНУ, Београд, сигн. 8552/264/5, 1780–1783.

Рукописи се цитирају према фолијацији, на пример: 2а–3б, а не према пагинацији, изузев у случајевима кад је рукопис пагиниран.

Прилог у серијској публикацији:**Прилог у часопису:**

Име и презиме аутора, Наслов текста у публикацији, *Наслов часописа* број свеске или тома (година, или потпун датум), место, стране на којима се текст налази.

Пример:

Грицкат 1957–1958: Ирена Грицкат, О неким видским особености-ма српскохрватског глагола, *Јужнословенски филолог* XXII, Београд, 65–130.

Прилог у новинама:

Име и презиме аутора, Наслов текста, *Наслов новина* датум, број страна.

Пример:

Кљакић 2004: Слободан Кљакић, Черчилов рат звезда против Хитлера, *Политика* 21. 12. 2004, 5.

За публикације доступне онлајн наводи се иза свих података интернет адреса и датум преузимања/приступа.

12. Извори се дају под насловом Извори (верзалом) у засебном одељку после одељка Литература на истим принципима библиографског описа који се примењује у одељку Литература.

13. Резиме не би требало да прелази 10% дужине текста, а у себи садржи основне поставке и резултате истраживања. Треба да буде на једном од светских језика (енглеском, руском, немачком, француском). Уколико аутор није у могућности да обезбеди коректан превод, треба да напише резиме на језику на коме је написан и рад, а Уређивачки одбор *Нашег језика* обезбедиће превод. Уколико је рад написан на страном језику, резиме мора бити написан и на српском језику. Уколико аутор није у могућности да обезбеди резиме на српском језику, треба да напише резиме на језику на којем је написан рад, а Уређивачки одбор ће обезбедити превод резимеа на српски језик. После резимеа треба на језику резимеа навести кључне речи за дати рад.

14. Текст рада за *Наш језик* пише се електронски на страници А4 формата (21 × 29,5 cm), с маргинама од 2,5 cm, увлачењем новог пасуса 1 cm, и размаком међу редовима 1,5. Текст треба писати у фонту *Times New Roman*, словима величине 12 pt, а апстракт, кључне речи, резиме, цитирану литературу, изворе и подбелешке словима величине 10 pt. Уколико аутор користи специјалне фонтове, неопходно је да их при-

ложи. Рад се прилаже у Word-у и PDF-у. Обим рада је један ауторски табак или 30.000 карактера са размаком.

Радови добијају уредникову рецензију и две рецензије стручњака из уже научне области. Поступак рецензирања је анониман.

Уколико су чланак безусловно прихватила оба рецензента, рад је примљен за штампу. Уколико су одбила оба рецензента, рад неће бити штампан. Уколико је неко од рецензента/оба рецензента тражио до-раду чланка, аутор се упознаје са захтевима. Након исправки/дораде, чланак се поново доставља рецензенту/рецензентима ради провере испуњености постављених услова. Уколико рецензенти процене да су услови испуњени, чланак ће бити објављен. Уколико један рецензент условно или безусловно да позитивну рецензију а други негативну, биће ангажован трећи рецензент чија ће рецензија бити коначна. По окончању процеса рецензирања, Уређивачки одбор обавештава аутора о томе да ли је рад прихваћен за објављивање или је одбијен.

Додатно, по пријему позитивних рецензија, Уређивачки одбор задржава право да од аутора захтева да чланак саобрази нормама часописа, односно да свој рад усклади са Упутством ауторима. Аутор је дужан да у року од 7 радних дана изврши коректуру рада, уколико то буде од њега затражено.

Рок за завршетак процеса рецензирања радова је 12 месеци од предаје рукописа, односно датума приспећа и електронске и штампане верзије рукописа, рачунајући први радан дан као датум приспећа уколико рукопис буде послат током нерадних дана.

15. Часопис излази два пута годишње. Радови за **прву свеску** шаљу се до 31. марта; 5. мај је крајњи рок за ауторе да доставе коначне верзије текстова и евентуалне исправке после рецензија, потом се свеска закључује. Радови за **другу свеску** прикупљају се до 1. септембра; 15. октобар је крајњи рок за ауторе да доставе коначне верзије текстова и евентуалне исправке после рецензија, потом се свеска закључује.

16. Радове треба слати на адресу nasjzikisjsanu@gmail.com или isj@isj.sanu.ac.rs. Рукописи и прилози се не враћају.

Уређивачки одбор *Нашег језика*